

**Cumhuriyet Dönemi'nde Eskişehir'de Kırâat İlmine
Yapılan Katkılar**

Fatih AKKAYA

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir, 2024

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ESKİŞEHİR'DE KIRÂAT İLMİNE YAPILAN KATKILAR

Fatih AKKAYA

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2024

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Fatih AKKAYA tarafından hazırlanan **Cumhuriyet Dönemi'nde Eskişehir'de Kırâat İlmine Yapılan Katkılar** başlıklı bu çalışma 29.05.2024 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	
Üye (Danışman)	
Üye	

ONAY

.../... /2024

Prof. Dr. Oytun MEÇİK

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi 1 intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Fatih AKKAYA

İmza

ÖZ

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ESKİŞEHİR'DE KIRÂAT İLMİNE YAPILAN KATKILAR

AKKAYA, Fatih

Yüksek Lisans, 2024

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ömer MÜFTÜOĞLU

Kırâat ilminin doğuşundaki en büyük etkenin “yedi harf” ruhsatının verilmesi olduğu bilinir. “Yedi harf” ruhsatı ise ilk dönem muhatapların bir kısmı arasında Kur'an-ı Kerim'i anlama ve telaffuza dayalı zorluklar yaşanmasından dolayı verilmiştir. Kırâat farklılıklarının öğretilmesi faaliyetleri Hz. Peygamber'in vefatından sonraki süreçte başlamış ve bugüne kadar kesintisiz devam etmiştir. Bugüne kadar kırâat konusunda çeşitli eserler yazılmış, kırâat farklılıklarının sistemli ve kolay bir şekilde öğretilmesi için bazı metotlar geliştirilmiştir. Kırâat eğitimi faaliyetlerine talebin artması sonucunda medeniyetimizde bu işe özel mekânlar (dâru'l-Kurrâ) da tahsis edilmiştir. Tezin birinci bölümünde Kırâat ilminin doğuşu ve gelişimi anlatılmıştır. Kırâat eğitimi Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kırkbeş yılında Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'ndeki canlılığını kaybederek durma noktasına gelmiştir. Ülkemizde 1968 yılında resmî olarak kırâat eğitimine tekrar başlanmıştır. Eskişehir'deki ilk kırâat eğitim halkası ise 1970'te oluşturulmuştur. 1997 yılına kadar iki dönem altışar kişi Mehmet Sarıcaoğlu riyâsetinde eğitimlerini tamamlayıp icâzet almışlardır. Onun vefatından sonra talebesi Yaşar Tekeli kıraat eğitimini Eskişehir'de sürdürmüş ve sekiz dönemde toplam yetmiş yedi kişiye icâzet vermiştir. Zor şartlar altında büyük bir özveri ile kesintiye uğratılmayan kırâat faaliyetleri Eskişehir'de Kur'an ve kırâat kültürünün ihyasına çok önemli katkı sunmuştur. Başta Sarıcaoğlu ve Tekeli olmak üzere kırâat eğitimi faaliyetlerine maddi-manevi destek olanların katkılarıyla Eskişehir Türkiye'de bu alanında öne çıkan şehirlerden birisi olmuştur. Tezin ikinci bölümünde Eskişehir özelinde kırâat eğitimi faaliyetleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Eskişehir'de kırâat eğitimine katkılar araştırılmıştır. Bu çalışmayla Eskişehir'de yarım asırdan fazla süredir devam ettirilen kırâat eğitimi faaliyetleri ve bu alandaki çeşitli veriler ilk defa akademik bir titizlikle kayıt altına alınmıştır. Bu bakımdan gelecekte kırâat konusuyla ilgili Eskişehir ölçekli yapılacak başka çalışmalara kaynaklık etmesi beklenmektedir. Eskişehir'de bir kırâat eğitimi müzesinin kurulabileceği düşünülmektedir. Bu müzeyle birlikte Eskişehir'e Yaşar Tekeli'nin isminin yaşatılacağı klasik Osmanlı mimarisine uygun yapılacak hususi bir Kırâat Eğitim Merkezi kazandırılması da önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırâat Eğitimi, Eskişehir, Mehmet Sarıcaoğlu, Yaşar Tekeli.

ABSTRACT

CONTRIBUTIONS TO ILMU’L-QIRAAH IN ESKİŞEHİR DURING THE REPUBLICAN PERIOD

AKKAYA, Fatih

Master’s Degree, 2024

Department of Basic Islamic Sciences

Supervisor: Doç. Dr. Ömer MÜFTÜOĞLU

It is known that the greatest factor in the birth of the science of Qiraat was the granting of the license of "seven letters". The authorization of "seven letters" was given due to the difficulties in understanding and pronunciation of the Qur'an among some of the first period interlocutors. The activities of teaching the differences of Qiraat started in the period after the Prophet's death and have continued uninterruptedly until today. To date, various works have been written on the subject of qiraat, and some methods have been developed to teach qiraat differences in a systematic and easy way. As a result of the increasing demand for Qiraat education activities, special places (dāru al-Kurrā) were also allocated for this purpose in our civilization. In the first part of the thesis, the birth and development of the science of Qiraat is explained. In the first forty-five years of the Republic of Turkey, Qiraat education lost the vitality of the Ottoman Empire and came to a standstill. In our country, formal Qiraat education was resumed in 1968. The first qiraat education circle in Eskişehir was established in 1970. Until 1997, six people each completed their training under the leadership of Mehmet Sarıcaoğlu in two terms and received icâzet. After his death, his student Yaşar Tekeli continued his Qiraat education in Eskişehir and gave ijâzet to seventy-seven people in eight periods. The Qiraat activities, which were not interrupted with great devotion under difficult conditions, made a very important contribution to the revival of the Qur'an and Qiraat culture in Eskişehir. Eskişehir has become one of the prominent cities in this field in Turkey thanks to the contributions of those who supported the activities of Qiraat education financially and spiritually, especially Sarıcaoğlu and Tekeli. In the second part of the thesis, Qiraat education activities in Eskişehir were analyzed. In the third part, contributions to Qiraat education in Eskişehir were investigated. With this study, the activities of Qiraat education in Eskişehir for more than half a century and various data in this field have been recorded for the first time with academic rigor. In this respect, it is expected to be a source for other studies to be conducted in Eskişehir in the future on the subject of qiraat. It is thought that a museum of Qiraat education could be established in Eskişehir. Along with this museum, it is also suggested that a special Kırâat Education Center to be built in accordance with the classical Ottoman architecture, where Yaşar Tekeli's name will be kept alive, be brought to Eskişehir.

Keywords: Qiraat Education, Eskişehir, Mehmet Sarıcaoğlu, Yasar Tekeli.

TEŞEKKÜR

Lisans döneminden itibaren bana hep yol gösteren ve özellikle yüksek lisans sürecimde desteğini hiç eksiltmeyen danışmanım Doç. Dr. Ömer Müftüoğlu'na, savunmama katılıp çok kıymetli değerlendirme ve katkılarını sunan Prof. Dr. İsmail Çalışkan ve Prof. Dr. Ali Rıza Gül'e ayrıca yetişmemde katkıları olan Tefsir Anabilim Dalındaki bütün hocalarıma çok teşekkür ederim. Bu tez, Yaşar Tekeli'nin son derece samimi ve kuşatıcı yaklaşımıyla birlikte bilgi ve belge destekleri olmasaydı ortaya çıkamayabilirdi. Bu vesileyle kendisine şükranlarımı arz ederim. Onunla aşere-takrib-tayyibe kurslarına talebe olarak katılan ve benim kendilerine çeşitli vesilelerle ulaşip bilgi talep ettiğim kurrâ hafız hocalarıma da müteşekkirim. Ayrıca bu çalışmanın ortaya çıkması için yoğun tempoyla çalıştığım günlerde benim için yapabileceği her şeyi büyük bir içtenlik ve özveriyle ortaya koyan değerli eşime de teşekkürlerimi sunarım.

Gayret bizden tevfik Allah Teala'dandır.

Fatih AKKAYA

Eskişehir, 2024

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	iii
ÖZ.....	v
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	2
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE KAYNAKLARI	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
KİRÂAT İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	5
1.1. Kırâat İlminin Doğuşu.....	5
1.2. Kırâat İlminin Gelişimi.....	19
1.3. Kırâat İlminin Gayesi ve Faydaları	22
1.4. Kırâat İlminin Yaygınlaşması	23
1.5. İslam Ülkelerinde Kırâat Eğitiminin Yapıldığı Belli Başlı Merkezler	25
1.6. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde Kırâat Eğitimi.....	28
1.7. Türkiye Cumhuriyeti’nde Kırâat Eğitimi	31
1.8. Türkiye’de Kırâat Eğitimi Yapılan Şehirler.....	34
1.9. İstanbul’un Kırâat Eğitimindeki Yeri.....	37
İKİNCİ BÖLÜM	40
1970 YILINDAN BUGÜNE ESKİŞEHİR’DE KİRÂAT EĞİTİMİ	40
2.1. Eskişehir’de Kırâat Eğitiminin Başlangıcı	40
2.2. Eskişehir’de Kırâat Eğitiminin İlk Halkası	40
2.3. Kurrâ Hafız Mehmet Sarıcaoğlu	40

2.3.1. Doğumu	41
2.3.2. Eğitimi	41
2.3.3. Görev Yerleri	42
2.3.4. Ders İşleme Metodu ve Uyguladığı Kırâat Eğitimi Programı.....	44
2.3.5. Vefatı.....	47
2.3.6. İcâzetnâmesi	47
2.4. Kurrâ Hafız Yaşar Tekeli	49
2.5. Eskişehir’de Kurrâ Hafız Mehmet Sarıcaoğlu’ndan Kırâat Eğitimi Alanlar .	51
2.5.1. 1970-1993 Yılları Arasında Eğitim Alanlar	51
2.5.2. 1995 Yılında Mezun Olanlar	52
2.5.3. 1997 Yılında Mezun Olanlar	53
2.6. Eskişehir’de Kurrâ Hafız Yaşar Tekeli’den Kırâat Eğitimi Alanlar	54
2.6.1. 1999 Yılında Mezun Olanlar	54
2.6.2. 2005 Yılında Mezun Olanlar	54
2.6.3. 2007 Yılında Mezun Olanlar	55
2.6.4. 2009 Yılında Mezun Olanlar	56
2.6.5. 2012 Yılında Mezun Olanlar	56
2.6.6. 2015 Yılında Mezun Olanlar	57
2.6.7. 2021 Yılında Mezun Olanlar	60
2.6.8. 2022 Yılında Kırâat-ı Aşere Eğitimi Tamamlayanlar.....	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	64
ESKİŞEHİR’DE KİRÂAT EĞİTİMİNE KATKILAR.....	64
3.1. Eskişehir’deki Kırâat Eğitime Mekânsal Katkılar	64
3.1.1. Eskişehir’de Kırâat Eğitiminin Yapıldığı Mekânlar	64
3.1.2. Eskişehir’de Aşere-Takrib-Tayyibe Kursu İcâzet Cemiyetlerinin Düzenlendiği Camiler.....	68
3.2. Eskişehir’deki Kırâat Eğitime Kurumsal Katkılar	72

3.2.1. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Eskişehir'deki Kırâat Eğitimine Katkıları ...	72
3.2.2. Eskişehir İl Müftülüğünün Kırâat Eğitimine Katkıları.....	73
3.3. Eskişehir'de Kırâat Eğitimine Sivil Katkıları.....	74
3.3.1. Eskişehir İslami İlimler Vakfı.....	74
3.3.2. Eskişehir'deki Kırâat Eğitimine Bireysel Katkıları.....	75
3.3.2.1. Eskişehir'de Kırâat Eğitimine Maddi-Manevi Katkı Sunan Kişiler	75
SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA.....	82
EKLER	96

KISALTMALAR LİSTESİ

b.:	bin, ibn (oğlu)
CÜİFD:	Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev.:	Çeviren
DİB:	Diyanet İşleri Başkanlığı
EKEV:	Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
İFAV:	İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM:	İslam Araştırmaları Merkezi
KURAMER:	Kur'an Araştırmaları Merkezi
r.a.:	Radiyallahu Anh
s.a.v.:	Sallallâhü aleyhi ve sellem
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ü.:	Marmara Üniversitesi

GİRİŞ

İlkçağlardan itibaren birçok medeniyete ev sahipliği yapan Eskişehir, Anadolu Selçukluları Dönemi'nde "Sultanönü" adıyla uç vilayeti olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu yıllarında Eskişehir, uzun bir dönem Kütahya Beylerbeyliği'ne, 1841 yılından sonra ise merkezi Bursa olan Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlanmış ve 1923 yılına kadar kaymakamlıkla yönetilmiştir.¹ Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte 1923 yılında il statüsü kazanmıştır.² Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nden beri devam eden din hizmetleri ve Kur'an eğitimi çalışmaları, Cumhuriyet Dönemi'nde de imkânlar ölçüsünde Eskişehir'de devam ettirilmiştir. Bu dönemde Hacı Hilmi Okur (ö.1964) ön plana çıkan isimlerin başındadır.

Halk arasında Hacı Hilmi Efendi olarak bilinen Hilmi Okur Eskişehir'in Muttalip Beldesi Koyunlar Mahallesi'nde 1888 yılında doğmuştur. 1912 yılında İstanbul'da tahsilini tamamladıktan sonra Muttalip'e yerleşerek öğrenci yetiştirmeye başlamıştır.³ Kurtuluş Savaşı yıllarına da rastlayan bu dönemin kısıtlı imkânlarına rağmen onun rahlesinden pek çok hafız yetişmiştir. Sonraları, talebelerinin sayısı artınca Hilmi Okur kendi yetiştirdiği öğrencisi Hacı Osman Türker'den hafız yetiştirmede destek almıştır. 1930 Muttalip doğumlu olan Hacı Osman Türker hocasının ricasıyla 1958 yılında Eskişehir Ak Camii'ndeki görevinden istifa edip Hacı Hilmi Okur'la birlikte çok sayıda hafız yetiştirmiştir.⁴

Cumhuriyet Dönemi'nde Eskişehir'de Kur'an eğitimi başta Hacı Hilmi Okur olmak üzere diğer gayretli hocaların özverili çalışmaları sonucunda bilhassa Muttalip Beldesinde Kur'an-ı Kerim'i okuma ve hafızlık kültürü oluşturulmuştur. Muttalip'te başlayan bu canlanma, Eskişehir'in geneline yayılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nin başlangıcından 1968 yılına kadar ülkemizde resmi yollardan sürdürülemeyen kırâat eğitimi, bu tarihten itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı uhdesinde; eğitim merkezlerinde ve il müftülükleri bünyesinde resmi olarak sürdürülmüştür. Eskişehir'de kırâat eğitimi faaliyetleri ise Mehmet Sarıcaoğlu ile 1970 yılında başlamıştır.

¹ Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı* (İstanbul: Afa Yayıncılık, 1992), 19-45; Eskişehir Valiliği, "Tarihçe" (Erişim 3 Ocak 2024).

² Eskişehir Valiliği, "Tarihçe" (Erişim 3 Ocak 2024).

³ Yusuf Derin, *Bir Gönül İnsanı Muttalip'li Hacı Hilmi Efendi* (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2015), 20.

⁴ Derin, *Bir Gönül İnsanı Muttalip'li Hacı Hilmi Efendi*, 29.

Diyanet İşleri Başkanlığı, kırâat eğitimi faaliyetleriyle; kırâat ilminin yaşatılması ve geliştirilmesini, kırâat ilmi hakkında bilgi ve beceri sahibi olunmasını ve kursiyerlerin Kur'an-ı Kerim'i kırâat farklılıklarıyla birlikte doğru ve güzel okumasını amaçlamaktadır. Müslümanların Kur'an'la ilişkilerindeki nihai amaç onun lafızlarını kırâat farklılıklarıyla birlikte okumak da değildir. Asıl amaç Kur'an'da insanlığa emredilen hayatın yaşanabilmesine katkı vermektir. Ayetlerin müminden istediklerini anlaması ve bundan daha önemlisi mesajın gereğini yerine getirmesidir.⁵

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Tezin konusu; kırâat ilminin doğuşu ve tarih boyunca kırâat ilminin serencamı hakkında özet bilgilerden sonra Eskişehir'de Cumhuriyet Dönemi'nde sürdürülen kırâat eğitimidir. Bu kapsamda çeşitli imkânsızlıklara rağmen başlatılıp sürdürülen ve günümüze kadar devam ettirilen kırâat eğitiminin Eskişehir'deki serencamı, bu çalışmalara katılıp mezun olan talebelerin tespiti, çalışma yapılan mekânlar ve bu faaliyetlere maddi-manevi katkı sunan kurum ve bireylerin tespiti yapılmıştır.

Müslümanlar, Kur'an-ı Kerim nazil olmaya başladığı ilk yıllardan itibaren Kur'an'ın kırâatıyla de ciddi şekilde ilgilenmeye başlamışlardır. Hicri 3. asra gelinceye kadar İslam coğrafyası genişlemiş ve Kur'an bu coğrafyalarda, ilk dönemde örnekleri olan farklı vecihlerle okunabilmiştir. Kırâat ilmi bu farklı vecihler üzerine doğmuş ve bunları sistemli hale getirmiştir. Kırâat ilminin oluşmasından sonra kırâatler bir sistem dâhilinde sonraki nesillere aktarılma gayesiyle öğretilmeye başlanmıştır.

Anadolu topraklarında kırâat öğretimi yüzyıllardır sürdürülmektedir. Bunun bir parçası olarak yakın geçmişten itibaren Eskişehir'de de kırâat eğitimi yapılmaktadır. 1970'li yıllarda başlayan bu faaliyet günümüze kadar devam etmiştir. Elli yılı aşkın süredir sürdürülen bu çaba, sadece buna şahit olan, katkı veren, hoca-talebe olarak içinde olanların bildiği, ilim dünyasının ise üzerinde bir çalışma olmamasından dolayı haberdar olmadığı bir durumdadır. Yarım asırdan fazla bir süredir devam eden böyle bir hizmetin sistemli bir şekilde kayıt altına alınması, kırâat ilminin tarihine dair yapılacak çalışmalara yerel ölçekte bir katkı sunması beklenmektedir.

⁵ Ömer Müftüoğlu, *Bugünün Müslümanının Kur'an'la İletişimi* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 9.

İstanbul özelinde yapılan kırâat faaliyetlerinin bir kısmı kayıt altına alınmıştır ancak ülkemizin başka illerindeki benzer faaliyetlerin akademik düzeyde incelenmemesi ciddi bir eksiklikler. Bu anlamda Eskişehir’de kırâat ilmiyle ilgili uğraşın toplu ve sistemli bir şekilde kayıt altına alınmaması, alandaki farklı pratiklerin bilinmemesi de bu eksikliğin bir parçasıdır. Bu eksiklik, gelecek nesillerin, yerel imkânlarla yarım asrı aşan bir süredir Eskişehir’de devam ettirilen kırâat eğitiminin serencamından, detaylarından haberdar olamamaları sonucunu doğuracaktır. Eskişehir’deki kırâat eğitimi faaliyetleri hakkında şimdiye kadar herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır. Bu tez, alandaki boşluğu doldurmak için atılan adımların ilkidir. Aynı zamanda konuyla ilgili bundan sonra yapılacak araştırmalara da kaynaklık etmesi beklenmektedir.

Tezin amacı, Eskişehir özelinde kırâat eğitiminin yarım asırdan fazla süren pratiğine verilen destekleri ve bu hizmete katılan kurrâ hafız hocaları, onların yetiştirdikleri ikinci ve üçüncü kuşak talebeleri kayıt altına almak ve bu yolla Türkiye’de kırâat eğitimi alanında yapılan çalışmalara yerel düzeyde bir katkı sunmaktır.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE KAYNAKLARI

Kırâat alanıyla ilgili olarak Türkiye’de yapılan eğitim faaliyetlerinde Eskişehir elli yılı aşan tecrübesiyle hep üst sıralarda yer almış, yetiştirdiği kurrâ hafızların başarıları ve sayılarıyla bu konuda öne çıkan şehirlerden birisi olmuştur. Aşere-takrib-tayyibe kursunu bitirmiş hocalar, şehir merkezindeki camilerde yıllarca görev yapmışlardır. Günümüzde de bu zenginlik devam etmektedir. Kırâat eğitiminde bu alanın değerinin anlaşılıp bilinmesinde Eskişehir’in ön planda olmasında merhum kurrâ hafız Mehmet Sarıcaoğlu (ö.1997) hocanın çok büyük gayretleri ve hizmetleri olmuştur. Onun vefatından sonra ise aynı düzeyde gayret ve hizmet kurrâ hafız Yaşar Tekeli hoca tarafından devam ettirilmiştir.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte kısaca Eskişehir tarihinden, Cumhuriyet Dönemi’nin başlarında Eskişehir’de Kur’an hizmetinde ön plana çıkan isimlerden ve araştırmanın konusu, amacı, kapsamı ve kaynaklarından bahsedilmiştir. Birinci bölümde kırâat ilminin doğuşu, gelişimi, yaygınlaşması, kırâat eğitiminin yapıldığı belli başlı İslam ülkeleri ve Türkiye Cumhuriyeti’nde kırâat eğitimi faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Eskişehir’de kırâat

eğitimi faaliyetleri ele alınmıştır. Bu bağlamda Eskişehir’le kırâat eğitimini tanıştıran Mehmet Sarıcaoğlu ve onun vefatından sonra bu işi sürdüren Yaşar Tekeli ile ondan kırâat eğitimi alan talebeler derlenmiştir. Üçüncü bölümde de Eskişehir’de kırâat eğitimi faaliyetlerine yönelik mekânsal, kurumsal ve bireysel katkılara değinilmiştir.

Tez, Kur’an-ı Kerim’in nazil olmaya başladığı andan kırâat ilminin oluştuğu zamana kadar Kur’an’ın okunmasındaki küçük farklılıkları, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye özelinde kırâat eğitiminin tarihsel seyri ile daha da özelden Eskişehir’de 1970’li yıllarda başlayıp günümüze kadar ulaşan kırâat eğitimiyle ilgili yapılan çalışmaların araştırılıp kayıt altına alınmasını kapsamaktadır.

Detaylı bir literatür taraması ile Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kırâat Kurulu Başkanlığı ve Eskişehir İl Müftülüğü arşivlerinden konuyla ilgili veriler toplanmıştır. Tezin yazılı kaynaklarının yanında bir de yaşayan canlı tanık/eğitici kaynakları vardır. Bu kaynak Eskişehir’de kırâat eğitimini başlatan merhum kurrâ hafız Mehmet Sarıcaoğlu hocanın icâzetli talebesi kurrâ hafız Yaşar Tekeli hocadır. Adı geçen kişinin elli yılı bulan bu eğitim faaliyeti sırasında kişisel olarak oluşturduğu arşive de ulaşılmıştır. Burada tezi akademik bir araştırmaya dönüştürecek ciddiyette resmî belgeler mevcuttur. Bu arada kırâat alanıyla ilgili kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Çalışmada tümevarım ve tümdengelim metodları birlikte kullanılmıştır. Özellikle ikinci bölüm, Yaşar Tekeli’yle yapılan birden çok mülakatta elde edilen bilgilerin analiz edilmesi ve burada isimleri geçen diğer bazı kişilerin verdikleri bilgilerle mukayesesi ile oluşturulmuştur. Bu görüşmelerin ses kayıtları muhafaza edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRÂAT İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

1.1. Kırâat İlminin Doğuşu

Allah Teâlâ tarih boyunca insanlara hidayet yolunu göstermek için peygamberler ve kutsal kitaplar göndermiştir. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'den itibaren vazifelendirdiği peygamberler ve onlara vahyettiği kitaplarla insanlara rehberlik etmiştir.⁶ Peygamberlik silsilesinin son temsilcisi Hz. Muhammed, kutsal kitapların sonuncusu ise Kur'an-ı Kerim'dir. Kutsal kitaplar, onu insanlığa ulaştırmakla görevli olan Peygamberin, aralarında yaşadığı insanlarla iletişim kurarken konuştuğu dil ile Peygamberlere vahyedilmiştir.⁷ Allah'ın insanlığa son vahyi olan Kur'an-ı Kerim Arap lisanı ile inzal edilmişse⁸ de Kur'an ayetlerinin telaffuzunu doğru yapabilmek için Arapçayı bilmek yahut konuşuyor olmak her zaman yeterli olmamıştır. Kur'an lafızlarının ve bunları oluşturan harflerin kendine has bir kısım telaffuz biçimleri olmuştur.⁹

Hiz. Muhammed tebliğ görevine başlayınca yakınlarından başlamak suretiyle kendisine emanet edilen vahyi ilk muhataplara ulaştırmıştır.¹⁰ Bu sırada nazil olan ayetleri kendisine öğretildiği şekilde okumuştur. Kur'an vahyini Hiz. Muhammed'e Cebrail ulaştırmıştır. Kur'an-ı Kerim'in indirilmeye başladığı ilk günden tamamlandığı son güne kadar her sene Ramazan ayında Cebrail'le Hiz. Muhammed o

⁶ el-İsrâ 17/9.

⁷ İbrâhîm 14/4.

⁸ Tâhâ 20/45/113 (وَكَذَٰلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا);
Şuarâ 26/47/195 (بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ);
Yusuf 12/53/2 (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ);
Zümer 39/59/28 (قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ);
Fussilet 41/61/3 (كِتَابٌ فَصَّلْتُ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ);
Şûrâ 42/62/7 (وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجُمُعِ لَا رَيْبَ فِيهِ);
Zuhrûf 43/63/3 (إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ);
Ahkâf 46/66/12 (... وَهَٰذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّتُنْذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا ...);
Nahl 16/70/103 (... وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ);
Ra'd 13/96/37 (وَكَذَٰلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا);

⁹ Hiz. Muhammed'in Kur'an-ı Kerim okurken dikkat ettiği hususlar olmuştur. Ümmü Seleme (r.a.), Onun Kur'an okuyuşunun nasıl olduğuyla ilgili bir soruya; Hiz. Peygamber'in okuyuşunun harf harf/tane tane olduğunu söyleyerek cevap vermiştir (Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), Kırâat, 1). Enes b. Mâlik (r.a.) de Hiz. Peygamber'in Kur'an okuyuşuyla ilgili sorulan soruya Onun Kur'an okurken med yapılması gereken harfleri uzattığını söylemiştir. Bu uzatmaya örnek olarak da Resulullah'ın besmele çekerken الله بسم الله uzattığını, الرحمن الرحيم de uzattığını haber vermiştir (Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), Fedâilü'l-Kur'an, 29).

¹⁰ Şuarâ 26/214.

güne kadar nazil olan ayetleri karşılıklı okumuşlardır. Bu okuma usulüne arza/ العرضة denir. Peygamber (a.s.) vefat etmeden önceki Ramazan ayında ise Cebrail’le yaptığı arza-i ahîra’da bütün ayetler baştan sona iki defa okunmuştur.¹¹

Kur’an-ı Kerim’de, okunmasıyla ilgili olduğu değerlendirilen bazı ayet-i kerimeler vardır. Bu ayet-i kerimelerden birisi, vahyin başlangıç aşamasında nazil olan Müzzemmil Suresinde geçen “وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا/ Kur’an’ı ağır ağır, tane tane oku,”¹² ayetidir. Bir diğeri ise Mekke Dönemi’nin ortalarına doğru nazil olan Furkân Suresinde geçen “وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا/ Kâfir olanlar “Kur’an ona bir kerede (topluca) indirilseydi ya!” dediler. İşte böylece, kalbini onunla iyice pekiştirmek için (peyderpey indirdik) ve onu tane tane okuduk”¹³ ayetidir. Kur’an-ı Kerim’de iki yerde¹⁴ geçen *tertil* kelimesi: yavaş yavaş, ağır ağır, acele etmeden ve harfleri açık seçik bir şekilde telaffuzu ifade etmektir.¹⁵

Kur’an-ı Kerim’i okumayı ifade eden kavramlardan birisi olan kırâat sözlükte; “bir araya getirmek, toplamak ve okumak” anlamlarına gelmektedir. *Kırâat* kelimesi, köken itibariyle Arapçada “قرأ” fiilinden türetilmiştir. Semâî bir mastar olan bu kelime, genel olarak “okumak” anlamına gelmektedir.¹⁶ Rağıp el-İsfahanî (ö.502/1109), kırâati şu şekilde tanımlamıştır: “Harfleri veya kelimeleri tertil yoluyla birbirine bitiştirmektir.”¹⁷ Kırâatin ıstılahi manasıyla ilgili çeşitli tanımlar yapılmış olmakla birlikte, bu tanımlardan en meşhuru İbnü’l-Cezerî’ye (ö.833/1429) aittir. İbnü’l-Cezerî, kırâat ilmini şu şekilde ifade etmiştir: “Kırâat ilmi, Kur’ân-ı Kerîm’e ait kelimelerin okunuş ve söyleniş tarzlarıyla, bunların nevîlerini nakledenlere dayandırarak ve atfederek ortaya koyan bir ilimdir.”¹⁸

¹¹ Buhârî, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 7; Ebü’l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), “Mesâcid”, 289.

¹² el-Müzzemmil 73/4.

¹³ el-Furkân 25/32.

¹⁴ el-Müzzemmil 73/4; el-Furkân 25/32.

¹⁵ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr (Kahire: Dâru’l-Maârif, ts.), “rtl”, 11/265; Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân* (Kahire: Dâru’l-Maârif, 1398/1978), 29/78-80; Cârullah Ebü’l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an haka’iki gavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekavîl fî vücûhi’t-te’vîl* (Beyrut: Dâru’l-Kitab, ts.), 4/637; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb: et-Tefsîru’l-Kebîr* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1405/1985), 30/173; Ebü’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘Azîm* (Beyrut: Dâru’l-Maârif, 1388/1969), 4/434.

¹⁶ İbn Manzûr, “kre”, 1/128.

¹⁷ Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb el-İsfahanî, *el-Müfredât fî Ğaribi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1412/1992), 1/668

¹⁸ Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fî’l Kırâati’l Aşr*, thk. Ali Muhammed Dabbâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 1/199.

Allah Teâlâ Kur'an'da, ilk muhatapların bildikleri kelimelerin telaffuzlarını bozmadan onlara bazı yeni anlamlar yüklemiş, bazılarının anlamlarını daraltıp genişletmiştir.¹⁹ Kur'an-ı Kerim genel olarak Kureyş lehçesi üzerine nazil olsa da Kur'an'da başka lehçelerden olduğu bilinen kelimeler de vardır.²⁰ Kur'an-ı Kerim'in nazil olmaya başladığı dönemde konuşulan Arapça, gramer yönünden gelişmemiştir ve o dönemde kitabi bilgiden ziyade şifahi kültürün hâkim olduğu anlayış ön plandadır.²¹ Nitekim ilk muhatap konumundaki Hicaz Arapları söz sanatlarına önem vermişlerdir. Mekke'de kurulan panayırarda söz sanatlarına dair yarışmaların yapılması, en beğenilen şiirlerin Kabe'nin duvarlarına asılması bu hususu göstermektedir.²²

Nüzul dönemi Arap coğrafyasına baktığımız zaman kabileler şeklinde toplulukların olduğu görülmektedir. Aynı dili konuşan toplulukların arasında aynı kelimenin telaffuz farklılıkları olduğu gibi Kur'an'ın nazil olduğu dönemin Arap

¹⁹ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 2018), 140; Salih Akdemir, *Kur'an'a Dilbilimsel Yaklaşımlar* (İstanbul: KURAMER Yayınları, 2017), 16-17; Osman Keskioğlu, *Kur'an-ı Kerim Bilgileri* (Ankara: DİB Yayınları, 1989), 179-180; Ali Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat* (İstanbul: KURAMER Yayınları, 2019), 134-143; Muhammed Ersöz, *Kur'an'ın Dil Yapısı ve Kur'an Kelimelerinin Terimleşmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 83. Kur'an-ı Kerim'de Arapça dışında, farklı milletlere ait kelimelerin olup-olmadığıyla ilgili farklı görüşler için bk.: İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâati* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1995), 36-40.

²⁰ Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman Suyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008), 282-287; Keskioğlu, *Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, 176; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 45-46; Mehmet Paçacı, *Kur'an'a Giriş* (İSAM Yayınları, 2021), 91; Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü* (İstanbul: Hacıveysade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019), 107; İsmail Karaçam, "Anahatlarıyla Kırâat İlmi ve Tarihi Gelişimi", *Kur'an ve Kırâati Sempozyumları Kitabı*, ed. Muhammed Aydın (Adapazarı: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2006), 47-48.

²¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1976), 104; Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 107-115; Yusuf Alemdar, "Kırâatlerin Çıkış Meselesine Yeni(den) Bir Bakış", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2004), 163.

²² Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 197; Said Şimşek, "Kırâatların Kaynağı Problemi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV*, ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002), 21.

kabileleri arasında da telaffuz ve lehçe²³ farklılıkları²⁴ vardır.²⁵ Kureyş,²⁶ Hevâzin, Sakîf, Tay, Hüzeyl, Temîm gibi kabilelere mensup insanların lehçelerinde farklılıklar olmasında yaşadıkları bölgelerin demografik, coğrafi, ekonomik vb. farklılıkları etkili olmuştur.²⁷ Aynı dili konuşan insanların bölgeden bölgeye farklı telaffuzlarla aynı anlamı ifade eden kelimeler kullandığı görülmektedir. Tıpkı Türkiye’de olduğu gibi

²³ Lehçeler arasında farklılıkların ortaya çıkışıyla ilgili birtakım etkenler vardır. Lehçelerin oluşmasında; ana dilin konuşulduğu devlet sınırların genişlemesi ve politik nedenlerden dolayı halkların farklı bölgelere göç etmesi önemli etkenlerdendir. Toplulukların bulundukları coğrafyalardan farklı yerleşim yerlerine göç etmesi farklı dil ve farklı kültürlerle karşılaşmalarına neden olur. Bu karşılaşma dilsel etkileşimi zorunlu hale getirir. Bölgeler arasında kültür ve ahlaki anlayışlardaki farklılıklar hem göç edenin hem de yerleşik halkın dilinde yeniliklere neden olur (Ali Akar, “Lehçe Oluşma Şartları ve Evreleri Bakımından Eski Türkiye Türkçesi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* 28 (2010), 19-28).

²⁴ Kur’an’ın nüzulü öncesinde ve nüzulü esnasında Arapların hepsi aynı dili (Arapçayı) konuşmaktaydı. Arabistan Yarımadası’nın eski yerlilerine “Arab-ı Ârîbe”, köken itibarıyla Arap olmayıp sonradan Araplaşan kabilelere ise “Arab-ı Mustarîbe” denilmektedir. Sonradan Araplaşan kabileler arasında lehçe farklılıklarının oluştuğu ifade edilmektedir. Arap kabileleri arasındaki lehçe farklılıklarının geniş boyutlu olmadığı, ihtilafların özde olmayıp teferruatta olduğu, bir lehçeyi diğerinden ayıran özelliklerin çoğu zaman ses farklılıklarından oluştuğu ve lehçesel farklılıkların tümünün Arap dilinin genel sistemine uyduğu aktarılmaktadır (Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 163; Seydişehirli Mahmut Esad, “Arap Dili”, sad. Zafer Kızıklı, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/4 (2009), 164).

²⁵ Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 90-107; Keskiöğlu, *Kur’an-ı Kerim Bilgileri*, 173; Subhi es-Salih, *Mebâhis fî ulûmi’l-Kur’ân*, çev. M. Said Şimşek (Konya: Hibaş Yayınları, 1986), 92; Abdülmecit Okçu, *Kur’an ve Kırâat* (Erzurum: EKEV Yayınları, 2001), 69; Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 105-107.

²⁶ Kureyş lehçesinin diğer lehçelerden ön planda olup ortak dilin esasını oluşturmasında birtakım nedenler vardır. Bunlardan birincisi coğrafi sebeplerdir. Kureyşlilerin, Hicaz diye isimlendirilen müstakil bir bölgede oturuyor olmaları onları dış tesirlerden korumuş, bu sayede dillerini muhafaza edebilmişler ve diğer Arap lehçelerinden sadece arzuladıkları ve hoş gördükleri kullanımları almışlardır. İkincisi dini ve iktisadi nedenlerdir. Hz. İbrahim’in inşa etmiş olduğu Kâbe başta Kureyşliler olmak üzere bütün Arap Yarımadası için önemli bir ibadet ve ticaret merkezi konumundaydı. Bölge halkı için önemli bir etken olan Kâbe’de hem hac ibadeti hem de kurulan panayırlarda farklı kabilelerden insanlar bir araya gelmekteydi. Dönemin şartlarından dolayı uzun ve meşakkatli yolculuklar neticesinde farklı bölgelerden hac ibadeti için Kâbe’ye ulaşan hacıların ihtiyaçları dikkate alınır, Kâbe’nin bakım ve temizliğine önem verilmekteydi. Prestij getirisi olan bu görevler Kureyş kabilesi mensupları tarafından yapılmaktaydı. Bütün bu sayılanlardan dolayı Kureyşlilerin Arap Yarımadası’nda diğer kabileler üzerinde siyasi, iktisadi ve dini otoritesi bulunmaktaydı. Kureyşlilerin yukarıda zikredilen konumu, bu kabile lehçesini de diğer kabile lehçeleri içerisinde ön planda tutup “üst Arap dili” olmasını sağlamıştır (Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 163; Sevde Alan – İsmail Güler, “Kureyş Lehçesinin Klasik Arapçaya Etkisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2007), 335-336).

²⁷ İnsanların yaşamış oldukları coğrafyalarda bulunan yüzey şekilleri ve iklim dili etkileyen unsurlar arasındadır. İklimler dilin tınlaması, rengi ve tonu üzerinde kendini gösterir. Sıcak ülkelerde konuşulan dillerde genellikle bol ünlülerle, ünlü yığılmalarıyla ve uzun ünlülerle, soğuk ülkelerde ise ünsüz yığılmalarıyla, kısa ünlülerle, büzüşmelerle ve hece yutulmasıyla karşılaşılır (Efrasiyap Gemalmaz, “Ağız Bilimi Araştırmaları Üzerine Genellemeler”, *Türk Kültürü Araştırmaları* (1989), 7-8). Nüzul dönemi Arap Yarımadası’nda yerleşik ve göçebe hayat yaşayan kabileler bulunmaktaydı. Bedevî (göçebe) ve hadarî (yerleşik) kabilelerin bulundukları ortam gereği telaffuzlarında farklılıklar olduğu ifade edilmektedir. Bedevîlerin telaffuzda şiddetli ve gür tınlı sesler kullandığı, hızlı ve en kolay yolla konuşmayı tercih ettikleri, Hadarîlerin ise karakteri ve bulundukları ortam gereği harfleri yumuşak, sesleri birbirine karıştırmayan ve kalın harfleri yumuşatan bir yapıya sahip oldukları aktarılmaktadır (Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 94-97).

İstanbul Türkçesi ile Anadolu'nun değişik yerlerindeki farklı ağızlar ve telaffuzlardaki farklılıklar bilinen hususlardır.

Kur'an tilaveti ilk inen ayetlerle birlikte başlamıştır. Sahabilerin belli bir kısmı Kur'an'ı doğrudan doğruya Hz. Peygamber'den öğrenebilmişlerdir. Bu kişiler Kur'an alanında daha donanımlı ve ön plana çıkan isimler olmuştur. Bu dönemde Kur'an okuma hususunda ön planda olup meşhur olan isimlerden bazıları şunlardır: Hz. Osman, Hz. Ali, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû'd-Derdâ, Ebû Mûsâ el-Eş'arî.²⁸ Hz. Peygamber'in belirlemesiyle ashabin Kur'an okumayı öğrenmelerinde de bu isimler öncü olmuşlardır.

Kur'an'ı Hz. Muhammed'in fem-i muhsininden (hatasız ağızından) duyan sahabiler arasında Kur'an lafızlarının telaffuzunda bazı farklılıklar olabilmıştır. Bu telaffuz farklılıklarına, duyanların başka bir şey anlama ihtimalleri olmadığı ve yaşanan hayatta bir anlam farkı oluşturmaktan kullanıldığı için Hz. Peygamber ses çıkartmamıştır. Bu durum onun, aslı değiştirmeyecek düzeydeki telaffuz farklılıklarını onaylaması olarak anlaşılmıştır. Hz. Peygamber'in telaffuz farklılıklarına karşı çıkmayıp bunu sorun etmemesinin sebepleri arasında; Kur'an'ın eşsiz üslubu ile sahabe'nin ilk defa karşılaşması, ayetleri okumaya yönelik sahabe arasındaki öğrenme, anlama ve algılama farklılıkları ve konuşmuş oldukları dildeki ağız farklılıkları²⁹ bulunmaktadır.³⁰

İlk dönemdeki telaffuz farklılıkları çoğu zaman lehçe ve ağız farklılıklarından kaynaklanmıştır. Sahabe'nin çeşitli kabilelere mensup olmaları ve her kabilenin farklı lehçe ve ağızları kullanmasına bağlı olarak Kur'an okumada Arapçanın sınırları

²⁸ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 17; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân* (b.y.: Matbaatü İsa'l-Bâbî'l-Halebî ve Şurakâh, ts.), 1/407; Şemsüddîn Ebû Abdillâh ez-Zehebî, *Mâ'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakâti ve'l-esâr*, nşr. Tayyar Altıkulaç (İstanbul: İSAM Yayınları, 1415/1995), 1/102-126.

²⁹ Ağız, aynı lehçe içinde, daha küçük yerleşim bölgelerine özgü olan ve daha küçük ayrımlara dayanan konuşma biçimidir. Örneğin Türkiye Türkçesinde, Anadolu'nun çeşitli yörelerinin konuşma biçimleri, ağız olarak nitelenebilir (Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 141-147). Ağız farklılıkları, bir kelimeyi ifade ederken sadece söyleyiş bakımından ortaya çıkan farklardır. Söyleyiş ve ses değişikliklerini ifade eder. Aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine veya sınıflarına özgü olan konuşma dilidir (Şükrü Halûk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım, 2011), "ağız", 44). Kur'an'ı okumadaki farklılıkların lehçe veya ağız kaynaklı olması hakkındaki değerlendirmeler için bk.: Necati Kara – Necdet Karakaya, "Kur'an Dilinin Modern Dilbilime Göre Bir Değerlendirme Denemesi: Kureyş Lehçesi mi Kureyş Ağız mı?", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/1 (2013), 51-64.

³⁰ Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 91; Yaşar Akaslan, "İbnü'l Cezerî'nin Yedi Harf Meselesi Üzerindeki Fikirleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (2018), 275.

içerisinde farklı telaffuzlar olmuştur.³¹ Arap yazısının yetersizliği ve gelişmemiş olması,³² kabileler arasında lehçe farkların varlığı ve daha çok sözlü kültürün³³ hakim olduğu bir ortamda bu tarz telaffuz farklılıklarının olması doğaldır.

Kırâat alanında, telaffuz farklılıklarıyla ilişkisi olması bakımından en önemli meselelerden birisi el-ahrufü's-seb'a /yedi harf meselesi olmuştur.³⁴ *Harf*, sözlükte “bir şeyin ucu, kenarı, kıyısı, sivri ve keskin kenarı” gibi manalar içerir. *Harf*, “lûgat, kırâat ve lehçe” manasına da gelir. Mesela “İbn Mes'ud'un harfî demek, onun kırâati demektir.”³⁵ Yedi harfin ne olduğu ile ilgili kaynaklarda farklı rivayetler vardır.³⁶ *Seb'a* lafzı ise bir yönüyle sayılar içerisindeki yedi rakamını belirtmekte olup: ... وَسَبْعَةٍ إِذَا ...³⁷ ayetinde bu anlamda geçmektedir. Diğer bir yönüyle ise ... إِنَّ تَسْتَعْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ ...³⁸ ayetinde sayının miktarını değil, çokluğu ifade edilmektedir.³⁹ Yedi sayısı ile ilgili olarak âlimler arasında ittifak edilen tek husus, bir kelimenin yedi farklı şekilde telaffuzunun olmayacağıdır.⁴⁰

Hiz. Peygamber'den yedi harfin tam olarak neyi ifade ettiğı ile ilgili olarak bir açıklama bulunmaması konuyla ilgili ihtilafların çıkmasına sebep olmuştur.⁴¹ Genel olarak yedi harfin Kur'an'ı okurken kolaylık sağlamaya yönelik bir izin olduğu ifade

³¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 282-287; Keskiöğlü, *Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, 161-162.

³² Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 122-141; Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008), 43-44. İlk dönem Kur'an yazısı ve gelişimi hakkında bilgi için bk.: W. Montgomery Watt, *Kur'an'a Giriş*, çev. Süleyman Kalkan (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1998), 61-62.

³³ “İlim sadırlarda (ezberde) olandır, satırlarda olan değil!” darb-ı meseli Araplar'da sözlü kültürün önemini göstermesi bakımından önemlidir. Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, 45.

³⁴ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâati*, 40. Bu konuda yapılan çalışmalar için bk.: Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kırâatler* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2005), 21-23.

³⁵ İbn Manzûr, “hrf”, 9/41.

³⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 24; Suyûtî, *el-İtkân*, 105-110; Keskiöğlü, *Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, 172; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâati*, 42-43; Ali Osman Yüksel, *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996), 56; Salih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*, 82-95; Okçu, *Kur'an ve Kırâat*, 63-98; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 99-149.

³⁷ Bakara 2/196.

³⁸ Tevbe 9/80.

³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 2/376.

⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 24; Suyûtî, *el-İtkân*, 109; Okçu, *Kur'an ve Kırâat*, 74.

⁴¹ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi* (Ankara: Otto Yayınları, 2022), 13.

edilmektedir.⁴² Kur'an-ı Kerim'in farklı yerlerinde yirmi dört kez kullanılan⁴³ yedi rakamının, "yedi harf" olarak gelenekte bilinen yönüne işaret eden herhangi bir ayet bulunmamaktadır. Kur'an literatüründe yedi rakamı genel olarak sayılabilen alanın ötesini dolayısıyla çokluğu ifade etmektedir.⁴⁴

Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde yedi harfin ne olduğuyla ilgili sarıh bir açıklama bulunmamasından kaynaklı sahabe dönemi sonrasında yedi harfle ilgili görüş farklılıkları oluşmuştur.⁴⁵ Sahabenin, Hz. Peygamber'e yedi harfin tam olarak neyi ifade ettiğiyle ilgili olarak soru sormamaları, yedi harfin Kur'an okumayı kolaylaştıran bir ruhsat olduğunu bildiklerinden dolayı soru sormaya ihtiyaç duymamaları ya da bu rivayetlerin bize ulaşmaması meselenin açığa kavuşmasını zorlaştırmıştır.

El-ahrufü's-seb'a ruhsatının nasıl uygulandığı ve neleri kapsadığıyla ilgili olarak gelenekte bir netlik yoktur.⁴⁶ Sadece ilgili hadisler konuya kaynaklık etmekte, görüşler bu hadislerin şerhi sadedinde oluşmaktadır.⁴⁷ Yedi harf ruhsatıyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in hadislerden birisi şöyledir: *إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أَنْزَلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ فَاقْرَأُوا مَا* "İn' هذا القرآن أنزل على سبعة أحرف فاقرؤا ما" *Şüphesiz bu Kur'an yedi harf üzerine indirilmiştir; ondan kolayınıza geleni okuyunuz.*"⁴⁸ Kur'an'ı farklı ağızlarla okumaya Hz. Peygamber'in bu hadisinin

⁴² Suyûtî, *el-İtkân*, 105-112; Tayyar Altıkulaç, *Yüce Kitabımız Hz. Kur'an* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25; Keskiöglü, *Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, 173; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzülü ve Kırâati*, 52-60; Yüksel, *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr*, 55; Salih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, 87; Okçu, *Kur'an ve Kırâat*, 68; Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 156; Paçacı, *Kur'an'a Giriş*, 92; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 108.

⁴³ el-Bakara 2/29, 196, 261; Yûsûf 12/43 (üç defa), 46 (üç defa), 47, 48; el-Hicr 15/ 44, 87; el-İsrâ 17/44; el-Kehf 18/22; el-Mü'minûn 23/17, 86; Lokmân 31/27; Fussilet 41/12; et-Talâk 65/12; el-Mülk 67/3; el-Hâkka 69/7; Nûh 71/15; en-Nebe 78/12.

⁴⁴ Ömer Müftüoğlu, *2022-2023 Öğretim Yılı Yüksek Lisans Ders Notları*.

⁴⁵ 'Abdussabûr Şâhin, "Kur'an Tarihinde Yedi Harf Meselesi 3", çev. Tayyar Altıkulaç, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 12/3 (1973), 133; Hacı Önen, "Ebu Amr Ed-Dânî'ye Göre Yedi Harfin Anlamı", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 11 (Nisan 2014), 59.

⁴⁶ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 112-113; Mehmet Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (Ankara: İSAM Yayınları, 2019), 36; Akaslan, "İbnü'l Cezerî'nin Yedi Harf Meselesi Üzerindeki Fikirleri", 279.

⁴⁷ Kur'an'ın yedi harf üzere nazil olmasıyla ilgili mütevâtir rivayetler için bk.: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 21; Suyûtî, *el-İtkân*, 104; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 96-102; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzülü ve Kırâati*, 44-52; Okçu, *Kur'an ve Kırâat*, 63-67. Kur'an'ın yedi harf üzere nazil olmasıyla ilgili rivayetlerin mütevâtir olarak kabul edilmeyeceğini savunan Süleyman Ateş'in değerlendirmeler için bk.: Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 24-25; Emin Aşıkkutlu, "Kırâat İlminin Temellendirilmesinde Ahrufü's-seb'a Hadisi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları*, ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002), 53-90.

⁴⁸ Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 5, 27. Şia yedi harf ruhsatını kabul etmez. Kur'an'ın tekbir harf üzere indirildiği yönünde bir düşüncüyü benimseyip, kırâatlerin Peygamberimizin vefatından sonra ortaya çıktığını kabul ederler. Maşalı, *Kırâat İlmi*, 27. Şia'nın kırâatlerle ilgili değerlendirmeleri için bk.: Ömer Kara, *Tefsir Tetkikleri I* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 159-194.

müsaade ettiği kabul edilmiştir. Yedi harf ruhsatının Hz. Peygamber'in izniyle uygulandığını aktaran bir başka rivayette ise Hz. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmektedir:

“Rasûlülâh henüz hayattayken, Hişâm b. Hakîm'in Furkân suresini okuyuşuna şahit olmuştum. Okuyuşuna kulak verdim, baktım ki sureyi, Allah Rasûlü'nün bana okutmadığı birçok harf üzere okuyor. Namazdayken neredeyse yakasına yapışacaktım. Sabrettim, namazı bitirir bitirmez yakasına yapıştım ve: “Sana bu sureyi kim okuttu?” dedim. Rasûlüllah okuttu. Deyince: “Yalan söylüyorsun. Çünkü okuyuşunu dinlediğim sureyi Rasûlüllah bana başka bir şekilde okuttu.” dedim ve onu alıp Rasûlüllah'a götürdüm ve “Ey Allah'ın Rasûlü! Ben bu adamın Furkân suresini senin bana okuttuğundan farklı harfler üzere okuduğunu gördüm.” dedim. Rasûlüllâh bana: “Bırak onu ey Ömer!” dedi. Ben onu bıraktınca Rasûlüllah: “Ey Hişâm! Oku!” buyurdu. Hişâm, kendisinden dinlediğim şekilde okudu. Rasûlüllah: “Sure böyle nâzil oldu.” dedikten sonra, “Ey Ömer! Sen oku!” buyurdu. Ben de kendisinin bana okuttuğu şekilde okudum. Bunun üzerine Rasûlüllah: “Muhakkak ki bu Kur'an, yedi harf üzere nâzil oldu. Ondan kolayınıza geleni okuyun” buyurdu.⁴⁹

Yedi harf konusundaki tartışmaların sonucunda, Kur'an'daki bazı kelimelerin telaffuzunda zorluk çekenlerin, bu zorlukları aşacak şekilde okumalarına izin verilmesi sonucu çıkarılabilir. Nüzul döneminde Kur'an'ın bazı ifadelerini telaffuzda zorluk çeken, sayıları çok olmayan bazı insanlar olmuştur. Onların telaffuz zorlukları çekmelerinin sebeplerine yukarıda değinilmişti. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber ve Cebrail arasında geçen şu diyalog durumu açığa çıkartmaktadır:

“Hz. Peygamber, Ahcârü'l-Mirâ denilen yerde Cebrail ile buluştu ve ona: Ben, ümmî (okuma-yazma bilmeyen) bir topluluğa gönderildim. Aralarında erkekler, kadınlar, köleler, cariyeler ve hiç kitap okumamış yaşlı insanlar vardır.” dedi. Bunun üzerine Cebrail de: “Şüphesiz Kur'an, yedi harf üzere nazil olmuştur.” dedi.⁵⁰

⁴⁹ Buhârî, *Câmi'u's-Sahih*, “Fedâilü'l-Kur'an”, 5, 27; “Tevhîd”, 53; Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *Câmi'u's-Sahih*, “Salâtü'l-müsâfirîn”, 270.

⁵⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: y.y., 1405/1985), 5/400.

Kur'an-ı Kerim'in nüzülü öncesinde Arap toplumunda sözlü kültür hakimdi.⁵¹ İlk muhatapların çoğunluğu ümmî olan Araplardı.⁵² Hz. Peygamber'in "*Biz ümmî bir topluluğuz, yazı ve hesap bilmeyiz.*"⁵³ sözleri de muhatapların durumuna ortaya koymaktadır. Bundan dolayı yazı az kullanılmaktaydı. Kaynaklarda, İslamiyet geldiğinde Mekke'de on yedi erkek ve dört kadının okuma yazma bildiği rivayet edilmektedir.⁵⁴ Yine bu dönemde vahiy katipliği yapan sahabilerin ve Câhiliye Dönemi şairlerinden bir kısmının okuma yazma bildiği aktarılmaktadır.⁵⁵ Dönemin şartları, yazıya duyulan ihtiyaç gibi detaylar da göz önüne alındığında okuma yazma bilenlerin sayısının az olması anormal bir durum değildir.

Dönemin Arap coğrafyasında İslam'ın yayılması; çevre kabilelerle iletişime geçilmesi; Kur'an mesajını yeni insanlar, kabileler ve şehirlerle buluşturmuştur. Medine'ye hicret edilmesiyle birlikte Kureyş lehçesi dışında lehçelere sahip olan Araplar ve farklı etnik ve dini bünyeye sahip: Yahudi, Hıristiyan, Habeşli, İranlı, Rum vb. insanlarla karşılaşmıştır.⁵⁶ Hz. Peygamber ve bizzat onun görevlendirdiği sahabeler Mekke ve Medine dışında olan kabilelerle iletişim kurmuşlardır. Kur'an ayetleriyle yeni karşılaşan kabileler de ağız farklılıklarından dolayı Kur'an'ın telaffuzunda zorlanmıştır. Konuyla ilgili olarak Mustafa el-'Azami şunları ifade etmektedir:

"Mekke'deyken Müslümanların çoğu aynı geçmişi yaşayan insanlardan oluşuyordu. İslam elini kabile bölgelerinin ötesine uzatarak tüm Arabistan'ı kuşattığında tamamen farklı lehçe ve ağızlar birbiriyle ilişkiye girdiler. Bu farklı kabile üyelerine Kur'an öğretmek bir gereklilikti ama onlardan (çoğunlukla ihtiyar olanlarından) kendi lehçe ve ağızlarını tamamen terk etmelerini ve Kureyş'in Kur'an'ın vahyedildiği saf Arapça olan lehçesini takip etmelerini istemek zor bir öneri olacaktı. Peygamber daha büyük kolaylık getirmek için, Kur'an'ı onların kendi lehçeleriyle okumalarına müsaade etti. Fırsat zuhur ettiğinde ayrı kabilelerden iki ya da daha çok

⁵¹ Geniş bilgi için bk.: Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, 42-69.

⁵² Cuma 62/2.

⁵³ Buhârî, "Savm", 13; Müslim, "Sıyâm", 15.

⁵⁴ Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, çev. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013), 539-540; M. Mustafa el-A'zamî, "Asr-ı Saadette Yazı ve Vahiy Kâtipleri", çev. Durak Pasmaz, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, ed. Vecdi Akyüz (İstanbul: Beyan Yayınları, 2006), 1/153; Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, 128; Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 316.

⁵⁵ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 540-542; Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 317.

⁵⁶ Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 33-34.

kimse beraberce, eğer isterlerse, Kur'an'ı bir başka kabilenin lehçesinde de öğrenebilirlerdi.”⁵⁷

Kur'an-ı Kerim'i okumadaki zorlukları kolaylaştırmak için Hz. Peygamber tarafından verilen yedi harf ruhsatının Medine Dönemi'nin sonlarına doğru, İslam'a katılımların yoğun olduğu bir dönemde verildiği zikredilmektedir. Mekke'nin lehçe bakımından homojen bir yapıya sahip olması Kur'an telaffuzunun rahat bir şekilde yapılmasını sağlamıştır. Mekke Dönemi'nde yedi harf ruhsatını gerektirecek zorlukların olmaması ruhsatın bu dönemde gündeme gelmediğini ve dolayısıyla uygulanmadığını göstermektedir. Yedi harf ruhsatıyla ilgili olarak rivayet edilen hadislerden birisinde geçen “Benî ʿİfar gölcüğü” ve yine hadislerde yer alan “mescid” kelimesi de hadisin Medine'de vârid olduğuna işaret etmektedir.⁵⁸

Hız. Peygamber tarafından Kur'an'ın farklı lehçelerle/ağızlarla okunmasına izin verilmesinin bazı sebepleri vardır. Bu sebeplerden başlıcaları arasında; lehçe farklılıklarından dolayı ortaya çıkan okunuş zorluklarını giderip Arap coğrafyasında tevhid inancının hızlı bir şekilde yayılması ve bu inancın emir ve yasaklarının muhataplar tarafından uygulanmaya bir an önce geçilmesini sağlamak, gelir.⁵⁹ Ayetlerin hızlı bir şekilde yayılması için muhataplar tarafından okunması ve anlaşılması gerekmektedir. İnsanların sürekli olarak kullandıkları lehçe/ağızlarını bir başka lehçeye/ağza çevirmesi uzun uğraşlar sonucunda sağlanabilir. Hız. Peygamber dönemin sosyal ve kültürel yapısını dikkate alarak Kur'an kırâatinde ağız yapısından kaynaklanan ve zorlanılan telaffuzları kolaylaştırıp insanların Allah'ın kelamıyla daha hızlı bir şekilde buluşmasına katkı yapmıştır.⁶⁰

Yedi harfin, dönemin Arap coğrafyasındaki lehçe/ağız farklılıklarından dolayı ortaya çıktığı söylenebilir. Genel olarak Kureyş lehçesi ile inzal olunan Kur'an-ı Kerim'i farklı telaffuzları olan insanların bazı kelimeleri söyleyiş farklılıkları olduğu görülmüştür. İbn Kuteybe; Huzelî kabilesinden olan kimselerin حَتَّى ifadesini, kendi lehçelerinin gerektirdiği telaffuz şekli üzere ayn “ع” harfiyle عَتَّى olarak; Esed

⁵⁷ M. Mustafa el-A'zamî, *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'an Tarihi*, çev. Ömer Türker (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 99 (Çevirideki bozukluklar düzeltilerek alıntılanmıştır.)

⁵⁸ Zürcânî, *Menâhil*, 1/136-137; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 108-111; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 33-35; Maşalı, *Kırâat İlmi*, 14-15.

⁵⁹ Aşıkutlu, “Kırâat İlminin Temellendirilmesinde Ahrufü's-seb'a Hadisi”, 101.

⁶⁰ Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 109-110; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 46.

لهجّسيyle konuşanların تعلم وتعلمون ve تسود وتسود الm lafızlarını تَلَمْ، تَعْلَمُونَ ve تَسُودُ، تَعْلُمُونَ، تَسُودُ ve تَعْلُمُونَ” okuduklarını, Temîm kabilesine mensup olanların hemzeleri telaffuz ettiklerini, Kureyşlilerin ise hemzesiz okuduklarını açıklamaktadır.⁶¹ Kur’an’ın bütününde böyle bir şey söz konusu değildir.⁶² Kur’an’ın ilk muhatapları için uygulanmasına izin verilen kırâat farklılıkları manayı bütünüyle değiştirecek şekilde de olmamıştır.⁶³ Kur’an kırâati hakkındaki ihtilaflarla ilgili olarak; ihtilafların büyük çoğunluğu manayı etkilemeyecek tarzda, etkilese bile anlamı genişleten ya da sınırlandıran unsurların varlığından söz edilmektedir.⁶⁴

Konuyla ilgili olarak İbn Mes'ûd'un şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Kur'an karilerini dinledim. Hepsinin kırâatini mana cihetiyle çok yakın buldum. Münzel kırâatlerden olmak üzere, siz muktedir olduğunuz lehçeyle Kur'an okuyabilirsiniz; aradaki fark, sizin “هَلُم، تَعَالِ، اِقْبَلِ” demeniz gibidir.”⁶⁵ Bir başka rivayette ise kırâat farklılıklarıyla ilgili İbn Mes'ûd'un bir a'râbîye “إِنَّ شَجَرَةَ الرَّقُومِ طَعَامُ الْيَتِيمِ”⁶⁶ ayet-i kerimesini talim ederken yaşadıkları aktarılmaktadır: “Bedevi ayeti bir türlü okuyamamış, muttasıl “طعام اليتيم” dermiş. İbn Mes'ûd ona “طعام الفاجر” diyebilir misin? diye sorduğunda onay cevabı alınca “Haydi öyle oku!” diye müsaade etmiştir ki, *fâcir* de aynı manayı ifade etmektedir.”⁶⁷

Fetihlere bağılı olarak İslam coğrafyasının genişlemesinden dolayı bölge ve şehirlere Kur'an eğitimi için Kur'an bilgisi ve birikimiyle ön plana çıkan sahabiler görevlendirilmiştir. Okuyucu olarak farklı şehirlere gönderilen sahabilerin bulundukları bölgede kendi ağız yapıları ve okuyuş şekilleri yayılmıştır. Kur'an öğretimi için görevlendirilen sahabilerin birikim ve ağızlarının farklı olması, sonraki dönemlerde kırâatle ilgili farklılıkların bölgeyle bağlantılı olmasına sebep olmuştur. Bölgelerde ortaya çıkan mahalli okuma şekilleri sonraki nesillere aktarılmıştır.⁶⁸

⁶¹ ‘Abdusasabûr Şâhin, “Kur’an Tarihinde Yedi Harf Meselesi 2”, çev. Tayyar Altıkulaç, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 12/2 (1973), 68-69. İlâveten, Hicaz lehçesinde kullanılan farklı telaffuz örnekleri için bk.: Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 96-100.

⁶² Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 101; Harun Ögmüş, “Kur'an'ın Sıhhati Bağlamında Kırâat Farklılıklarının Değerlendirilmesi”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (Şubat 2010), 7; Önen, “Ebu Amr Ed-Dânî'ye Göre Yedi Harfin Anlamı”, 67.

⁶³ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kirâat Farklılıklarının Rolü*, 121.

⁶⁴ Kesikioğlu, *Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, 177; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 107.

⁶⁵ Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* (Ankara: DİB Yayınları, 2019), 108.

⁶⁶ ed-Duhân 44/43-44.

⁶⁷ Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Serhi*, 111.

⁶⁸ Maşalı, *Kırâat İlmi*, 29.

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra da Kur'an'ın telaffuzuyla ilgili ağız farklılıkları devam etmiştir. İslam topraklarının genişlemesiyle birlikte çoğalan lehçe ve dil farklılıkları Kur'an öğreniminde problemlere neden olmuştur.⁶⁹ Hiz. Osman Dönemi'nde, Kur'an'ın okunmasındaki ağız farklılıklarından kaynaklı sorunları düzeltmek için ilk Mushaf-ı Şerif istinsah edilip belli şehirlere gönderilmiştir.⁷⁰ Çoğaltılan Mushaflarla birlikte onların gönderildiği şehirlere Kur'an/kırâat muallimleri görevlendirilmiştir.⁷¹ Kur'an öğretimi için görevlendirilen muallimler gittikleri şehirlerde kırâatlere yön vermişlerdir. O dönemde Kûfe'de yaşayanlar Kur'an okumayla ilgili hususları ilk olarak İbn Mes'ud'dan öğrenmişlerdir. Mushafların istinsah edilmesinden sonra Kûfe'ye Abdurahman es-Sülemi görevlendirilmiş ve Kûfe halkının Kur'an eğitimi Abdurahman es-Sülemi'ye göre şekillenmiştir.⁷² Bundan dolayı şehirlerin kırâat birikimi farklı sahabilerin katkılarıyla oluşmuştur.

İlk muhataplar arasındaki lehçe/ağız ve diğer farklılıklarından kaynaklı farklı vecihlerle Kur'an okumaya yönelik verilen izne Hiz. Osman Dönemi'nde Mushaf yazımında kısıtlama getirilmeye çalışılmıştır.⁷³ Hiz. Osman Dönemi'nde Azerbaycan ve Ermenistan bölgelerinde savaşmakta olan Iraklı ve Suriyeli askerler arasından ortaya çıkan, kendi kırâatlerinin daha üstün olduğunu savunan ve birbirlerini tekfir edecek seviyede tartışmaların ve Mushaf hattının haricindeki şaz kırâatlerin konumu ve buna benzer sorunların yaşanması Mushaf-ı Şerif'in istinsahını gerekli hale getirmiştir.⁷⁴ Bütün bu sorunlardan dolayı istinsah edilen Mushaf'ta yedi harf ruhsatı sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

⁶⁹ M. Atilla Akdemir, "Kırâat-Resmu'l-Mushaf İlişkisi", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV*, ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002), 123.

⁷⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 132-133; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 75; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 117; Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 108; Salih Akdemir, "Kur'an'ın Toplanması ve Kırâatı Meselesi", *I. Kur'an Sempozyumu*, ed. Mehmet Akif Ersin vd. (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994), 27.

⁷¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 132-133; Paçacı, *Kur'an'a Giriş*, 92-93; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 145; Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 108. Hiz. Osman Medine Mushaf'ını halka okutması için Zeyd b. Sâbit (ö.45/665)'i, Mekke'ye Abdullah b. es-Sâib (ö.70/689-90)'i, Şam'a Muğire b. Şihâb (ö.91/710)'ı, Kûfe'ye Abdurrahman es-Sülemî'yi ve Basra'ya Âmir b. Abdilkays (ö.55/675)'i görevlendirilmiştir. Zürkânî, *Menâhil*, 1/396-397; Tayyar Altıkulaç, *Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme* (Ankara: DİB Yayınları, 2022), 48.

⁷² Maşalı, *Kırâat İlmi*, 30-31; Fatih Tok, *İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin Kur'an Anlayışı* (İstanbul: KURAMER Yayınları, 2017), 163.

⁷³ Altıkulaç, *Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 169-170; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 120; Akdemir, "Kırâat-Resmu'l-Mushaf İlişkisi", 126.

⁷⁴ Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, çev. Abdülaziz Hatip (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 46-47; A'zami, *Kur'an Tarihi*, 129; Watt, *Kur'an'a Giriş*, 57; Altıkulaç, *Günümüze Ulaşan*

İstinsah edilen Mushaflarda Kureyş lehçesi esas alınmasından dolayı eşanlamlı kelimeleri okumalardan kaynaklı farklılıklar ortadan kaldırılmıştır. Fonetik farklılıkların ise yazıyla bir ilişkisi olmamasından dolayı bu farklılıklar istinsah edilen Mushaflarda da engellenememiş ve tilavet edilmeye devam etmiştir.⁷⁵ Bu dönemde meydana gelen kırâat farklılıklarında, istinsah edilen Mushaflarda bulunan imla farklılıkları da (ziyade ve noksanlık gibi) etkili olmuştur. Bu farklara misal olması bakımından kırâat ilmi kitaplarında: “Şam kırâat imamı İbn Âmir bu kelimeyi böyle okumuştur, nitekim Hz. Osman’ın Şam’a gönderdiği Mushaf’ta kelime onun okuyuşuna uygun yazılmıştır...” şeklinde örnekler bulunmaktadır.⁷⁶

Hicri ikinci asrın ortalarına doğru gelindiğinde; yaşadıkları bölgelerde kırâat ihtilafları hakkında diğer insanlardan daha çok bilgiye sahip olan, kırâatlerin sahih olan ve çok sayıda kişi tarafından bilinenleri ile sayıca daha az kişi tarafından bilinenlerini birbirinden ayırıp, sahih kırâatlerin muhafaza edilmesine katkı sağlayan kurrâların çalışmalarına şahit olunur. Bu kurrâlar, yaşadıkları coğrafyada farklı kırâat icraları ile karşı karşıya kalan insanların Kur’an okumada ağız farklılıklarından dolayı zorluklarını azaltabilmek amacıyla kendilerinden önce kırâat birikimiyle ön plana çıkan hocalarından öğrendikleri kırâat ihtilaflarını tek bir ağızla halka öğretmeye çalışmışlardır. Kur’an tilaveti konusunda insanlara kolaylık sağlayan kurrâlar, bu özverili çalışmalarına paralel şekilde kırâat imamı olarak şöhret bulmaya başlamışlardır.⁷⁷

Bulundukları şehirlerde⁷⁸ kırâat alanında meşhur olan âlimler; kendilerinden önce kırâat alanında donanımlı üstatlardan eğitim alıp, öğrendikleri kırâatler arasından tercihte bulunarak kendilerine has bir metot oluşturmuşlardır. Kırâat imamları olarak meşhur olan kişiler, kendilerine has yeni bir okuyuş tarzı ortaya koymamışlardır. Onların tercih edip okuttukları ve halka öğrettikleri kırâatler o döneme kadar da bilinen okuyuşlardır. Bu kişiler önceki okuyuşlara/vecihlere bağlı kalarak kendi tercih ettikleri

Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme, 59; Akdemir, “Kırâat-Resmu’l-Mushaf İlişkisi”, 123-124.

⁷⁵ Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 120-123.

⁷⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 303; Zürkânî, *Menâhil*, 411-412; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 68-70; Altıkulaç, *Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*, 62-63.

⁷⁷ Nâfi (70-169), İbn Kesîr (45-120), Ebû Âmr (70-154), İbn Âmir (21-118), Âsım (45-127), Hamza (80-156), Kisâî (70-189), Ebû Cafer (ö.130), Yakûb (117-205) ve Halefû’l-Âşir (150-229) kırâat alanında meşhur olmuşlardır. Maşalı, *Kırâat İlmi*, 33, 35, 36.

⁷⁸ Medine’de Nâfi ve Ebû Cafer, Mekke’de İbn Kesîr, Basra’da Ebû Âmr ve Yakûb, Şam’da İbn Âmir, Kûfe’de Âsım, Hamza, Kisâî ve Halefû’l-Âşir meşhur olmuştur. Zürkânî, *Menâhil*, 1/449-458.

kırâati öğretmişlerdir. Böylece farklı kırâatler içerisinde bir okuyuş tarzı belirleyip, ona bağlı kalarak kırâat eğitimine devam etmeleriyle okuttukları kırâatler, kırâat imamlarına nispet edilmiştir.⁷⁹

İçinde bulundukları şehrin kırâat birikimini en iyi temsil eden bu kimseler kırâat alanında şöhret bulmuşlardır. Kırâat imamları okuttukları kırâatleri seçerken toplumun çoğunluğu tarafından bilinen, anlam bakımından Mushaf-ı Şerif'e uygun ve i'rab bakımından da Arapçaya uygun vecihleri dikkate almışlardır.⁸⁰

Kur'an-ı Kerim'i okumayı kolaylaştırmak için gündeme gelen yedi harf ruhsatı genel kabul görüp, meşhur olan yedi kırâatle karıştırılmamalıdır.⁸¹ Yedi harf meselesinin gündemde olduğu dönemde, yaşamış oldukları bölgelerde kırâat alanında meşhur olan kırâat imamları henüz hayatta bile değillerdir. Yedi kırâat, İbn Mücâhid'in (ö.324)⁸² *Kitâbü's-Seb'a* adlı eseriyle gündem olmuş ve meşhur olmuştur.⁸³ Hicri üçüncü asırda kırâat alanıyla ilgili çalışmalar yapan İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* adlı eserindeki "yedi kırâat" tabiri yedi harfle kastedilen aynı anlamı ifade etmemektedir. Nitekim kırâat ilmiyle ilgili çalışmaların artmasıyla birlikte sahih kırâatlerin yediyle sınırlı olmadığı tespit edilmiştir. Kırâat alanındaki çalışmalarıyla otorite sahibi İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr* adlı, on sahih kırâatten bahsettiği eseri kırâat alanında kabul görmüş ve böylece meşhur olan yedi kırâat sayısı on'a yükseltilmiştir.

Nüzul döneminde ağız farklılıklarından dolayı ortaya çıkmış olan kırâat ihtilafları sahabe tarafından sonraki nesillere aktarılmış ve varlığını devam ettirmiştir. Kur'an muallimliği yapan sahabilerin kendi ağızlarıyla Kur'an öğretimini sürdürmeleri, kırâat alanındaki ağız farklılıklarının bölgelere yayılması ve hicri ikinci asrın ortalarına doğru kırâat alanında bazı âlimlerin bulundukları bölgelerde kırâat eğitimiyle meşhur olup, okudukları kırâatlerin kendi isimleriyle zikredilir hale gelmesi müstakil olarak "kırâat" ilminin doğuşuna sebep olmuştur. Hz. Peygamber'in,

⁷⁹ Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 173; Maşalı, *Kırâat İlmi*, 37-39.

⁸⁰ Maşalı, *Kırâat İlmi*, 43-44.

⁸¹ Salih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*, 195; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 108.

⁸² Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî hakkında bilgi için bk.: Zehebî, *Mâ'rifetü'l*, 2/533-539.

⁸³ İbn Mücâhid'in kırâatleri yedi ile sınırlamasına dair değerlendirme için bk.: Mehmet Dağ, "İbn Mücâhid'in Kırâat Ekollerini Yedi ile Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım", *EKEV Akademi Dergisi* 27 (2006), 81-104.

sahabeye lehçe/(ağız)lerindeki farklılıklarından dolayı yedi harf ruhsatını vermesi sonraki dönemlerde farklı kırâatlerle Kur'an okuma hususunun dayanağı sayılmıştır.⁸⁴

1.2. Kırâat İlminin Gelişimi

Kırâat imamlarının bulundukları şehirlerde kırâat öğretmeleri bu alanında yapılan çalışmaların sistemleşmesine ve süreklilik kazanmasına sebep olmuştur. Kırâat alanında yapılan çalışmaların sürekliliği sonucunda kırâat eğitiminin yaygınlığı ve dolayısıyla bilinirliği artmıştır. Kırâat ilminin doğuşu sonrasında, ilim ve kültür merkezi olarak öne çıkan beldelerde okutulan kırâatler içerisinden beş büyük şehir ve bu şehirlerde hocalık yapan beş kurrânın okuttukları kırâatler bölgedeki diğer kırâatlerden daha fazla meşhur olmuş ve bölge halkı arasında bu okuyuşlar yaygınlaşmıştır. Kırâat ilmiyle meşhur olan beş şehir ve buralarda kırâat eğitime katkı sağlayan kurrâlar şunlardır: Medine'de Ebû Ruveyym Nâfi b. Abdîrrahmân b. Ebî Nuaym el-Medenî (ö.169), Mekke'de Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr b. Amr ed-Dârî (ö.120), Basra'da Ebû Amr Zebbân b. el-Alâ' b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî (ö.154), Şam'da Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd el-Yahsubî (ö.118) ve Kûfe'de Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî (ö.127).⁸⁵ Mushaf-ı Şerif'in istinsahı sonrasında dağıtımın bu şehirlere yapılması, oralarda kırâatin gelişmesine ve eğitiminin yapılmasına katkı sağlamıştır.

Kırâat ilminin gelişimi, kırâat imamı olarak meşhur olmuş kurrâlar ve onlardan daha az bilinen kırâat imamlarının okutmuş olduğu kırâatlerin tedvini ile devam etmiştir. Bu dönemde kırâat farklılıkları şifâhen öğretilmiştir. Kırâatlerin tedvin edilmesi aynı zamanda onların muhafaza edilmesini sağlamıştır. İbnü'l-Cezerî'ye göre o dönemde kırâat imamlarının okuttukları kırâatleri derleyen ilk isim Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm'dır (ö.224/838).⁸⁶ Hicri üçüncü asrın başlarında kırâat alanında çalışmalar yapan İbn Mücâhid'e kadar tedvin edilen kırâat eserlerinden hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır.⁸⁷

⁸⁴ Yüksel, *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr*, 265; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 118.

⁸⁵ Zehebî, *Mâ'rifetü'l*, 1/186, 197, 204, 223, 241.

⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 33; Altıkulaç, *Yüce Kitabımız Hz. Kur'an*, 26. Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm hakkında bilgi için bk.: Zehebî, *Mâ'rifetü'l*, 1/360-365.

⁸⁷ Maşalı, *Kırâat İlmi*, 55.

İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* isimli eseriyle kırâat ilmi tarihinde kırâat-i seb'a olarak bilinen yedili⁸⁸ sistem ortaya çıkmıştır.⁸⁹ İbn Mücâhid eserinde yer verdiği kırâat imamlarını, o dönemde kırâat çalışmalarıyla meşhur olan yedi kurrâ ile sınırlandırması el-ahrufü's-seb'a rivayeti ile aynı anlamı ifade ettiğine dair karışıklıklara sebep olmuştur. Bu sebeple İbnü'l Cezerî, İbn Mücâhid'i "kırâatleri yalnızca bu yedi kurrânın kırâatleriyle sınırlı tutan ilk kişi" şeklinde izah etmektedir.⁹⁰ İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* eserinin rağbet görmesinde el-ahrufü's-seb'a rivayetinde geçen yedi sayısı ile eserinde sadece yedi kırâat imamından bahsetmesi etkili olmuş olabilir.

İbn Mücâhid eserinde bahsettiği yedi kurrâyı seçerken, onların, bulundukları şehrin kırâat birikimini en iyi temsil eden kişiler olması yönünü dikkate almıştır.⁹¹ İbn Mücâhid kırâat imamlarında bulunması gereken özelliklerle ilgili olarak ise şunları ifade etmektedir: "Kur'an bilgisine sahip, Arapçayı bilen, i'rab ve kırâat vecihleri hakkında bilgi sahibi olan, lehçeleri ve kelimelerin ifade ettikleri manalara ve kırâatlerin kusurlarına vakıf, nakilleri eleştiren kimseler vardır ki bu özellikte olan kimse kırâat imamı olup Müslüman diyarının tamamındaki Kur'an hafızları bunlara müracaat ederler."⁹²

İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* adlı eseri, kendisinden sonraki kırâat alanındaki çalışmalara büyük etkisi olmuştur. Birçok kırâat âlimi İbn Mücâhid'i takip etmiş, yedi kırâati içeren eserler telif etmişlerdir. Endülüs bölgesi kırâat çalışmaları da yedi kırâat etrafında şekillenmiştir.⁹³ Hac ibadeti ve ilim yolculukları için doğuya gelen Endülüslü âlimler burada kırâat eğitimi alıp kendi bölgelerinde okutmuşlardır. Batıda, Endülüs bölgesi dışında alternatif olarak kırâat eğitiminin olmaması muhtelif bölgelerden insanları Endülüs'e kırâat eğitimi almaya sevk etmiştir. Bu durum Endülüs bölgesi âlimlerini ve onların eserlerinin tanınmasını sağlamıştır.

⁸⁸ Bu yedi Kurrâ: Medine'de Nâfi (ö.169/775), Mekke'de İbn Kesîr (ö.120/737), Basra'da Ebû Amr (ö.154/770), Şam'da İbn Âmir (ö.118/736), Kûfe de ise Âsım (ö.127/744), Hamza (ö.156/772) ve Kisâi (ö.189/804)'dir.

⁸⁹ Maşalı, *Kırâat İlmi*, 56; Dağ, "İbn Mücâhid'in Kırâat Ekollerini Yedi ile Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım", 103.

⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 34.

⁹¹ Maşalı, *Kırâat İlmi*, 61.

⁹² Ebû Bekir Ahmed b. Mûsa İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fî'l-Kırâat*, thk. Şevki Dayf (Kâhire: Dâru'l-Meârif, ts.), 45; Maşalı, *Kırâat İlmi*, 39.

⁹³ Maşalı, *Kırâat İlmi*, 65.

Kırâat ilminin gelişim süreci, İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* eserinden sonra oluşan yedili sistemin dışına çıkan çalışmaların varlık kazanmasıyla devam etmiştir. Meşhur nakiller arasından derlenen kırâat ve rivayetlerle ilgili olarak bir kırâate, altı kırâate, on kırâate, on bir kırâate, on iki kırâate, on üç kırâate ve on beş kırâate dair bilgi içeren eserler yazılmıştır.⁹⁴ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Mihrân en-Nîsâbüri (ö.381/992) *el-Gâye fi'l-Kırâati'l-'Aşr* adlı eseriyle yedi kırâate Ebû Cafer (ö.130/747), Yakub (ö.205/820) ve Halef'in (ö.229/843) kırâatlerini ilave ederek on kırâate dair eser kaleme alan ilk kişi olmuştur.⁹⁵ Kırâat ve rivayetleri öğrenmek için ilim yolculukları yapılması, nakledilen rivayetlerin sayısında artış olmasına neden olmuştur. Kırâat ve rivayetlerin sayısının artması sonucunda kırâatlerin sahihini sakiminden, sağlamını zayıfından ayırmak için kırâat âlimleri kırâat ve rivayetleri sıhhat şartlarını taşıyıp-taşıyamamasına göre sınıflandırmışlardır.⁹⁶

Kırâat âlimleri nakledilen kırâatlerin sahih olabilmesini üç şartla sınırlandırmışlardır. Bu şartlar; kırâatin asgari düzeyde bile olsa Arap dili gramerine uygun olması, sağlam ve kesintisiz bir senetle Hz. Peygamber'e ulaşması ve Hz. Osman Mushafına uygun olmasıdır.⁹⁷ Bu şartları taşımayan kırâatler ise “الشاذّ/şâz kırâatler”⁹⁸ olarak sınıflandırılmıştır.⁹⁹

Kendisinden sonraki süreçte, kırâate dair kaleme alınan eserlerde İbnü'l-Cezerî'den ve eserlerinden çokça istifade edilmiştir. İslam dünyasında kırâat ilminde on'lu sistemin yaygınlaşıp, yedili sisteme alternatif olacak tarzda kırâat eğitim-öğretiminde kullanılması İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* isimli eseriyle olmuştur.¹⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâ'ati'l-'Aşr* isimli eserini kaleme almasının sebepleriyle ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Sahih kırâatlerin tanımının yapılmasının, meşhur rivayetlere dair nakillerden makbul olanların bildirilmesinin gerekliliğini görünce kırâat imamlarından bana ulaşan kırâatleri, ileri gelen şehirlerin kurrâsından olan ve önceki asırlarda (kırâatte) tabi

⁹⁴ Maşalı, *Kırâat İlmi*, 80-82.

⁹⁵ Ali Eroğlu, “İbn Mihrân en-Nîsâbüri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 29 Kasım 2023).

⁹⁶ Maşalı, *Kırâat İlmi*, 35.

⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 9; Zürkânî, *Menâhil*, 1/411.

⁹⁸ Şâz kırâatler senedi sahih olmayan kırâatlerdir. Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1997), 124.

⁹⁹ Paçacı, *Kur'an'a Giriş*, 94.

¹⁰⁰ Tayyar Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 29 Kasım 2023).

olunan on kırâat imamına dair rivayetlerden sahih gördüklerimi toplamayı amaçladım...”¹⁰¹

Hicri üçüncü asırda kırâatler ve rivayetlerin tedvin edilmeye başlanması kırâat ilminin gelişimi için oldukça önemli olmuştur. Kırâatler ve rivayetlerdeki artıştan dolayı bu dönemde kırâatler, isimleriyle meşhur olan kırâat imamlarıyla sınırlandırmaya gidilmiş, sahih kırâatleri sahih olmayanlardan ayırt etmek için kırâat âlimleri tarafından sınıflandırma yapılmıştır. Kırâat ilminin gelişimine İbn Mücâhid, İbnü'l-Cezerî ve diğer kırâat âlimlerinin özverili çalışmaları büyük katkı sağlamıştır.

1.3. Kırâat İlminin Gayesi ve Faydaları

Hiz. Peygamber'in döneminde ortaya çıkan ve okunmasını onun onayladığı¹⁰² Kur'an telaffuzundaki ağız farklılıklarının sahabe nesliyle tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn nesline aktarıldığı kabul edilmektedir. Bu aktarım sırasında araya uydurma isnatların girmediğini söylemek mümkün değildir. Zira kırâat imamı olarak şöhret bulmuş, kırâat alanında özverili çalışmaları olan kırâat âlimlerinin yaşadıkları tarih itibariyle kendilerinden çok önce yaşamış sahabeyle görüşme imkânları olmamıştır.

Şifahi olarak nesilden nesile aktarılan kırâatler, zamanla kitaplara geçmeye başlamıştır. Hicri üçüncü asırda kırâat alanında önceki nesiller tarafından aktarılan, “rivayet/ الرواية”¹⁰³ ve “tarîk/ الطريق”¹⁰⁴ adına ne varsa hepsinin derlenmeye çalışılması kırâat alanında bazı ihtilaflara sebep olmuştur. Kırâat ilmi, bir sistem içerisinde nakledilen rivayetleri sınırlandırarak, kırâatlerin sahihinin sakiminden ayırt edilmesine katkı sunmuştur. Böylece ortaya çıkabilecek karışıklık ve disiplinsizlik, ilk dönemlerden itibaren önlenmeye çalışılmıştır. Kırâat ilmi, aynı zamanda kırâat imamlarından her birinin okuduklarını bilmemizi sağlamıştır.¹⁰⁵

Kırâat ilmi, Kur'an-ı Kerim'in 1440 yılı aşkın senedir Hiz. Peygamber'den işitilip, öğrenildiği şekliyle dünyanın her yerinde doğru bir şekilde telaffuz edilmesine

¹⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 54; Maşalı, *Kırâat İlmi*, 84-85.

¹⁰² Paçacı, *Kur'an'a Giriş*, 92; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 112.

¹⁰³ Kırâat imamının râvilerine aynı lafızla ilgili farklı nakilleri okuttuğu durumda, her bir farklı naklin onu temsil eden râvinin adına izafe edilmesine rivayet denir (Âsım kırâatinin Hafs rivayeti gibi). M. Atilla Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 61.

¹⁰⁴ Kırâat râviden alana nispet edildiğinde tarik adını alır (Nâfi kırâatinin Kalûn rivayetinin Ebû Neşîr tariki gibi). Abdulhamit Birişik, “Kırâat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 29 Kasım 2023). Kırâat ilmi sistemiğinde tariklerle ilgili detaylı bilgi için bk.: Yavuz Fırat, “Kırâat İlmi ve Tarikler”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2011), 37-55.

¹⁰⁵ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâati*, 235-236.

katkı sunmaktadır. “Birçok kitap ve dildeki kelimeler mana kaymasına uğrarken Kur’an, 1440 yıl önceki orijinal fonetik hususiyetlerini koruyan tek metindir.”¹⁰⁶ Kur’an’ın, nüzulünden itibaren günümüze kadar “orijinal fonetik hususiyetlerini korumasında” kırâat âlimlerinin çalışmaları; kırâatleri tedvin etmeleri, kırâat ihtilaflarının önüne geçmek için kırâatleri sıhhat şartlarına göre sınıflandırmaları oldukça önemli olmuştur.¹⁰⁷

Kırâat ilmi, Kur’an’ı okuma hususundaki ağız farklılıklarının/muhtelif okuma vecihlerinin kayıt altına alınmasını sağlamıştır. Kur’an lafızlarının, ağız farklılıklarından dolayı farklı okunuşlarını göz önüne alarak onu korumaya çalışan kırâat ilmi aynı zamanda vahyin manasına karşı yapılan yahut yapılacak olan yanlışlık ve tutarsızlıkların önüne geçmede çok önemli bir ilim dalı olmuştur. Anlamı kapalı olan bazı ayetlerin açıklanmasında, farklı okunuşların sağladığı bilgilerden yararlanarak çeşitli çözümlerin sunulması kırâat ilminin faydaları kapsamındadır.¹⁰⁸ Bütün bunlar göz önünde bulundurularak kırâat ilminin gayesi, vahyin telaffuzunun doğru bir şekilde okunmasını sağlamak ve “mütevâtir ihtilafların zabt melekelerini elde etmektir.”¹⁰⁹

1.4. Kırâat İlminin Yaygınlaşması

Sahabe nesli, nüzul dönemi boyunca hayatın içerisinde, kırâatlerin cehri olduğu namaz vakitlerinde ve farklı mekânlarda Kur’an’ın okunuşunu Hz. Peygamber’den dinleyip, öğrenmişlerdir. Onlar için Hz. Peygamber’in Kur’an okuması örnek olmuştur. Sahabeden kaynaklı olarak Kur’an-ı Kerim’i okumadaki ağız farklılıkları nakil yoluyla kırâat imamı olarak meşhur olan âlimlere intikal etmiştir. Kırâat imamlarının şöhret buldukları şehirlerde: Kûfe, Medine, Basra, Mekke ve Şam’da kırâat ilmi okutulmaya başlanmıştır.¹¹⁰

Kırâat eğitiminin yapılması, kırâatlerin kalıcı olmasını sağlamıştır. Bulundukları bölgelerde kırâat eğitimi sürdüren âlimler, kendilerinden sonra kırâat eğitimi devam ettirebilecek düzeyde öğrenciler yetiştirmişlerdir. Bunların içerisinde, her bir kırâat imamının ikişer öğrencisi ön plana çıkmış ve “kırâat

¹⁰⁶ Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kırâat İlminin Ta’limi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 16.

¹⁰⁷ Tetik, *Kırâat İlminin Ta’limi*, 16; Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 36.

¹⁰⁸ Paçacı, *Kur’an’a Giriş*, 93; Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 36-37.

¹⁰⁹ Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Nüzulü ve Kırâati*, 236; Yüksel, *İbn Cezeri ve Tayyibetü’n-Neşr*, 115.

¹¹⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 14.

imamının râvisi”¹¹¹ olarak isimlendirilmiştir. Kırâat ilmi sistematîğinde “râvî/ الراوي” olarak isimlendirilen¹¹² kurrâlar kırâat eğitiminin devamlılığına ve yaygınlaşmasına katkı sağlamışlardır.

Kırâat eğitimi Endülüs ve Mağrib Bölgesi’ne; Mısır’da kırâat eğitimi alıp, memleketi Endülüs’e dönen Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el-Meâfirî et-Talemenkî (ö.429/1037) ile girmiştir.¹¹³ Endülüs bölgesinde kırâat eğitiminin yayılmasında Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö.444/1053) ve yedili sisteme göre kaleme aldığı *et-Teyssîr fî l-kırâ’âti’s-seb*¹¹⁴ isimli eseri etkili olmuştur. Yine Ebû Muhammed Kasım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtîbî (ö.590/1194) ve eş-Şâtîbî’nin, ed-Dânî’nin *Teyssîr* isimli eserinin manzum şekli olan *Hırzû l-emânî ve vechü t-tehânî (eş-Şâtîbiyye)*¹¹⁵ isimli eseri meşhur olup, kırâat eğitiminin yayılmasına katkı sunmuştur.¹¹⁶

Horasan bölgesinde kırâat eğitiminin yayılmasında tâbiînden, Mushaf’a ilk noktalama işaretlerini koyanlar arasında adı anılan Yahyâ b. Ya‘mer el-Advânî (ö.89/708) etkili olmuştur. Yine Horasan bölgesinde kırâat faaliyetlerinin gelişip yaygınlaşmasında; Nâfi‘, Ebû Amr, Hamza gibi kırâat otoritelerden ders alan Hârice b. Mus‘ab ed-Dubaî es-Serahsî ve Dahhâk b. Müzâhim (ö.105/723) katkı vermişlerdir.¹¹⁷

Mağribli olan, *el-Kâmil fî l-kırâ’ât* isimli eserin sahibi Ebû l-Kasım Yûsuf b. Alî b. Cübâre el-Hüzeli (ö.465/1073) kırâat tahsilini tamamlayıp Gazne’de kırâat

¹¹¹ Kırâat ihtilaflarında bütün rivayet ve tariklerin ittifakı durumunda ihtilaf o kırâat imamına nispet edilir. Bununla birlikte mezkûr ihtilafın, o imamın ravilerinden birine nispet edildiği de mümkündür. İşte kendi imamından telakkî edip, diğer arkadaşlarından farklı olarak bu ihtilafı rivayet eden kişiye kırâat istilahında râvî denilmektedir (Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 112).

¹¹² Nâfi (ö.169/785)’nin ravileri: 1- Kâlûn (ö.220/835), 2- Verş (ö.197/812), İbn Kesir (ö.120/738)’in ravileri: 1- El-Bezzî (ö.250/864), 2- Kunbül (ö.291/904), Ebû Âmr (ö.154/771)’in ravileri: 1- Dûrî (ö.248/862), 2- Sûsî (ö.261/874), İbn Âmir (ö.118/736)’in ravileri: 1- Hişâm (ö.245/859), 2- İbn Zekvân (ö.242/857), Âsım (ö.127/745)’in ravileri: 1- Ebû Bekr Şu‘be (ö.193/808), 2- Hafs (ö. 80/796), Hamza (ö.156/773)’nin ravileri: 1- Halef (ö.229/844), 2- Hallâd (ö.220/835), Kisâî (ö.189/805)’nin ravileri: 1- Ebu l-Hâris (ö.240/854), 2- Duri (ö.248/862), Ebû Ca’fer (ö.130-747-48)’in ravileri: 1- İbn Verdan (ö.160-777), 2- İbn Cemmaz (ö.170-786), Yakub (ö.205/821)’un ravileri: 1- Ruveys (ö.238-852), 2- Ravh (ö.235-849), Halef (ö.229/844)’in ravileri: 1- İshak (ö.286-889), 2- İdris (ö.292-905).

¹¹³ İbnü l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 34; Zehebî, *Mâ rifetü l*, 2/733; İsmail Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’an Tefsirindeki Yeri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 95; Maşalı, *Kırâat İlmi*, 67.

¹¹⁴ Eserle ilgili bilgi için bk.: F. Asiye Şenat, “Endülüslü Kırâat Âlimi Dâni ve ‘Teyssîr’i”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 10 (2010), 175-186.

¹¹⁵ Eserin detayları için bk.: Fatih Çollak, “eş-Şâtîbiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Kasım 2023).

¹¹⁶ Zehebî, *Mâ rifetü l*, 2/773-774, 3/1110-1111; İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 64.

¹¹⁷ Osman Çetin, “Horasan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Kasım 2023).

ilmini öğretmiş ve bu bölgede kırâat ilminin yayılmasına katkı sağlamıştır.¹¹⁸ Yaşamış olduğu dönemde, kırâat alanındaki çalışmalarıyla adını kırâat tarihinde oldukça önemli yere yazdıran İbnü'l-Cezerî'nin Bursa'ya gelişi kırâat ilminin Anadolu'da ve çevresinde yaygınlaşmasında büyük öneme sahiptir.¹¹⁹

İlk olarak Mekke, Medine, Kûfe, Basra ve Şam gibi şehirlerde başlayan kırâat alanındaki çalışmalar daha sonra fetih ve hicret hareketlerine bağlı olarak Mısır, Endülüs, Mağrib, Horasan, Anadolu ve Orta Asya'ya yayılmıştır.

1.5. İslam Ülkelerinde Kırâat Eğitiminin Yapıldığı Belli Başlı Merkezler

Kur'an-ı Kerim'in nüzulü sonrasında Kur'an öğretimi ve kırâat çalışmaları; Hz. Peygamber'in Kur'an muallimi olarak sahabeden bazılarını görevli olarak göndermesi ile başlamıştır. Hz. Osman Dönemi'nde ilk Mushaf'ın istinsah edilerek belli bölgelere gönderilmesi, Kur'an ve kırâat alanında âlimlerin özverili çalışmaları ve bu çalışmaların halkın teveccühüyle büyük kitleler tarafından takip edilmesini sağlamıştır. Hicri ilk üç asırda Mekke, Medine, Basra, Kufe ve Şam gibi şehirlerde Kur'an ve özellikle kırâat öğretimi yoğunlaşmıştır. Yapılan çalışmalar sonrasında İslami ilimlerin diğer alanlarında olduğu gibi kırâat alanında da ekoller oluşmuştur.¹²⁰

Kırâat âlimlerinin bulundukları bölgelerde çalışmalarını sistemli ve sürekli hale getirmeleri sonucunda ilk olarak Hicaz, Irak ve Şam Bölgeleri'nde kırâat çalışmaları yoğunlaşmıştır. Ardından Mekke, Medine, Basra, Kûfe, Bağdat ve Şam'a nispet edilen ekoller ortaya çıkmıştır.¹²¹ Hulefâ-i Râşidîn'den sonra 41-132/661-750 yılları arasında hüküm süren ilk İslâm hânedanı¹²² unvanına sahip Emevîler Dönemi'ni kapsayan süreçte çok sayıda kırâat âlimi yetişmiştir. Kırâat imamı olarak meşhur olan âlimlerden üçü: Mekke'nin kırâat imamı Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr b. Amr ed-Dârî (ö.120/738), Kûfeliler'in imamı Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî (ö.127/745) ve Şam bölgesinin kırâat imamı Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd el-Yahsubî (ö.118/736) Emevîler Dönemi'nde yaşamışlardır.¹²³ İnsanların

¹¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 35; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*, 64; Tayyar Altıkulaç, "Hüzelî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 29 Kasım 2023).

¹¹⁹ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 29 Kasım 2023); Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 63-64. Maşalı, *Kırâat İlmi*, 95.

¹²⁰ Recep Koyuncu - Süleyman Kılıç, "İbnü'l Cezeri Öncesi Kırâat Ekollerine Genel Bakış", *Kilitbahir/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (Eylül 2023), 191-218.

¹²¹ Koyuncu – Kılıç, "İbnü'l Cezeri Öncesi Kırâat Ekollerine Genel Bakış", 195.

¹²² İsmail Yiğit, *Emevîler* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2021), 15.

¹²³ Yiğit, *Emevîler*, 216-217.

kendilerine teveccüh ettiği ve kırâatleri kendi isimlerine nispet edilen kırâat imamları ve râvilerinin çalışmaları sonucunda Emevîler Döneminde Mekke, Kûfe ve Şam şehirleri kırâat ilminin merkezleri haline gelmiştir.

İslam dünyasında Emevîlerden sonra yönetimi ele geçiren, 132-656/750-1258 yıllarında hüküm süren Abbâsîler Dönemi'nde de kırâat ilmine dair çalışmalar devam etmiştir.¹²⁴ Bu dönemde Medine bölgesinde şöhret bulan kırâat imamlarından birincisi Nâfi b. Abdurrahman b. Ebî Nuaym el-Medenî'dir (ö.169/785). Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'ka' (ö.130/747-748) da Medine bölgesinde meşhur olmuştur. Basra bölgesi kırâat imamlarından Ebû Amr b. el-Alâ' (ö.154/771) ve Ya'kub el- Hadramî (ö.205/821),¹²⁵ Kûfe bölgesi kırâat imamlarından Ebû Umâre Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât et-Teymî el-Kûfî (ö.156/773),¹²⁶ Ebü'l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî el-Kûfî (ö.189/805)¹²⁷ ve Ebû Muhammed Halef b. Hişâm (ö.229/844)¹²⁸ Abbâsîler döneminde yaşayıp, kırâat alanında çalışmalarını sürdürmüşlerdir.¹²⁹

Fetih hareketleriyle birlikte İslam beldesi haline gelen topraklara kırâat öğretimi de taşınmıştır. Mısır bu topraklardan biridir. Mısır'ın fethinden sonra sahabeden Abdullah b. Amr b. el-Âs (ö.65/684-85), Ukbe b. Âmir b. Abs el-Cühenî (ö.58/678), Ebû Temîm el-Ceyşânî (ö.77/697), Abdullah b. Abbâs (ö.68/687-88) ve Ebû Zer el-Gıfârî (ö.32/653) gibi isimler Mısır'da Kur'an/kırâat eğitimini öğreten ilk kimselerdir.¹³⁰ Daha sonra burada İslami ilimlerle birlikte kırâat eğitimi için Şam'dan Abdurrahman b. Ğanem el-Eş'arî (ö.78/698), Medine'den Ömer b. Abdülazîz'in mevlâsı Ebû Tu'me el-Emevî ve Bekir b. Abdullah b. el-Eşc'in (ö.127/745) gelmesiyle Mısır ekolünün temelleri atılmış ve bu bölgede Kur'an ve kırâat ilmi yayılmıştır.¹³¹ “Mısır'da kırâat ilminin temellerini atan ve kırâat riyasetinin kendisinde son bulduğu kişi Medine imamı Nâfi'nin râvisi Verş lakabıyla anılan Ebû Saîd Osman b. Saîd b. Abdullah el-Kıbtî' dir (ö.197/812).”¹³²

¹²⁴ Nahide Bozkurt, *Abbâsîler* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2021), 200-201.

¹²⁵ Zehebî, *Mâ'rifetü'l*, 1/328.

¹²⁶ Zehebî, *Mâ'rifetü'l*, 1/250-251.

¹²⁷ Zehebî, *Mâ'rifetü'l*, 1/296.

¹²⁸ Zehebî, *Mâ'rifetü'l*, 1/419.

¹²⁹ Bozkurt, *Abbâsîler*, 201.

¹³⁰ Nebîl Muhammed İbrahim Âlu İsmail, *Kırâat İlmi (Doğuşu Gelişmesi ve İslami İlimlere Etkisi)*, çev. Yavuz Fırat (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021), 270.

¹³¹ Âlu İsmail, *Kırâat İlmi*, 271-272.

¹³² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/301; Koyuncu – Kılıç, “İbnü'l Cezerî Öncesi Kırâat Ekollerine Genel Bakış”, 211.

İslam ülkeleri içerisinde kırâat eğitiminin yapıldığı ve kırâat eğitimine önemli katkıları olan ülkelerden birisi de Endülüs'tür. Kırâat ilmi, dönemin diğer kırâat eğitimi merkezlerine olan uzaklığından dolayı Endülüs bölgesiyle geç tanışsa da yapılan çalışmalar sonrasında bölgede kalıcı hale gelmiştir. Endülüs bölgesinin kırâat çalışmalarında diğer bölgelerden daha ön plana çıkmasında doğudaki Moğol istilasının etkili olduğu söylenmektedir.¹³³ Endülüslü âlimler yapmış oldukları çalışmalarla kırâat ilminin doğudan batıya taşınmasını ve yayılmasını sağlamışlardır. Kırâat ilmi, Endülüs'te hicri beşinci asırda zirve dönemini yaşamış ve bölgenin kırâat ilmindeki şöhreti İslam âlemine ulaşmıştır.¹³⁴

Endülüslü kırâat âlimlerinin sekiz yüz yedi kişi olduğu söylenmektedir.¹³⁵ Endülüs'ün Kırâat ilminde önemli merkezlerden birisi haline gelmesinde Mekkî b. Ebû Tâlib (ö.437/1045), Ebû Amr ed-Dânî (ö.444/1053), Kasım b. Fîrruh eş-Şâtîbî (ö.590/1194), Ebû'l-Abbas el-Mehdevî (ö.430/1039), İbn Mu'âz el-Cühenî (ö.442/1040), Ebû'l-Kasım el-Hazrecî (ö.446/1053), İsmail b. Halef es-Sarakustî (ö.455/1062), İbn Abdikuddûs el-Kurtubî (ö.462/1069), İbn Abdilberr en-Nemerî (ö.467/1071), Ebû Abdillâh b. Şüreyh (ö.476/1084), İbn Abdilganî el-Husrî (ö.488/1095) ve Ebû Davud Süleyman b. Necâh (ö.496/1103) gibi kırâat âlimlerinin büyük katkısı olmuştur.¹³⁶

Kırâat imamı olarak meşhur olan kurrâların yaşamış olduğu bölgelerdeki kırâat alanındaki çalışmaları, kırâat eğitiminde bulundukları bölgelerin kırâat merkezi haline gelmesinde etkili olmuştur. Kırâat imamlarının ardından onların râvileri tarafından eğitimin sürdürülmesi sayesinde fetih hareketleri ve ilim yolculukları yapılan bölgelerde kırâat eğitim merkezleri oluşmuştur. İslam ülkeleri içerisinde kırâat eğitim merkezi haline gelen bu bölgelerde kırâat ilmine ait ilk eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu eserler daha sonraki çalışmalara kaynaklık etmiştir. Bunlardan bazılarının tesirleri günümüzde de görülmeye devam etmektedir. Şu hususu da ifade etmek gerekir ki

¹³³ Maşalı, *Kırâat İlmi*, 68; Yaşar Akaslan, "Endülüs'ün Kırâat İlmindeki Yeri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/1 (Mart 2019), 137.

¹³⁴ Endülüs'te kırâat alanıyla ilgili detaylı bilgi için bk.: Abdülhalim Başal, *Endülüs Kırâat Ekolü (Tarihi, Kaynakları ve Yöntemleri)* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2022); Akaslan, "Endülüs'ün Kırâat İlmindeki Yeri", 107-139.

¹³⁵ Abdülhalim Başal, *Endülüs'te Kırâat İlmi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 233, Dipnot 2.

¹³⁶ Başal, *Endülüs Kırâat Ekolü*, 68-71.

çalışmamızın bu kısmında kırâat ilmine doğrudan katkısı olup genel kabul görmüş merkezlere yer verilmiştir.

1.6. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Kırâat Eğitimi

İslamiyet'i kabul ettikleri tarihten itibaren İslam'a hizmet etmeyi şeref bilen Türkler İslami ilimlerin okutulmasında, gelişip günümüze kadar ulaşmasında büyük katkı sağlamışlardır. Türklerin değer verdiği İslami ilimlerden birisi de Kur'an okuma ve kırâat öğretimi olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu öncesinde Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi'nde toplum tarafından bilinen¹³⁷ kırâat eğitimi, Konya, Ahlat, Hakkari, Harran ve Antakya'da¹³⁸ dârülhuffâz¹³⁹ denilen Kur'an mekteplerinde okutulmuştur.¹⁴⁰

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde Anadolu topraklarında kırâat çalışmalarının bilinmesinin yanında âlimler tarafından ilim yolculuklarıyla kırâat tahsiline devam edilmiştir. Osmanlı'da kırâat eğitimi alanında çaba gösteren ilk ilmi şahsiyetin Mü'min Efendi olduğu, kırâat tahsili için Şam'a giderek İbnü'l-Cezerî'den (ö.833/1429) kırâat dersi alıp sonrasında Anadolu'ya dönerek kırâat dersleri verdiği aktarılmaktadır.¹⁴¹ Osmanlı'da kırâat eğitiminin resmi düzeyde kurumsallaşarak tedrisatına başlanma tarihi 798/1396'dır.¹⁴²

798/1396 yılında Yıldırım Beyazıt'ın (ö.805/1403) daveti üzere İbnü'l-Cezerî'nin Bursa'ya gelmesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda kırâat eğitimi alanında yeni bir evre başlamıştır.¹⁴³ İbnü'l-Cezerî, Bursa'da Ulu Cami Külliyesindeki Hundî

¹³⁷ Bu konu hakkında bk.: Ahmet Gökdemir, "Anadolu'da Osmanlı Öncesi Kur'an Kültürü (Tedrîsât/Tilâvet/Kırâat)", *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7 (2019), 24-47.

¹³⁸ Gökdemir, "Anadolu'da Osmanlı Öncesi Kur'an Kültürü", 36-40.

¹³⁹ Kur'an'ın öğretimi ve ezberletilmesi için kurulan mektepler ile hafız yetiştiren yerlere dârülhuffâz denilir. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I* (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 399.

¹⁴⁰ Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2005), 1/69; Ziya Kazıcı, *İslam Eğitim Tarihi* (İstanbul: Bir Yayıncılık, 1983), 68-69.

¹⁴¹ Yüksel, *İbn Cezeri*, 162; Akdemir, *Hamid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve "Zübdetü'l-İrfân" Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 27; Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 9; Süleyman Kablan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kırâat İlmi", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Ocak 2022), 519.

¹⁴² Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 109; Necati Tetik, "Türkiye'de Başlangıcından Günümüze Kadar Kırâat İlminin Öğretiminde Takip Edilen Usul ve Esaslar", *Kur'an ve Kırâati Sempozyumları Kitabı*, ed. Muhammed Aydın (Adapazarı: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2006), 72.

¹⁴³ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü*, 248; Yüksel, *İbn Cezeri*, 161, 163; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, 1/73; Recep Akakuş, *Tarihsel Boyutuyla Kur'an-ı Kerim Öğretimi ve Reisü'l Kurralık* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2008), 27; Yusuf Alemdar, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kırâat*

Hatun Medresesi Dâru'l-kurrâsında görevlendirilmiştir.¹⁴⁴ İbnü'l-Cezeri Bursa'da bulunduğu süre içerisinde kırâat eğitiminin yanında bazı eserler de yazmıştır.¹⁴⁵ Böylece kendisinin kırâat alanıyla ilgili birikimi Osmanlı'ya taşınmıştır. İbnü'l-Cezeri'nin 805/1402-3 yılında Ankara Savaşı'nda Timur tarafından esir alınıp, götürülmesinden sonra onun yetiştirdiği talebeler, Osmanlı İmparatorluğu'nda kırâat eğitimini sürdürmüşlerdir.¹⁴⁶

İbnü'l-Cezerî sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nda kırâat eğitimi faaliyetleri İstanbul'un fethiyle birlikte İstanbul merkezli devam etmiştir.¹⁴⁷ Fatih Dönemi'nde (1444-1446/1451-1481) kırâat ilmi alanında Molla Gürânî (ö.893/1488) ön plana çıkmış, İstanbul'da bir dâru'l-kurrâ yaptırıp, kırâat eğitiminin sürdürülmesine katkı sağlamıştır.¹⁴⁸ Kanûnî Dönemi'ne gelindiğinde (926-974/1520-1566) Şeyh Ahmed el-Mesyerî (ö.1006/1597), Sokullu Mehmet Paşa tarafından İstanbul'a davet edilmiş ve Eyüp Sultan Camii'ne imam olarak atanmıştır.¹⁴⁹ Ahmed el-Mesyerî, teysir¹⁵⁰ tariki¹⁵¹ usulünce çalışmaları sürdürüp kırâat alanında birçok öğrenci yetiştirmiştir. Ahmed el-Mesyerî ve yetiştirdiği öğrencileri tarafından İstanbul başta olmak üzere Osmanlı topraklarında yayılan teysir tariki, İstanbul tariki diye meşhur olmuştur.¹⁵²

Öğretimi (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), 108-110; Akdemir, *Hamid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı*, 26-27.

¹⁴⁴ Ömer Kara, "İbnü'l-Cezerî: Hayatı ve Eserleri", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu* (Ankara: DİB Yayınları, 2021), 34.

¹⁴⁵ İbnü'l-Cezerî'nin kırâat alanında meşhur olan; *en-Neşr fî'l-Kırâ'âti'l-Aşr*, *Ṭayyibeti'n-Neşr* ve muhtasarı olan *Takribu'n-Neşr fî'l-Kırâ'âti'l-Aşr* eserlerini Bursa'da yazdığı söylenmektedir. Yüksel, *İbn Cezeri*, 167; Maşalı, *Kırâat İlmi*, 95.

¹⁴⁶ Yüksel, *İbn Cezeri*, 169-171; Akdemir, *Hamid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı*, 27; Akakuş, *Reisü'l Kurralık*, 29.

¹⁴⁷ Evliya Çelebi İstanbul'da elli beş adet dâru'l-kurrânın olduğunu bildirmektedir. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, çev. Mümin Çevik, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 2011), 1/361, 484, 497, 518, 548; Alemdar, *Osmanlı'da Dâru'l-kurrâ Müessesesi*, 69. İstanbul'da kurulan dâru'l-kurrâlar hakkında geniş bilgi için bk.: Yusuf Alemdar, *İstanbul'da Kur'an Okulları (XV-XVI. Yüzyıllar)* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 109-154.

¹⁴⁸ Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, 2/864; Akakuş, *Reisü'l Kurralık*, 29-30.

¹⁴⁹ Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 112; Alemdar, *İstanbul'da Kur'an Okulları*, 160; Fatih Çollak, "Reisü'l-Kurrâ'lık Müessesesi ve Esâmî-i Kurrâ Defteri", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV Kırâat İlmi ve Problemleri*, ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002), 205; Necati Tetik, "Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV Kırâat İlmi ve Problemleri*, ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002), 157.

¹⁵⁰ Yedi kırâati konu alan eserler arasında Ebû Amr ed-Dânî (ö.444/1052)'nin *Kitâbü't-Teysîr*'ini esas alan metottur. Bk.: Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 105.

¹⁵¹ Tarik kelimesi kırâat ilminde "kırâat âlimlerinin derslerde kendi istekleriyle ya da mecburi olarak işledikleri müfredat, okuttukları kırâat kitabı ya da metodu" şeklinde tarif edilmiştir. Bu konu hakkında bilgi için bk.: Ahmet Gökdemir, "Osmanlı Kırâat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (2019), 91-123.

¹⁵² Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü*, 249; Akakuş, *Reisü'l Kurralık*, 31-32; Akdemir, *Hamid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı*, 27-28; Alemdar, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi*, 111; Çollak, "Reisü'l-Kurrâ'lık Müessesesi", 205-206.

Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın himayesinde 1088/1677 senesinde İstanbul'a davet edilen bir başka Mısırlı kırâat âlimi Ali el-Mansûrî (ö.1134/1721)¹⁵³ Mısır tarîki¹⁵⁴ usulünce çalışmalarını sürdürmüş, öğrenci yetiştirip eserler telif ederek Osmanlı'da kırâat eğitiminin gelişmesine katkı da bulunmuştur.¹⁵⁵

Ahmet el-Mesyerî'yle Osmanlı'da meşhur olan İstanbul tariki zaman içinde iki meslek¹⁵⁶ üzere icra edilmiştir. Bunlar; Yusuf Efendizâde'ye (ö.1167/1754) nispet edilen İtilâf mesleği ile Ahmed es-Sufî'ye (ö.1172/1759) nispet edilen Sûfî mesleğidir. Ali el-Mansûrî'yle meşhur olan Mısır tarîki ise Şeyh Atâ'ullah en-Necib'e (ö.1209/1794) nispet edilen Ataullah mesleği ile Kettanizâde Muhammed'e nispet edilen Mutkin mesleği aracılığıyla öğretilmiştir.¹⁵⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nda başta İstanbul olmak üzere Erzurum, Sivas, Kastamonu, Amasya, Konya, ve Bursa diğer Anadolu şehirlerindeki kırâat eğitimi çalışmaları bu tarik ve mesleklere dayalı olarak yapılmıştır.¹⁵⁸

Osmanlı'da kırâat eğitimi alanında öncü âlimlerden ders alıp, birçok insana kırâatleri okutup ve kıymetli eserler telif eden âlimler arasında: Yusuf Efendizâde Abdullah b. Muhammed b. El-Amâsî (ö.1167/1753), Paşa İmam Hasan Efendi (ö.1136/1723-24), Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa (ö.1148/1735),¹⁵⁹ Hüseyin b. Hüseyin Murad el-Erzurûmî (ö.1163/1750), Hamid b. Abdülfettâh el-Paluvî

¹⁵³ Ali Mansûrî ve kırâat ilmine katkıları hakkında bilgi için bk. Ahmet Gökdemir, "Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2017), 113-148.

¹⁵⁴ İmam Şâtîbî'ye nispetle Şâtîbiyye tariki diye isimlendirilmiştir. Sonrasında bu tarik kırâat âlimleri tarafından Mısır'da okutulmuş ve Mısır tariki diye meşhur olmuştur. Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü*, 250; Fırat, "Kırâat İlmi ve Tarikler", 44-45.

¹⁵⁵ Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 114. Teysir ve Mısır tarîki arasındaki farklılık, bu metotları kullanan âlimlerin kırâat eğitiminde okuttukları temel ve yardımcı ders kitaplarının öncelik sırasına göre yer değiştirilmiş olmasıdır. İstanbul tarîki, Dâni'nin *et-Teysir fi'l-kırâati's-seb* ve İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîru't-Teysir* isimli eserlerini temel kaynak; Şâtîbî'nin *Şâtîbiyye* ve İbnü'l-Cezerî'nin *Dürretü'l-mudîe* adlı eserlerini de yardımcı kaynak olarak, Mısır tarîkinde ise Şâtîbî'nin *Şâtîbiyye* ve İbnü'l-Cezerî'nin *Dürretü'l-mudîe* adlı eserleri ana kaynak; Dâni'nin *et-Teysir fi'l-kırâati's-seb* ve İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîru't-Teysir* isimli eserleri ise yardımcı kaynak olarak kullanılır. Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü*, 249; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 116, 121.

¹⁵⁶ Kırâat ilmi sistematüğinde meslek; kırâat tedrisatında kullanılan sistem ve metoda denilir. Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 102.

¹⁵⁷ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü*, 250; Akakuş, *Reisü'l Kurralık*, 31-35; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 116-128; Alemdar, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi*, 119-120; Tetik, "Kırâat Eğitiminde Meslekler", 156-162; Gökdemir, "Osmanlı Kırâat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri", 100-117.

¹⁵⁸ Maşalı, *Kırâat İlmi*, 96.

¹⁵⁹ Köprülü ailesinin kırâat eğitime katkıları hakkında bilgi için bk.: Ahmet Gökdemir, "Köprülü Ailesinin Kur'an Eğitimi ve Kırâatine Katkıları", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2018), 331-355.

(ö.1192/1778) ve Muhammed Emin Efendi (ö.1275/1859) gibi isimler sayılabilir.¹⁶⁰ Osmanlı İmparatorluğu’nda kırâat eğitimi alanında öncü olan âlimlerin yetiştirdikleri bu öğrenciler kırâat eğitiminin yaygınlaşmasına katkı sağlamışlardır.

Osmanlı eğitim sisteminde önemli bir yere sahip olan medreselerdeki ihtisas alanlarından birisi de kırâat alanı olmuştur. Kırâat eğitimi kurumsal nitelikte dâru’l-kurrâlarda¹⁶¹ yürütülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu’nda kırâat eğitimi İstanbul dışında Amasya, Bursa, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Konya, Karaman, Manisa, ve Trabzon’da yine dâru’l-kurrâ’larda sürdürülmüştür.¹⁶²

İbnü’l-Cezerî’nin Bursa’da kırâat dersleri yapması, kırâat alanında eserler yazması ve bu eserlerin dâru’l-kurrâlarda okutulması, aynı şekilde Molla Gürâni, Şeyh Ahmed el-Mesyerî, Ali el-Mansûrî ve Osmanlı İmparatorluğu’nda kırâat eğitimi yapan diğer âlimlerin gayretleri¹⁶³ Osmanlı’da kırâat eğitiminin gelişmesine çok büyük katkı sağlamıştır. Osmanlı padişahlarının âlimlere ve ilmi faaliyetlere destek vermesiyle kırâat eğitimi çalışmaları dâru’l-kurrâlarla sürekli bir şekilde devam etmiştir.

1.7. Türkiye Cumhuriyeti’nde Kırâat Eğitimi

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde başta İstanbul olmak üzere birçok şehirde kurulan “dâru’l-kurrâ”lar kırâat eğitiminin kesintisiz bir şekilde sürmesine katkı sunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra 3 Mart 1924’te Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle birlikte, dâru’l-kurrâların kapatılması sonucunda Türkiye’de kırâat eğitimi 1968 yılında tekrar başlayıncaya kadar resmi olarak yapılamamıştır.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 115; Maşalı, *Kırâat İlmi*, 95.

¹⁶¹ Dâru’l-kurrâlar, kırâat ilminin tüm inceliklerinin öğretildiği ihtisas medreseleridir. Selçuklu öncesinde dâru’l-Kur’an, Selçuklu döneminde dâru’l-huffâz diye anılmıştır. Nebi Bozkurt, “Dârülkurrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Aralık 2023); Alemdar, *Osmanlı’da Dârü’l-kurrâ Müessesesi*, 69.

¹⁶² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 3/1637, 1862; 4/2729; 5/2877, 3033.

¹⁶³ Osmanlı İmparatorluğunda kırâat eğitimi alanında çalışma yapan âlimler hakkında detaylı bilgi için bk.: Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, 22-398.

¹⁶⁴ Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 130; Emin Aşıkkutlu, “Mehmet Rüştü Aşıkkutlu: Hayatı, Şahsi ve İlmi Kişiliği”, *M. Rüştü Aşıkkutlu Anısına II. Kur’ân ve Kırâati Sempozyumu*, ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Yayınları, 2003), 129; Mehmet Günaydın, “Reisu’l-Kurrâ Mehmet Rüştü Aşıkkutlu’nun Kur’ân Öğretimine Katkıları ve Dini Görüşleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2008), 137-138; Yaşar Akaslan, “Türkiye’de Kırâat İlmi Eğitim-Öğretimi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (2018), 1090-1091.

Bu tarihten sonra Sirozlu/Serezli Ahmed Şükrü (ö.1932), Hamdi Efendi (ö.1939), Akrepoğlu Osman Nûrî Taşkent (ö.1942),¹⁶⁵ Zekâizâde Ahmed İlhami Efendi (ö.1943), Mehmed Sâkîb Efendi (ö.1948), Ömer Aköz (ö.1952),¹⁶⁶ Varnalı Ahmed Hamdi Efendi (ö.1956), Bayındırlı Mustafa Bilge Efendi (ö.1967), (Ayağikesik) İsmail Hakkı Bayrı (ö.1972),¹⁶⁷ Hasan Akkuş (ö.1972),¹⁶⁸ Üsküdarlı Ali Efendi (ö.1976), Mehmet Rüştü Aşıkkutlu (ö.1980),¹⁶⁹ Hasan Şen (ö.1982),¹⁷⁰ Gönenli Mehmet Öğütçü (ö.1991),¹⁷¹ Mehmet Sarıcaoğlu (ö.1997), Abdurrahman Gürses (ö.1999),¹⁷² Asker Hâfız Mehmet Eren (ö.2007),¹⁷³ Fikri Aksoy (ö.2007), Mahmut Sarıcaoğlu (ö.2012), Safvan Çakıroğlu (ö.2014)¹⁷⁴ ve Ahmet Arslanlar (ö.2021)¹⁷⁵ gibi hocaların özverili çalışmaları ve gayretleriyle kırâat eğitimi sürdürülmüştür.¹⁷⁶

1968 yılına gelindiğinde dönemin Diyanet İşleri Başkanlığı yetkililerinin girişimleriyle Mehmet Rüştü Aşıkkutlu riyasetinde Trabzon'un Of ilçesine bağlı Çifaruksa/Uğurlu beldesinde ilk kırâat kursu açılmış ve 24 Haziran-24 Ekim tarihleri

¹⁶⁵ İlhan Tok, “Akreboğlu” Hafız Osman Nuri Taşkent ve Kur'an Öğretim Metodolojisi”, *Son Devir Karadenizli Merhum Kurrâlar Sempozyumu*, ed. Hayrettin Öztürk (Samsun: Erkam Yayın, 2018), 156-165.

¹⁶⁶ Ahmet Özdemir – Mehmet Uzun, “Kastamonulu Kırâat Âlimi Ömer Aköz”, *II. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu*, ed. Cengiz Çuhadar vd. (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2014), 209-218.

¹⁶⁷ Bünyamin Albayrak – Ahmet Ünal, “Bir Kırâat Âlimi: İsmail Hakkı Bayrı”, *Diyanet Aylık Dergi* 362 (Şubat 2021), 46-47.

¹⁶⁸ Ahmet Koç, “Kur'an Eğitimi Tarihinde Örnek Bir Şahsiyet: Hafız Hasan Akkuş”, *IV. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu*, ed. Mustafa Sürün (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 463-487.

¹⁶⁹ Aşıkkutlu, “Mehmet Rüştü Aşıkkutlu (Hayatı, Şahsî ve İlmi Kişiliği)”, 127-145.

¹⁷⁰ İsmail Cömert, “Düzceli Hacı Hasan Efendi (Hasan Şen) ve Kur'an Hizmetleri”, *Son Devir Karadenizli Merhum Kurrâlar Sempozyumu*, ed. Hayrettin Öztürk (Samsun: Erkam Yayın, 2018), 166-171.

¹⁷¹ Mehmet Dinç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Reisü'l Kurrâlık: Gönenli Mehmet Efendi'nin Kırâat İlmine Katkıları* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

¹⁷² Abdurrahman Gürses'in hayatı ve kırâat eğitimine ilişkin hizmetleri için bk. Fatih Çollak, “Reisü'l-Kurrâ Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi'nin Hayatı”, *Abdurrahman Gürses Anısına I. Kur'an ve Kırâati Sempozyumu*, ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Yayınları, 2000), 11-45; Naci Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmi Eğitimindeki Yeri* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

¹⁷³ Hayrettin Öztürk, “Reisü'l-Kurrâ Mehmet Eren (Asker Hafız) ve Kur'an Hizmetleri”, *Son Devir Karadenizli Merhum Kurrâlar Sempozyumu*, ed. Hayrettin Öztürk (Samsun: Erkam Yayın, 2018), 108-124.

¹⁷⁴ Yaşar Akaslan, “Kırâat İlminde İcâzet Geleneği: Şeyhu'l-Kurrâ Safvan Çakıroğlu Örneği”, *Son Devir Karadenizli Merhum Kurrâlar Sempozyumu*, ed. Hayrettin Öztürk (Samsun: Erkam Yayın, 2018), 57-87.

¹⁷⁵ Yusuf Alemdar, “Reisü'l-Kurrâlık Makamı ve Son Reisü'l-Kurra Ahmed Efendi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2011), 25-40.

¹⁷⁶ Akaslan, “Türkiye'de Kırâat İlmi Eğitim-Öğretimi”, 1090-1091; Abdullah Akyüz, “Osmanlı'dan Günümüze Reisülkurrâlar”, *Usul İslam Araştırmalar Dergisi* 36 (2021), 153-154.

arasında hızlandırılmış eğitimin sonucunda burada birçok kurrâ hafız yetiştirilmiştir.¹⁷⁷ 1974 yılına gelindiğinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kırâat kurslarının ikincisi Ankara’da açılmıştır.¹⁷⁸ Bu kursun açılmasında dönemin Diyanet İşleri Başkanı Dr. Lütfi Doğan ve Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Tayyar Altıkulaç’ın girişimleri etkili olmuştur.¹⁷⁹ 1974 yılında Abdurrahman Gürses’le başlayan kırâat kursu bir süre sonra Gürses’in rahatsızlanmasından dolayı Mehmet Rüştü Aşıkkutlu ile devam etmiş ve 1975 yılında eğitim tamamlanmıştır.¹⁸⁰

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1976 yılında İstanbul Haseki Eğitim Merkezi’nin açılmasıyla birlikte “Aşere-Takrîb-Tayyibe İhtisas Kursu” eğitim merkezine taşınmış, üçer yıllık dönemler halinde kırâat eğitimleri yapılmıştır. Bu eğitime günümüzde de devam edilmektedir.¹⁸¹ 2009 yılında Rize Müftü Yusuf Karali Eğitim Merkezi ve 2012 yılında ise Konya Selçuk Dini Yüksek İhtisas Merkezi’nde “Aşere-Takrîb-Tayyibe İhtisas Kursu” açılmış ve bu eğitim merkezlerinde de kırâat eğitimi kursları yapılmıştır.¹⁸²

Kırâat eğitimi, dini yüksek ihtisas merkezlerinin¹⁸³ yanında illerde müftülükler bünyesinde de açılmış ve kırâat eğitimi veren hocaların gayretleriyle birçok kurrâ hafız yetiştirilmiştir. Ayrıca ülkemizde kırâat eğitimine yönelik resmi kursların dışında kendi gayretleriyle kırâat eğitimi yapan hocalar da olmuştur. Bu hocalarda kırâat eğitimini alan öğrencilerin resmî belge alabilmeleri için Diyanet İşleri Başkanlığı’nın belirlediği tarihlerde “Aşere-Takrîb Kursunu Dışarıdan Okuyanlar İçin Belge Sınavı” adında hizmet içi eğitim belgesi sınavı düzenlenmektedir.

Ülkemizde kırâat eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın dışında üniversiteler bünyesinde açılan merkezlere de taşınmıştır. Bu bağlamda 2017 yılında Bingöl

¹⁷⁷ Aşıkkutlu, “Mehmet Rüştü Aşıkkutlu: Hayatı, Şahsi ve İlmi Kişiliği”, 129; Günaydın, “Reisu’l-Kurrâ Mehmet Rüştü Aşıkkutlu’nun Kur’ân Öğretimine Katkıları ve Dini Görüşleri”, 137-138; Akaslan, “Türkiye’de Kırâat İlmi Eğitim-Öğretimi”, 1090-1091.

¹⁷⁸ *Diyanet Gazetesi*, “Kur’ân-ı Kerîm İhtisas Kursu Açıldı” (15 Şubat 1974), 16.

¹⁷⁹ Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2020), 219-222.

¹⁸⁰ *Diyanet Gazetesi*, “Başkanlığımızdaki Aşere Takrîb Kursu Sona Erdi” (1 Ağustos 1975), 14; Demirci, *Abdurrahman Gürses’in Kırâat İlmi Eğitimindeki Yeri*, 65; Akaslan, “Türkiye’de Kırâat İlmi Eğitim-Öğretimi”, 1091.

¹⁸¹ İstanbul Haseki Eğitim Merkezi’nde kırâat eğitimiyle ilgili detaylı bilgi için bk.: İbrahim Öngel, *Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim Kurslarında Kırâat Eğitimi* (İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi Örneği) (İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

¹⁸² Ulvi Ata, “Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmetiçi Eğitim Kurslarında Kırâat Eğitimi,” *Tarihten Günümüze Kırâat İlmi* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 482.

¹⁸³ Eğitim merkezlerinde sürdürülen kırâat eğitimi hakkında bilgi için bk.: Ata, “Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmetiçi Eğitim Kurslarında Kırâat Eğitimi”, 479-497.

Üniversitesi Kırâat İlmi Eğitimi ve Uygulama Merkezi ve Marmara Üniversitesi Kırâat İlmi Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi açılmıştır. Günümüzde bu merkezlerde kırâat alanında eğitim öğretim ve araştırmalara devam edilmektedir.

Yukarıda sayılan merkezlerde kırâat eğitimi, Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi İstanbul ve Mısır tariki olarak sürdürülmektedir.

1.8. Türkiye’de Kırâat Eğitimi Yapılan Şehirler

Kırâat eğitimin resmi düzeyde kesintiye uğraması sonucunda kırâat alanındaki çalışmalar hayli azalmış, kırâat eğitimi yukarıda ismi sayılan hocaların bireysel çabalarıyla sürdürülmüştür. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yeniden tedrisatına başlanılan kırâat eğitimi çalışmaları sonucunda birçok kurrâ hafız yetiştirilmiştir. Kırâat eğitiminde ihtisas sahibi olan bu kurrâ hafızların gayretleriyle belli başlı şehirlerde kırâat eğitimi geleneği oluşturulmuştur.

Kırâat eğitimi bazı şehirlerde Dini Yüksek İhtisas Merkezleri’nde bazı şehirlerde ise müftülükler bünyesinde sürdürülmüştür. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın girişimleriyle, Cumhuriyet Dönemi’nde ilk defa resmi olarak Trabzon’un Of ilçesine bağlı Çifaruksa/Uğurlu beldesinde başlayan kırâat eğitimi faaliyetleri müftülükler bünyesinde devam ettirilmiştir. Sonraki süreçte Trabzon Üniversitesi’ne bağlı olarak 21.05.2021 tarihinde Kur’an-ı Kerim Araştırmaları ve Kırâat İlmi Enstitüsü kurulmuştur. Bu Enstitüde yüksek lisans ve doktora derecesine sahip kurrâ bilim insanları yetiştirilmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından resmi olarak ikincisi Ankara’da açılan kırâat eğitimi kursu Ankara’da yapılan kırâat eğitimi çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Ankara’da olması buradaki kırâat eğitimi kurslarına avantaj sağlamıştır. Ankara’da Safvan Çakıroğlu’nun riyasetinde 1988 yılında aşere-takrîb-tayyibe ihtisas kursu açılmıştır. 1988-2013 yılları arasında altı dönem kesintisiz olarak sürdürülen aşere-takrîb-tayyibe kursunda toplamda seksen iki kurrâ hafız yetiştirilmiştir. Çakıroğlu’nun 2014 yılında vefatı üzerine icâzet verdiği bazı öğrencileri tarafından bu kurslar devam ettirilmiştir.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Yaşar Akaslan, “Cumhuriyet’ten Günümüze Türkiye’de ‘Aşere-Takrîb-Tayyibe Eğitimi (Ankara Örneği)”, *VI. Uluslararası Din Bilimleri Sempozyumu*, ed. İhsan Çapcıoğlu (Elazığ: Asos Yayınevi, 2019), 160-161.

Ankara’da 2016 yılına kadar farklı mekanlarda devam ettirilen kırâat eğitimi kursları “Safvan Çakıroğlu Kur’ân Kırâati İhtisas Merkezi” isimli merkezin yapılmasıyla buraya taşınmıştır. Çakıroğlu’nun öğrencileri tarafından devam ettirilen yedinci dönem kırâat kursundan 2017 yılında yirmi altı kursiyer mezun olmuştur. 1988 yılından itibaren Ankara Müftülüğü’nce kırâat eğitimi faaliyetlerine devam eden aşere-takrîb-tayyibe kursu 2018 yılında Ankara Dini Yüksek İhtisas Merkezi’nin bünyesine aktarılıp, ihtisas merkezi müdürlüğü tarafından resmi olarak devam ettirilmektedir. Bunun yanında Çakıroğlu’nun öğrencileri tarafından kırâat eğitimi kursları gayr-ı resmi olarak faaliyetlerini günümüzde de sürdürülmektedir.¹⁸⁵

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde İbnü’l-Cezerî’nin Bursa’ya gelmesi ve kırâat eğitimi faaliyetlerini sürdürmesi, sonraki süreçlerde Bursa’da kırâat eğitimi çalışmaları için önemli olmuştur. Cumhuriyet Dönemi’nde Bursa İl Müftülüğü tarafından aşere-takrîb-tayyibe ihtisas kursu geleneği devam ettirilmiş ve birçok kurrâ hafız yetiştirilmiştir. Aynı zamanda Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kadınlara yönelik ilk defa Bursa’da 2018 yılında “Aşere-Takrîb-Tayyibe İhtisas Kursu” açılmış ve 2021 yılında dört mezun vermiştir.¹⁸⁶

Türkiye’de kırâat eğitimi yapılan şehirlerden birisi de Konya’dır. Konya Müftülüğü bünyesinde sürdürülen kırâat eğitimi çalışmaları 2016 yılında Ali Efendi Daru’l-kurrâsına taşınmıştır. Günümüzde de kırâat eğitimi burada devam etmektedir.¹⁸⁷

Erzurum’da resmi olarak ilk defa Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1969 yılında kırâat eğitimi kursu açılmıştır. Erzurum’da Kurtuluş Savaşı yıllarına kadar kırâat-ı aşere okunduğu ve icâzet verildiği aktarılmaktadır. Bu dönemden itibaren yaklaşık 50-60 senelik kesinti sonrasında Erzurum’da kırâat eğitimi, Muhammed Halis Emek (ö.2011) riyasetinde tekrar başlamıştır. Emek, Aşıkutlu’nun ilk kırâat halkasında eğitimini tamamladıktan sonra Erzurum’da iki dönem talebe okutmuş ve icâzet vermiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Akaslan, “Cumhuriyet’ten Günümüze Türkiye’de Aşere-Takrîb-Tayyibe Eğitimi”, 161-163.

¹⁸⁶ Bursa İl Müftülüğü, “Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş Bursa’da Aşere-Takrib ve Tayyibe İcazet Merasimine Katıldı” (Erişim 20 Aralık 2023).

¹⁸⁷ Konya İl Müftülüğü, “Ali Efendi Daru’l Kurrası Takrib kursu 4. dönem açılışı gerçekleştirildi” (Erişim 20 Aralık 2023).

¹⁸⁸ Zeki Koçak, *Erzurum’un Yüzleri “Müftü Muhammed Halis Emek”* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2016), 34-35; Yusuf Çınar, “Erzurum Ulemasında Kırâat Eğitimin Yeri: Muhammed Halis Emek Örneği”, *Baberti Dergisi* 18 (2023), 79-88.

Erzurum'daki kırâat eğitimi faaliyetleri bu iki dönemin ardından 2020 yılında Ömer Nasuhi Bilmen Dini Yüksek İhtisas Merkezi'nde yeniden kurs açılıncaya kadar kesintiye uğramıştır. 2023 yılında bu kurstan on üç kurrâ hafız mezun olmuştur.¹⁸⁹

Diyarbakır Dini Yüksek İhtisas Merkezi'nde 2020 yılında eğitimine başlanılan aşere-takrîb-tayyibe ihtisas kursu 2023 yılında ilk dokuz mezununu vermiştir.¹⁹⁰

Adana'da il müftülüğü bünyesinde ilk kez 2017 yılında açılan aşere-takrîb kursu 2021 yılında tamamlanmıştır.¹⁹¹ 2021 yılı içerisinde ise sadece aşere¹⁹² kursu açılıp 2022 yılında bitirilmiştir.¹⁹³

İzmir'de müftülük bünyesinde ilk kez 2016 yılında aşere-takrîb kursu açılmış ve bu kurs 2019 yılında İzmir Dini Yüksek İhtisas Merkezi'nde tamamlanmıştır.¹⁹⁴

Kayseri'de müftülük bünyesinde 2017 yılında ikinci aşere-takrîb kursu açılmış ve Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürlüğü koordinesinde sürdürülüp 2021 yılında yapılan icâzet töreniyle kurs sona ermiştir.¹⁹⁵

Kocaeli'de müftülük bünyesinde sürdürülen aşere-takrîb kursları Kocaeli Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürlüğü'nün açılmasıyla bu merkezde devam ettirilmiş ve 2021 yılında ihtisas merkezi tarafından icâzet merasimi yapılmıştır.¹⁹⁶

Nevşehir'de gayr-ı resmi olarak sürdürülen aşere-takrîb-tayyibe kurslarına ilk defa 2012 yılında il müftülüğü tarafından resmiyet kazandırılmış ve kurs müftülük bünyesine alınmıştır.¹⁹⁷

Rize Müftü Yusuf Karali Dini Yüksek İhtisas Merkezi ise 2010 yılında ilk kırâat eğitimi kursiyerlerini almış, üçer yıllık eğitimler yapılmış, 2023 yılında

¹⁸⁹ Erzurum Ömer Nasuhi Bilmen Dini Yüksek İhtisas Merkezi, "Aşere-Takrib Mezuniyet Merasimi" (Erişim 20 Aralık 2023).

¹⁹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Diyarbakır'da "Aşere-i Takrib İcazet Merasimi" düzenlendi" (Erişim 20 Aralık 2023).

¹⁹¹ Diyanet Haber, "Adana'da ilk kez açılan 'Aşere Takrib Kursu' tamamlandı" (Erişim 23 Aralık 2023).

¹⁹² "Kur'an-ı Kerim'in lafızlarında meydana gelen farklılıkları, on imam ve onların ikişer râvîsine nispet edilerek okunmasına "aşere" adı verilmiştir. "Takrîb" ise, söz konusu okuyuş farklılıklarının on imam, her bir kırâat imamının ikişer râvîsi ve bu her râvînin de ikişer tarikine nisbet edilerek okunmasına denir. İbnü'l-Cezerî'ye ait takrîbi ihtiva eden bin beyitlik manzum metne de "tayyibe" denilmektedir." Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü (Program Geliştirme Daire Başkanlığı), *Kırâat (Aşere-Takrîb) Eğitim Programı*, (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 6.

¹⁹³ Adana İl Müftülüğü, "Adana'da Aşere Kursu Tamamlandı" (Erişim 23 Aralık 2023).

¹⁹⁴ İzmir Dini Yüksek İhtisas Merkezi, "I. Dönem Aşere Takrib İcazet Merasimi Duyurusu" (Erişim 23 Aralık 2023).

¹⁹⁵ Diyanet Haber, "Kayseri'de Kurra hafızlar icazetlerini aldı" (Erişim 23 Aralık 2023).

¹⁹⁶ Kocaeli Dini Yüksek İhtisas Merkezi, "Aşere-Takrib İcazet Merasimi" (Erişim 24 Aralık 2023).

¹⁹⁷ Memurlar.net, "Nevşehir'de Aşere Takrib ve Tayyibe kursu açıldı" (Erişim 24 Aralık 2023).

dördüncü dönem mezunlarını vermiştir. Aynı merkezde kırâat eğitimi kursları devam etmektedir.¹⁹⁸

Sakarya’da il müftülüğü bünyesinde kırâat eğitimi faaliyetleri sürdürülmüştür. 2013 yılında Akyazı Müftülüğü Müderris Hacı Rızvan Efendi Kur’an ve Kırâat Eğitim Merkezi’nin açılmasıyla kırâat eğitimi faaliyetleri bu merkeze taşınmıştır. Adı geçen merkezde günümüzde de kırâat eğitimi devam etmektedir.¹⁹⁹

Bu şehirlerin dışında Düzce İl Müftülüğü ve Van Abdulkhakim Arvasi Dini İhtisas Merkezi Müdürlüğü tarafından aşere-takrîb-tayyibe kursları düzenlenmiştir. Bu kurslarda da birçok kurrâ hafız yetişmiştir.

1.9. İstanbul’un Kırâat Eğitimindeki Yeri

İstanbul, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde kırâat eğitimi alanında sahip olduğu öncü konumunu Cumhuriyet’in kuruluşundan belli bir zaman sonra yeniden kazanmıştır. Diğer şehirlerden daha erken dönemde kırâat eğitime resmi olarak başlanması ve kesintisiz bir şekilde devam ettirilmesi İstanbul’u kırâat eğitiminin merkezi kılmıştır.

İstanbul’da resmi olarak ilk defa 1976 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından İstanbul Haseki Eğitim Merkezi’nde aşere-takrîb kursu açılmıştır.²⁰⁰ 1979 yılına gelindiğinde Mehmet Rüştü Aşıkkutlu ve Abdurrahman Gürses’in riyasetinde on dokuz kurrâ hafız yetiştirilmiştir. Böylece İstanbul Haseki Eğitim Merkezleri kırâat alanında birinci dönem mezunlarını vermiştir.²⁰¹ Aynı yerde 12 Mayıs 1980 yılında ikinci dönem aşere-takrîb kursu başlamış ve 12 Mayıs 1983 tarihinde sona ermiştir. İkinci dönem kırâat kursunda, Abdurrahman Gürses’in riyasetinde on altı kurrâ hafız yetiştirilmiştir.²⁰² 10 Ekim 1983 tarihine gelince üçüncü dönem aşere-takrîb kursu

¹⁹⁸ Diyanet Haber, “Rize Diyanet Akademi Merkezi 4. Dönem Aşere Takrib mezunlarını verdi” (Erişim 24 Aralık 2023).

¹⁹⁹ Kırâat Eğitim Merkezi, “Kırâat Eğitim Derneği hizmet binası açılışı” (Erişim 25 Aralık 2023).

²⁰⁰ *Diyanet Gazetesi*, “İstanbul Eğitim Merkezi’nde Aşere Takrib kursu açıldı” (15 Mayıs 1976), 16.

²⁰¹ *Diyanet Gazetesi*, “Aşere Takrib Tayyibe Kursu İcazet Merasiminde Haseki Eğitim Merkezi Müdürü Mahmut Özakkaş’ın Açış Konuşması” (1 Temmuz 1979), 8.

²⁰² *Diyanet Gazetesi*, “İstanbul Haseki Eğitim Merkezi II. Dönem Aşere Takrib Kursu Sona Erdi” (1 Temmuz 1983), 20.

başlatılmış²⁰³ ve 4 Ekim 1986 yılında otuz üç kurrâ hafız yetiştirilerek kurs tamamlanmıştır.²⁰⁴

İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nde devam eden kırâat kurslarından; dördüncü dönemde (1987-1990) yirmi üç, beşinci dönemde (1991-1994) yirmi üç, altıncı dönemde (1995-1998) yedi, yedinci dönemde (1998-2001) on dört, sekizinci dönemde (2002-2005) otuz bir, dokuzuncu dönemde (2005-2008) altı, onuncu dönemde (2008-2011) yirmi, on birinci dönemde (2011-2014) yirmi iki, on ikinci dönemde (2014-2017) on altı, on üçüncü dönemde (2017-2020) yirmi üç kursiyer mezun olmuştur.²⁰⁵ İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi Kırâat Bölümü bünyesinde son olarak 2022 yılında yirmi üç kurrâ hafız için icâzet merasimi düzenlenmiştir.²⁰⁶

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından İstanbul'da kırâat eğitimi kursları Haseki Eğitim Merkezi'yle birlikte Abdurrahman Gürses Eğitim Merkezi'nde yapılmış ve bu merkezde 2019 yılında birinci dönem kursiyerleri mezun edilmiştir.²⁰⁷ İstanbul Müftülüğü ve İstanbul Haseki Reisülkurra Abdurrahman Gürses Dini İhtisas Eğitim Merkezi himayesinde, ikinci dönemde on yedi kurrâ hafız mezun olmuş ve bu kurrâ hafızlara 2023 yılında icâzet merasimi düzenlenmiştir.²⁰⁸

İstanbul'da eğitim merkezlerinden ayrı olarak ilçe müftülükleri bünyesinde de kırâat eğitimi kursları yapılagelmiştir. Dülgerzade Camii yanındaki aynı isimli Kur'an Kursunda ve Mihrimah Sultan Camii'nde açılan kursta yıllar içerisinde birçok kurrâ hafız yetişmiştir. Üsküdar Çengelköy Kerime Hatun Kur'an Kursu'nda yirmi iki yıldır sürdürülen aşere-takrîb kursları 2022 yılında beşinci dönem mezunlarını vermiştir.²⁰⁹ İstanbul'da kırâat eğitimi faaliyetleri Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı eğitim merkezleri ve müftülükler dışında, gayr-ı resmi olarak vakıflar ve dernekler bünyesinde eskiden beri yapılmıştır. Bu kurslar günümüzde de sürmektedir.

İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nin Türkiye'de eğitim merkezi düzeyinde hizmete giren ilk kurs olması ve kırâat eğitimine bu merkezde başlanması, kırâat

²⁰³ *Diyanet Gazetesi*, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nca 3. Dönem Aşere Takrib Kursu Başlatıldı" (1 Kasım 1983), 28

²⁰⁴ *Diyanet Gazetesi*, "3. Dönem Aşere Takrib Tayyibe Kursu Sona Erdi" (1 Kasım 1986), 22.

²⁰⁵ İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi, "Kırâat Bölümü Mezunlarımız" (Erişim 26.12.2023).

²⁰⁶ Diyanet Haber, "Ayasofya'da Aşere Takrib Tayyibe İcâzet Merasimi" (Erişim 26.12.2023).

²⁰⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Kırâat araştırmalarının yapıldığı "araştırma merkezleri"ne ihtiyacımız var" (Erişim 26.12.2023).

²⁰⁸ İstanbul Müftülüğü, "İstanbul'da "Aşere Takrib İcâzet Merasimi" Düzenlendi" (Erişim 26.12.2023).

²⁰⁹ İstanbul Müftülüğü, "Aşere ve Takrib Kursunu Tamamlayan Hafızlar İçin İcâzet Merasimi Düzenlendi" (Erişim 26.12.2023).

eğitimi faaliyetlerinin başladığı zamandan beri aralıksız sürdürölmesi, İstanbul'da müftölükler bünyesinde açılan aşere-takrîb kursları, Abdurrahman Gürses ve diğer kırâat hocalarının özverili çalışmaları ve bu hocaların yetiştirmiş oldukları öğrencileriyle İstanbul, kırâat eğitiminde merkez olmuştur. Günümüzde de İstanbul kırâat eğitimi alanında merkezi konumunu korumaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

1970 YILINDAN BUGÜNE ESKİŞEHİR'DE KİRÂAT EĞİTİMİ

2.1. Eskişehir'de Kırâat Eğitiminin Başlangıcı

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkenin diğer şehirlerinde olduğu gibi Eskişehir'de de kırâat eğitimi altında belirgin bir faaliyet yapılmamıştır. Bulunduğu yerde kendi imkânlarıyla bireysel bir çaba olarak kırâat okutan yahut okuyanlar elbette olmuştur ancak bu anlamda bilinen, öne çıkan, resmi herhangi bir faaliyet Eskişehir'de 1970 yılına kadar yoktur. Türkiye'de resmi olarak ilk defa 1968 yılında başlayan kırâat eğitimi kursları bu tarihten iki sene sonra Eskişehir'de de faaliyete girmiştir. Kırâat eğitimi faaliyetlerinin ülkemizdeki birçok şehirden önce Eskişehir'de başlamasında en büyük pay kuşkusuz Kurrâ Hafız Mehmet Sarıcaoğlu'nun olmuştur.

Eskişehir ili Beylikova ilçesinde imam-hatip olarak görev yapan Mehmet Sarıcaoğlu'nun Eskişehir merkeze tayininin çıkması ve daha sonra Çarşı Camii'ne görevlendirilmesinden sonra kendi gayretleriyle oluşturmuş olduğu öğrenci grubuyla Eskişehir'de kırâat eğitimi faaliyetleri başlamıştır.

2.2. Eskişehir'de Kırâat Eğitiminin İlk Halkası

Eskişehir'de kırâat eğitiminin ilk halkası, 1970 yılında Eskişehir Çarşı Camii'nde Kurrâ Hafız Mehmet Sarıcaoğlu riyâsetinde oluşturulmuştur. Bu halkaya dâhil olan isimler şunlardır: Abdullah Akçay, Abdullah Şen, Ali Osman Eser, Cihan Kiseoğlu, Hasan Köse, Kasım Narin, Mehmet Emin Eğilmezgil, Muzaffer Yağcı, Remzi Akbulut ve Salih Çelik. İsimleri sayılan bu on kişi Eskişehir'de Cumhuriyet Dönemi'nde ilk defa başlanan kırâat eğitiminin ilk halkasını oluşturmuşlardır. İlk halkanın faaliyetleri 12 Mart 1971 muhtırasından dolayı yarıda kalmış ve öğrenciler icâzet alamadan kırâat tedrisatı sona ermiştir.²¹⁰ Bu tarihten 1982 yılına kadar aşere-takrîb-tayyibe ihtisası yapacak kimse olmamasından dolayı Eskişehir'deki kırâat tedrisatı kesintiye uğramıştır.²¹¹

2.3. Kurrâ Hafız Mehmet Sarıcaoğlu

Ülkemizin son dönemde yetiştirdiği önemli kırâat üstâdlarından birisi Mehmet Sarıcaoğlu'dur. Kırâat eğitimi faaliyetlerinin Eskişehir'de başlamasını sağlayan

²¹⁰ Yaşar Tekeli ile yapılan mülakat (5 Ocak 2024).

²¹¹ Yaşar Tekeli ile yapılan mülakat (5 Ocak 2024).

Sarıcaoğlu aynı zamanda büyük gayretleri ve özverili çalışmalarıyla Eskişehir’de kırâat eğitimi geleneğinin oluşmasını ve devamını da sağlamıştır.

Mehmet Sarıcaoğlu, kırâat eğitiminin yanında Eskişehir’de birçok hafızın yetişmesine katkı vermiş ve bu hafızlara talim hocalığı yapmıştır. Bunun yanında sayısız öğrenciye tashîh-i hurûf dersleri vermiştir. Sarıcaoğlu’nun yetiştirdiği kurrâ hafızlarla kırâat eğitiminin kendinden sonraki nesillere ulaşmasında üzerine düşen görevi hakkıyla yerine getirdiği söylenebilir.

2.3.1. Doğumu

Mehmet Sarıcaoğlu 1920 yılında Trabzon’un Of ilçesinin Saraçlı (Halman) köyünde doğmuştur. Annesinin ismi Hamide, babasının ise Molla Muhammed’dir.

2.3.2. Eğitimi

Mehmet Sarıcaoğlu hafızlığının bir kısmını Saraçlı köyünde Topal Hafız adıyla bilinen Hafız Hasbi Efendi’de geri kalanını da babası Muhammed Sarıcaoğlu’nda 11 yaşında iken tamamlamıştır. Hafızlığını tamamladıktan sonra ilkokulu bitirmiştir. 1933 yılında Of’un Uğurlu beldesinde Mehmet Rüştü Aşıkkutlu’dan (ö.1980) talim ve mehâric-i hurûf eğitimi almıştır.²¹²

Sarıcaoğlu, Mehmet Rüştü Aşıkkutlu’dan tecvid ve Cezerî ilimlerini tahsil ettikten sonra Kur’an-ı Kerim’i tertip, tedvir ve hadr tarikleriyle görerek hatmedip, ardından da Aşıkkutlu’dan aşere, takrîb ve tayyibe kurslarını bitirip icâzet almıştır.²¹³

Sarıcaoğlu, 1968 yılında Of’un Uğurlu beldesinde, Cumhuriyet Dönemi’nde resmi olarak ilk defa Aşıkkutlu riyâsetinde açılan aşere-takrîb-tayyibe ihtisas kursuna katılmış ve Aşıkkutlu’nun daha önceden kırâat icâzeti verdiği öğrencilerine yönelik 40 günlük hızlandırılmış eğitim programını tamamlamıştır. Ailesini Eskişehir’in Beylikova İlçesi’nde bırakıp kırâat eğitimi tahsiline giden Sarıcaoğlu, icâzetini aldıktan sonra yeniden Beylikova’ya dönerek imam-hatiplik görevine kaldığı yerden devam etmiştir.

Bulunduğu yörenin ekonomik şartları ve ailesinin maddi sıkıntısı çekmesinden dolayı gurbete çıkarak geçimini sağlamak zorunda kalan Sarıcaoğlu, 1948 yılında

²¹² Mustafa Bodur, “Eskişehir’de Bir Kırâat Âlimi: Mehmet Sarıcaoğlu”, *Diyanet Aylık Dergi* 306, (Haziran 2016), 76.

²¹³ *Diyanet Gazetesi*, “Eskişehir Çarşı Camii İmam-Hatibi Mehmet Sarıcaoğlu ile Bir Sohbet” (Mayıs 1987), 7.

Eskişehir'in Beylikova (o dönemdeki ismiyle Beylikahır) beldesine kalaycılık yapmak üzere gitmiştir. Sarıcaoğlu'nun, hafız olduğunu ve Beylikova Çarşı Camii'nde ezanı okuyabileceğini söylemesiyle hayatında yeni bir sayfa açılmıştır. O senenin Ramazan ayında Beylikova Çarşı Camii'nde dönemin imamının kadirşinaslığı neticesinde mukabele okuyup, teravîh namazları kıldırmak suretiyle görev yapması; yörenin ileri gelenlerinin kendisine daimî olarak imam-hatiplik yapma teklifini beraberinde getirmiştir. Bu teklifi babasıyla istişare eden Sarıcaoğlu onun da onayıyla aynı yıl Oftan ayrılıp Beylikova'ya yerleşmiştir. 1941 yılında Kamile Hanım'la evlenen Mehmet Sarıcaoğlu'nun 2 erkek, 2 kız olmak üzere 4 evladı olmuştur. Son çocuğu Beylikova'ya yerleştikten yaklaşık 2 buçuk yıl sonra 1952'de dünyaya gelmiştir.²¹⁴

2.3.3. Görev Yerleri

Mehmet Sarıcaoğlu, din hizmetindeki ilk görevine 1948 yılında, 28 yaşında iken Eskişehir Beylikova'da başlamıştır. O dönemde Mihaliççık ilçesine bağlı Beylikova beldesi, onun imam-hatip olarak resmi görev yaptığı ilk yerdir. Sarıcaoğlu, bu süreçte köy bütçesinden ödenen ücretle (hak) görevini sürdürmüştür. 1951 yılında aynı yerde fahri Kur'an Kursu öğreticiliğine başlamış, Diyanet İşleri Başkanlığı'na 16.05.1954 tarihinde aynı görev yerinde resmi kadroya alınmıştır. Bu tarihten 1969 yılına kadar Beylikova'da hem imam-hatiplik hem de fahri Kur'an Kursu öğreticiliği yapmıştır.

Sarıcaoğlu 21 yıla yaklaşan Beylikova ikameti döneminde İslami ilimlere hakimiyeti, düzgün karakteri, halk ile samimi ilişkileri, çalışkanlığı, yardım severliği ve en önemlisi lider kişiliğiyle halk tarafından sevilmiş ve saygı duyulan birisi olmuştur. Yörenin gerek düğün, dernek, cenaze gibi hayata dair unsurlarında; gerekse akıl danışma, ara bulma gibi sosyal hayatın meşguliyetlerinin kararında, İslami kaidelerin tatbikini uygulatma gayretiyle gösterdiği samimiyeti gönülleri fethetmiş ve onu adeta beldenin manevi hâkimi, lideri ve reisi konumuna yükseltmiştir. Sarıcaoğlu, Eskişehir merkezde görev yapmaya başladıktan sonra da Beylikova halkıyla ilişkilerini devam ettirerek vefatına kadar vefakârlığını sürdürmüştür.

Sarıcaoğlu'nun Eskişehir merkezde 1969 yılında bir programda takrîb vecihleri ile okuduğu aşr-ı şerif dönemin Eskişehir İl Müftüsü Ahmet Baltacı ve halk arasında Şifavermez Hoca olarak bilinen dönemin Reşadiye Camii İmam-Hatibinin dikkatini

²¹⁴ Mehmet Sarıcaoğlu'nun torunu Safa Sarıcaoğlu (doğumu 1977) ile yapılan mülakat (29 Ocak 2024).

çekmiştir. Onların teşvikiyle Eskişehir Merkez Ali Çavuş Camii'ne tayini istenmiş ve 05/03/1969 tarihinde buradaki görevine başlamıştır. Sarıcaoğlu, Ali Çavuş Camii'nde 2 ay görev yaptıktan sonra 15 Mayıs 1969 tarihinde Eskişehir Merkez Reşadiye Camii İmam-Hatipliğine atanmıştır. Reşadiye Camii yeniden inşa edilinceye kadar (1978) Reşadiye Camii'nde görevine devam etmiştir. Sarıcaoğlu aynı yılın sonunda Eskişehir Merkez Çarşı Camii İmam-Hatibi Bahri Tok'un emekli olmasından sonra Çarşı Camii İmam-Hatipliğine getirilmiştir.

1982-1991 yılları arasında Eskişehir Müftüsü olarak görev yapan Nizamettin Şahin (ö.1992) görevde olduğu dönemde Çarşı Camii'ne vaaz için her gittiğinde hem biraz dinlenmek hem de Sarıcaoğlu'nu ziyaret edip hatırını sormak için üst kattaki odasında onu ziyaret etmiştir. Müftü Şahin odaya her girdiğinde Sarıcaoğlu ayağa kalkmış ve Müftü Bey ne kadar ısrar ettiyse de odadan ayrılincaya kadar bir daha oturmamıştır. Her ziyaretinde aynı durum yaşanınca Müftü Şahin, vaaz günleri daha erken değil, kürsüye çıkacağı vakitte camiye gelmeye başlamıştır. Böylece kendisi içerideyken odada ayakta kalan Sarıcaoğlu'nun ayakta beklemesinden duyduğu rahatsızlığın önüne geçmiştir. Müftü Bey'in yanında oturmama edebi Sarıcaoğlu'nun ilme, ilim adamına, dini bir makamı temsil edene karşı olan saygısının göstergesi olduğu açıktır. Ayrıca Müftü Nizamettin Şahin bulunduğu her ortamda Sarıcaoğlu'nun Eskişehir için kırâat alanında büyük bir değer olduğunu dile getirmiştir.²¹⁵

Mehmet Sarıcaoğlu 1979 yılında Eskişehir Ziyapaşa Yatılı Hafızlık Kur'an Kursu'nun açılmasına katkıda bulunmuş ve 1993 yılına kadar bu kurs bünyesinde hafız yetiştirerek talim hocalığı yapmıştır. Sarıcaoğlu, yine 1979 yılı içerisinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Kur'an eğitimi vermek için görevlendirilmiştir. Burada dönemin Bursa Ulu Camii İmam-Hatibi Kurrâ Hafız Harun Soydaş (ö.2010) ve Demirhan Ünlü (ö.2003) ile bir süre Kur'an eğitimi verdikten sonra tekrar Eskişehir'e dönmüştür. Sarıcaoğlu 11.03.1991 tarihinde Eskişehir Çarşı Camii'nden emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra da Çarşı Camii'nde mahfil katındaki odasında kırâatle meşguliyeti devam etmiştir.

²¹⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kırâat Kurulu Başkanlığı ile Türkiye İlahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri Dekanlar Konseyi tarafından; üniversitelerin İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinde öğrenim gören kız öğrenciler arasında yapılan Hafızlık Yarışması Bölge Finali jüri başkanlığı görevi için 5 Mart 2024 tarihinde Eskişehir'e gelen Mushafları İnceleme ve Kırâat Kurulu Başkanı ve aynı zamanda Müftü Nizamettin Şahin'in yeğeni Dr. Hafız Osman Şahin ile yapılan mülakat (5 Mart 2024).

2.3.4. Ders İşleme Metodu ve Uyguladığı Kırâat Eğitimi Programı

Kırâat eğitimi, kırâatlerin teorigini bilmenin yanında pratikte okunuşları bilen, bunu uygulayabilen bir fem-i muhsinin ağzından duyarak yapılır. Talebe, hocasından duyduğunu tekrar ederek doğruluğunu hocasına onaylatır. Bu nedenle kırâat eğitiminde diğer eğitimlerden farklı olarak hoca ve hocanın onayı daha da ön plandadır. Kırâat eğitimi sistematiginde; *semâ* (öğrencinin dersi hocasından dinlemesi),²¹⁶ *arz* (öğrencinin hocasına dersini hazırlayıp sunması/okuması)²¹⁷ ve *edâ* (*semâ* ve *arz* usulünün beraber uygulanması)²¹⁸ olmak üzere üç yöntem karşımıza çıkmaktadır. Sarıcaoğlu, kırâat eğitimi halkalarının bütününde derslerine ilk başladığı dönemlerde öğrencilerine sürekli olarak kırâatlerdeki farklılıkları kendisi okumuş (*semâ*), öğrenciler belli bir meleke kazandıktan sonra onları bolca dinleyerek (*arz*) dersini işlemiştir.

Kurrâ Hafız Mehmet Sarıcaoğlu, hocası ve hemşehrisi Aşıkkutlu'dan Mısır tariki²¹⁹ üzere kırâat eğitimi almış ve kendi verdiği kırâat eğitimi kurslarında Mısır tarikinın Şeyh Ataullah mesleği üzere kırâat derslerini sürdürmüştür.²²⁰ Sarıcaoğlu, kırâat derslerini günde üç saat olarak haftanın altı gününe yaymıştır.

Sarıcaoğlu kırâat eğitimine başlamadan önce öğrencilerine İbnü'l-Cezerî'nin (ö.833/1429) *el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye* isimli eserinin mânzumesini ezberletip, teker teker dinleyerek ezberlerinin hatasız olmasını sağlamıştır. Sonrasında talim okuttuğu öğrencilerine kırâat-ı aşere okutmaya başlamıştır. Kırâat-ı aşere bölümünde temel kaynak olarak Abdülfettâh Paluvî'nin²²¹ (ö.1192/1778) *Zübdetü'l-İrfân*'ı ve bu kitabın şerhi olan Mehmed Emîn Efendi'nin (ö.275/1859) *Umdetü'l-Hullân Fî İzâh-i Zübdeti'l-İrfân* isimli eserini kullanmıştır. Sarıcaoğlu, takrîb bölümünde temel kaynak olarak İbnü'l-Cezerî'ye ait *en-Neşr fî'l-kırâati'l-'aşr*, bu eserin muhtasarı olan ve programa ismini veren *Takrîbü'n-neşr fî'l-kırâati'l-'aşr* ve Ahmed b. Muhammed Bennâ Dimyâtî'nin (ö.1117/1705) *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erba'ate 'aşer* isimli eserlerini okutmuş ve kendi ders notlarını da kullanmıştır. Tayyibe bölümünde

²¹⁶ Tetik, *Kırâat İlminin Ta'limi*, 94.

²¹⁷ Tetik, *Kırâat İlminin Ta'limi*, 95.

²¹⁸ Tetik, *Kırâat İlminin Ta'limi*, 98.

²¹⁹ Mısır tariki için bk.: Gökdemir, "Osmanlı Kırâat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri", 93-100.

²²⁰ Bodur, "Eskişehir'de Bir Kırâat Âlimi: Mehmet Sarıcaoğlu", 77.

²²¹ Abdülfettâh Paluvî hakkında bilgi için bk.: Nizamettin Çelik, "Seyyid Hâmid B. El-Hâc Abdülfettâh El-Paluvî ve Kırâat İlmindeki Konumu", *Diyanet İlmî Dergi* 57 (2021), 725-748.

ise İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırââtî'l-'aşr* isimli eserini ve bu eserin şerhlerini okutmuştur.

Sarıcaoğlu, hafızlığı iyi derecede sağlam olan ve talim-tecvid okumuş talebelerini kırâat eğitimine başlatmıştır. Ders işlerken ders notu olarak önceden hazırlanıp fotokopi yoluyla çoğaltılan malzeme kullanmamıştır. Bunun yerine talebelerine kırâat vücûhâtını tek tek not aldırılmıştır. Aynı zamanda Kur'an tilavetinde vücûhâtın ayet ayet yapılmasına önem vermiştir. Misal olarak ayeti okumaya Hafs²²² rivayetiyle başlayınca ayet içerisindeki secavendlerde²²³ farklı kırâat imamları, râvileri veya tarikleriyle okumayı uygun görmemiştir. Sarıcaoğlu, farklı vecihlerle Kur'an okumaya ayetin başından başlama şartıyla izin vermiştir. Ayet içindeki secavendler arasında vücûhât yapmayı doğru bulmayıp, vücûhâtın ayet ayet yapılmasının gereğine inandığı için talebelerine de böyle yapmalarını söylemiştir.

Sarıcaoğlu ile 1974 yılında hafız olmak için bir araya gelen, hıfzını ikmal ettikten sonra hoca ile bağını koparmayıp talim, tecvid ve kırâat okuyan Mehmet Günal²²⁴ eğitim aldığı süre boyunca Sarıcaoğlu'nun disiplinli olduğunu, derslerde hata kabul etmediğini ve talebelerinin ders ihmali yapmasını sevmediğini aktarmıştır. Günal, Sarıcaoğlu'ndan önce Eskişehir'de kırâat eğitiminin pek bilinmediğini, o dönemdeki din görevlilerinin Sarıcaoğlu'ndan çok şey öğrendiklerini, Kur'an kelimelerinin ve harflerinin telaffuzunda çoğu doğru bildikleri yanlış okuyuşları Sarıcaoğlu sayesinde düzelttiklerini ifade etmiştir. Sarıcaoğlu'nun talebelerine *Evladım ilmi nerede bulduysanız en iyi mekân orasıdır; alınız. İlmi ne zaman bulursanız en iyi zaman o zamandır; alınız.* sözünü hayatında kendisi için şiar edinen Günal, kendisinin de talebelerine zaman ve mekân fark etmeksizin eğitime devam etmeleri gerektiğini her fırsatta hatırlattığını söylemiştir.²²⁵

²²² Hicri 90 yılında Kûfe'de doğan Hafs, Âsım kırâatının ikinci rivâyetinin temsilcisi ve İmam Âsım'ın meşhur râvisidir. İsmi, Hafs b. Süleyman b. El-Muğirâ el-Esedî el-Kufî el-Ğadirî'dir. İmam Âsım'ın üvey oğlu olan Hafs, Kur'an okumayı küçük yaşta ondan öğrenmiş, yaşadığı dönemin en iyi okuyucusu olmuştur. Âsım kırâatını o dönemde en iyi bilen Hafs; Bağdat, Mekke ve Kûfe'de bu kırâatı talebelerine okutmuştur. Hicri 180 senesinde Kûfe'de vefat etmiştir (Zehebî, *Mâ'rifetü'l*, 1/287-290; Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 55).

²²³ Secavend: Kur'an-ı Kerim okurken ayetlerin nerelerinde durulup durulmayacağını ve vakf yerlerini gösteren işaretlere denir. Bu bilgiler için bk. Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 117.

²²⁴ 1974 yılından Sarıcaoğlu'nun vefatına kadar geçen 23 senelik zamanda Sarıcaoğlu'nun talebesi olan Mehmet Günal Eskişehir İl Müftülüğü tarafından düzenlenen hizmet içi eğitimlerde birçok din görevlisine talim hocalığı yapmıştır. Yine Eskişehir İl Müftülüğü tarafından 2010-2019 yılları arasında düzenlenen tashih-i huruf eğitimlerinde onlarca din görevlisine eğitim vermiştir. Şu anda (Şubat 2024) Eskişehir Ziya Paşa Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu'nda talebelere talim dersi vermeye devam etmektedir.

²²⁵ Mehmet Günal ile yapılan mülakat (5 Şubat 2024).

Sarıcaoğlu, o gün vereceği derse hazırlıklı gelmeleri için talebelerine bir gün öncesinden imkân verir ve nereye nasıl çalışmaları gerektiğini önceden anlatırdı. Talebelerinden mazeretsiz olarak derslere katılmayıp devamsızlığı çok olanları, disiplinsiz davrandıkları gerekçesiyle kurstan ayırırdı. Sarıcaoğlu ilmin edebini de taşıyan nadir üstatlardan biriydi. Konuştuğu muhatabına ve özellikle talebelerine “siz” diye hitap eder, onlara daima değer verir ve bunu karşılıkine hissettirirdi. Talebelerinin hocalarıyla yaşamış oldukları bir sıkıntı sonrasında aradan uzun zaman dahi geçse bunu unutmayıp gönüllerini alacak girişimlerde bulunması onları etkilemiştir.

Sarıcaoğlu, görevde olduğu süre boyunca özellikle Çarşı Camii’ndeki odasında öğle namazından önce cami cemaatinden olan yahut dışarıdan gelenlere Kur’an dersleri yapmış, genel olarak öğle-ikindi ve ikindi-akşam namazları arasında kırâat öğretmiştir.²²⁶

Sarıcaoğlu, kırâat eğitiminin başlangıcında talebelerine aşere kriterlerini öğretmek ve okuma alışkanlığı kazandırmak için Kur’an-ı Kerim’in başından Bakara suresi 40. ayete kadar infirâd tarikiyle²²⁷ okutmuştur. İnfirâd tarikiyle kırâat eğitiminin çok uzun sürmesinden dolayı kırâat âlimleri tarafından indirâc tariki²²⁸ geliştirilmiştir. Sarıcaoğlu, infirâd tarikiyle Bakara suresi 40. ayete kadar okumayı tamamlayan talebelerini tekrardan Kur’an’ın başından başlatarak indirâc tarikiyle okutmuştur.

Kur’an’la geçirilmiş bir ömürde, ilim öğrenmeye ve öğretmeye gayret gösteren Mehmet Sarıcaoğlu bu uğurda titizliğe önem vermiştir. Kendisi gibi talebelerinin de Kur’an öğretimi ve öğreniminde titiz olmaları ve ciddiyetlerini kaybetmemeleri gerektiğini ifade etmiştir. Kur’an tilavetinin ve kırâat eğitiminin hata kabul etmeyecek derecede önemli olduğunu derslerde kendi ciddiyetiyle ortaya koymuştur. Talebelerine “hocanın emeklişi olmaz rahmetlisi olur” sözünü hatırlatarak, son nefeslerine kadar

²²⁶ Muharrem Uzuncaalan ile yapılan mülakat (31 Ocak 2024).

²²⁷ İnfirâd tariki; kırâatleri ayrı ayrı okuma, rivâyetleri birbirine karıştırmadan okuma ve her bir kırâat imamı ve râvi için müstakil bir hatim yaparak okuma şeklinde açıklanmıştır. Hicrî beşinci asra kadar bu usûl devam etmiş, beşinci asırdan sonra daha kolay olması ve daha az zaman almasından dolayı indirâc usûlüne geçilmiştir. Suyûtî, *el-İtkân*, 352; Tetik, *Kırâat İlminin Ta’limi*, 99.

²²⁸ İndirâc tariki; rivâyetleri bir araya camederek okuma manasında kullanılmıştır. Okuyuş esnasında ihtilâflı kelimeye gelince, ondaki farklı okuyuşları peş peşe okuyup bitirmek ve sonra devamındaki ikinci kelimeye gelerek onu da aynı yöntemle icra etme metodudur. Suyûtî, *el-İtkân*, 352-353; Tetik, *Kırâat İlminin Ta’limi*, 101.

Kur'an yolunda azimle çalışılması gerektiğini telkin ettiği aktarılmaktadır. Sarıcaoğlu'nun ders dışında samimi, içten ve dostane yapısı gönülleri mest etmiştir.²²⁹

2.3.5. Vefatı

Mehmet Sarıcaoğlu her sene Haziran ayında kırâat eğitimi faaliyetleri tatile girdikten sonra memleketi olan Trabzon/Of Saraçlı köyüne gidip Ağustos ayının sonuna kadar memleketinde kalırdı. Bu sürede, bölgedeki icâzet törenlerini takip eder, imkân ölçüsünde hepsine katılmaya çalışırdı. Hem çocukluk hem de hafızlık arkadaşı, birlikte kırâat okuduğu, aynı zamanda amcazadesi olan İstanbul'da kırâat eğitimi faaliyetlerinde bulunan şeyhu'l-kurrâ Mahmut Sarıcaoğlu (ö.2012) ile 23 Ağustos 1997 Cumartesi günü Trabzon'un Of ilçesinin Hayrat Beldesi Hürriyet Mahallesi Kur'an Kursu'nun hafızlık icâzet merasimine katılmıştır.

Sarıcaoğlu katılmış olduğu bu hafızlık icâzet merasiminde “يُرِيدُونَ لِيُطْفَأَ نُورُ اللَّهِ / يَأْفُواهُمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ İsterler ki Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürüversinler; ama inkârcılar hoşlanmasalar da Allah nurunu muhakkak tamamlayacak.”²³⁰ ayetini takrîb vecihleri üzere okuduktan sonra dünya kelamı etmeden olduğu yerde vefat etmiştir. Cenazesi doğduğu köye götürülmüş ve namazı 24 Ağustos Pazar günü Saraçlı Köyü'nde; kırâat tedrisatında öğrencesi ve görev arkadaşı Eskişehir Çarşı Camii İmam-Hatibi Kurrâ Hafız Abdullah Akçay (ö.2015) tarafından kıldırılmış ve namazının ardından toprağa verilmiştir.²³¹

2.3.6. İcâzetnâmesi

İslam eğitim tarihinde icâzetnâmelerin köklü bir geçmiş vardır. Verildikleri alanlara göre farklılıkları bulunan icâzetnâmelerin ilk örneği hicri üçüncü asrın sonlarına doğru Kadı İsmâil b. İshak el-Cehdamî tarafından Hanefî kadılarından İbnü'l-Bühlûl için yazılmıştır.²³² İcâzet, sözlükte “su akıtmak, helal kılmak, izin vermek, geçerli kılmak, makul saymak ve ruhsat”²³³ gibi anlamlara gelmektedir. İcâzetnâme ise Arapçadaki icâzet/الإجازة ve Farsçadaki mektup, kitap anlamlarına gelen nâme/نام kelimelerinin birleşmesiyle oluşup, izin kâğıdı anlamına gelen bir terimdir.²³⁴

²²⁹ Safa Sarıcaoğlu ile yapılan mülakat (29 Ocak 2024).

²³⁰ Saff, 61/8.

²³¹ Bodur, “Eskişehir’de Bir Kırâat Âlimi: Mehmet Sarıcaoğlu”, 77.

²³² Cemil Akpınar, “İcâzet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 20 Ocak 2024).

²³³ İbn Manzûr, “cvz”, 5/326.

²³⁴ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, 19.

İcâzetnâmeler aynı zamanda kişinin ilmi alanda hangi tür bilgilere sahip olduğunu, tahsil derecesini ve yeterliliğini gösteren öğrenim belgeleridir. İcâzetnâmeler, icâzet alan kişinin elde etmiş olduğu bilgilerin ibtidaî, kulaktan dolma bilgiler olmadığını aksine disiplinli, sağlam ilke ve kurallara dayanan bilgiler olduğunu ifade eder. Bu sebeple İslam ilim dünyasında icâzete önem verilmiş ve icâzetle ilgili eserler yazılmıştır.²³⁵

Kırâat alanında ise icâzet, “Kur’an lafızlarının usulüne uygun bir üslupla okunması açısından okuyucuda bulunması gereken niteliklerin mevcudiyetini belirten yazılı yeterlilik belgesi”²³⁶ manasında kullanılmaktadır. Aynı zamanda icâzetnâmeler kırâat terminolojisinde, Hz. Peygamber’den bugüne kadar Kur’an’ın fonetik boyutunun hiçbir değişikliğe uğramadan kimler tarafından nakledildiğini göstermektedir.²³⁷ Bütün bu ifade edilenlerden dolayı icâzetnâmeler kırâat alanında önemli bir yere sahip olmuştur.

Sarıcaoğlu, 1968 yılında Mehmet Rüştü Aşıkkutlu’dan Trabzon’un Of ilçesi Uğurlu beldesinde kırâat ilmi icâzeti almıştır. Sarıcaoğlu’nun icâzetnâmesi de İslami ilimler alanında verilen hemen bütün yazılı metinlerin ilk satırlarında olduğu gibi besmele ile başlar. Besmeleden hemen sonra Allah Teâlâ’yı çeşitli vasıflarla öven hamd cümleleri yazılmıştır. Hamd edildikten sonra ise yine çeşitli vasıflarla Hz. Peygamber’e, Onun âline ve ashabına salât ve selam getirilmiş, ardından Kur’an ve kırâat eğitiminin öneminden bahsedilmekte olup konunun önemi hakkında ayet ve hadislerden örnekler verilmiştir.

Sarıcaoğlu’nun icâzetnâmesinin devamında ismi ve künyesi zikredilmektedir. Kırâat eğitiminde hangi dersleri ve kitapları okuduğu aktarılmaktadır. Hocası tarafından Sarıcaoğlu’nun kırâat eğitimini başarıyla tamamladığı ifadeleri ve dualar yazılıdır. Sonrasında ise icâzet veren üstat (Mehmet Rüştü Aşıkkutlu) kendi senedini aktarmaktadır. Nerede ve hangi hocalardan eğitim aldığı, kırâat eğitimiyle ilgili olarak hangi kitapları okuduğu açıklanmaktadır.

²³⁵ Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi (Medrese Programları-İcâzetnâmeler-İslahat Hareketleri)* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983) 101.

²³⁶ Mehmet Ali Sarı, “İcâzet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 20 Ocak 2024).

²³⁷ Durmuş Arslan, “Kırâat İlminde İcâzetnâme Geleneği ve Bir İcâzetnâme Örneği”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2003), 292.

Üstat icâzet silsilesini son kişiden başlayarak Hz. Peygamber'e, Ondan Cebail'e, Ondan da Allah Teâlâ'ya kadar zikretmektedir. İcâzet veren üstat, Sarıcaoğlu'na tavsiye ve faydalı sözlerden bahsedip, kendisine ve yakınlarına Sarıcaoğlu'ndan dua istemektedir. Sonrasında ise icâzet cemiyetinin nerede düzenlendiği zikredilip icâzetnâmenin başlangıç kısmında olduğu gibi Allah'a hamd edilmektedir. İcâzetnâmenin en alt kısmında ise Aşıkkutlu'nun ismi, künyesi, memleketi, icâzet verilen tarih ve mühür bulunmaktadır.

2.4. Kurrâ Hafız Yaşar Tekeli

Yaşar Tekeli, Eskişehir'in Tepebaşı ilçesine bağlı Muttalıp Köyü'nde 01.10.1958 tarihinde doğmuştur. Annesinin ismi Hesna, babasının ismi ise Osman'dır. İlkokulu köyünde okumuş, ortaokulu ise Eskişehir Merkez'de imam hatip ortaokulunda tamamlamıştır. Tekeli lise tahsili için Kütahya'ya gitmiş ve 1974 yılında Kütahya İmam Hatip Lisesi'nden mezun olmuştur. 1979 yılında Eskişehir Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümünü bitirmiştir. Eğitim Enstitülerinin 3 yıllık lisans öğrenimine karşılık gelmesinden dolayı buradan mezun olanların dördüncü lisans yılını tamamlamaları için açılan programa katılmış ve 1992 yılında Anadolu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nin Edebiyat Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlamıştır.

Tekeli 02.12.1973 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı Bolu Eğitim Merkezi'nde hizmet içi eğitime katılmış, buradaki eğitimini tamamladıktan sonra 1974 yılı Nisan ayında Eskişehir Fevzi Çakmak Mahallesi Gündoğmuş Camii'nde imam-hatip olarak göreve başlamıştır. İmam-Hatiplik görevini yaparken 1979 yılında Mehmet Sarıcaoğlu'nda hafızlığını ikmal etmiştir. 1982 yılında Eskişehir Merkez'deki Ömerağa Mahallesi Veli Bey (İki Şerefeli) Camii'ne atanan Tekeli 1995 yılına kadar bu camide imam-hatip olarak görev yapmıştır. Veli Bey Camii'nde görev yaparken Mehmet Sarıcaoğlu'ndan talim ve mehâric-i hurûf derslerine devam etmiştir.

Eskişehir'de Mehmet Sarıcaoğlu tarafından başlatılan aşere-takrîb-tayyibe ihtisas kursunun aşere bölümünde 1982 yılında başlanan eğitim çeşitli sebeplerden dolayı sürdürülememiştir. 1986 yılına gelindiğinde derslere yeniden başlanılmış ve aynı yıl içerisinde kırâat-ı aşere eğitimi tamamlanmıştır. Aşere eğitimini tamamladıktan sonra Sarıcaoğlu'nun rahatsızlanması, ameliyat olması ve uzunca süre dinlenmesi gerektiğinden dolayı kurslara ara verilmiştir. Yaşar Tekeli 1993 yılında Sarıcaoğlu Hoca'nın riyâsetinde tekrar başlayan ikinci dönem kursuna katılmış ve

1995 yılının Ekim ayında icâzet almıştır. Bu icâzetnâmenin son sayfasını çalışmanın sonunda Ekler kısmında sunulacaktır.

Tekeli, kırâat eğitimini tamamlayıp kurrâ hafız unvanını aldıktan sonra, 1995 yılında Eskişehir Ziya Paşa Hafızlık Kur'an Kursu'nda, Kur'an kursu öğreticisi olarak göreve başlamıştır. Kur'an kursu öğreticiliği görevini sürdürdüğü yıllar boyunca Tekeli, onlarca hafız yetiştirmiş, kursta hafızlık yapan öğrencilere tashîh-i hurûf dersleri vermiş ve talim hocalığı yapmıştır. Tekeli, 2003 yılında Ziya Paşa Kur'an Kursu'ndan emekli olmuştur.

Sarıcaoğlu'nun 23 Ağustos 1997 tarihinde vefatından sonra Eskişehir'de kırâat eğitimi faaliyetlerinin başına şeyhu'l-kurrâ unvanıyla bizzat ondan icâzet alan talebesi Yaşar Tekeli geçmiştir. Tekeli'nin riyâsetinde düzenlenen aşere-takrib-tayyibe kursları hem sayı hem de katılıp gösterip mezun olanlar itibariyle Sarıcaoğlu'nun riyâsetinde düzenlenenlerden daha fazladırlar. 1997'den başlayarak günümüze (2024) kadar Eskişehir'de şeyhu'l-kurrâlık vazifesi Yaşar Tekeli tarafından sürdürülmüş, kırâat eğitimi geleneği onun kendisini bu işe adanması sonucu devam etmiş ve sayesinde birçok kurrâ hafız yetişmiştir.

Tekeli, 1997'de hocasının vefatıyla birlikte devraldığı kurslarda kırâat derslerini günde dört saat olacak şekilde haftanın altı gününde yapmıştır. 2009 yılına kadar dersler bu çalışma temposuyla devam etmiştir. 2009 yılından sonra yeni bir düzenlemeye giderek, derslerini günde sekiz saate çıkarmış ve haftada altı günden dört güne düşürmüştür. Kurrâ Hafız Yaşar Tekeli, hocası Sarıcaoğlu'dan Mısır tariki üzere kırâat eğitimi almış ve hocasından öğrendiği gibi kendi verdiği kırâat eğitimi kurslarında Mısır tarikinin Şeyh Ataullah mesleği üzere kırâat derslerini sürdürmüştür. Tekeli, ders verdiği bütün kırâat eğitimi halkalarının ilk aylarında öğrencilerine sürekli olarak kırâatlerdeki farklılıkları kendisi okumuş (*semâ*), öğrenciler belli bir meleke kazandıktan sonra onları dinleyerek (*arz*) derslerini sürdürmüştür.

Tekeli, hocasından öğrendiği gibi temel kaynak olarak kırâat-ı aşere bölümünde, Abdülfettâh Paluvî'nin *Zübdetü'l-İrfân*'ı ve bu kitabın şerhi olan Mehmed Emîn Efendi'nin *Umdetü'l-Hullân Fî İzâh-i Zübdeti'l-İrfân* isimli eserini okutmuştur. Takrîb bölümüne geçildiğinde de kendinden önceki usulü aynen devam ettiren Tekeli, temel kaynak olarak, İbnü'l-Cezerî'ye ait olan *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, bu eserin muhtasarı olan ve programa ismini veren *Takrîbü'n-neşr fi'l-kirâati'l-*

‘aşr ve Ahmed b. Muhammed Bennâ Dimyâtî’nin *İthâfu fudalâi ‘l-beşer bi ‘l-kirâati ‘l-erba‘ate* ‘aşer isimli eserlerini kullanmış, talebelerine bunları okutmuştur. Tayyibe bölümünde ise İbnü’l-Cezerî’nin *Tayyibetü’n-neşr fi ‘l-kirâati ‘l-‘aşr* isimli eseri ve bu eserin şerhleriyle tadrîs faaliyetlerini yürütmüştür.

Türkiye’nin çeşitli illerinde yürütülen aşare-takrib-tayyibe kurslarında bu temel eserlerin yanında bazı yardımcı kaynaklara da zaman zaman başvurulmuştur. Tekeli, kendi riyâsetinde yürüttüğü kurslarda yardımcı kaynak olarak, yakın dönem kırâat tarihinde önemli çalışmaları olan Mısırlı kırâat âlimi Şeyh Ahmed Îsâ Ma’sarâvî ve Muhammed ed-Dusûkî Kehîle’nin kaleme aldıkları *el-Büşrâ fi ‘l-kirâati ‘l-aşeri’s-suğrâ min tarîki ‘ş-şâtıbiyye ve ‘d-dürre* isimli eseri ve yine çağdaş kırâat âlimlerinden Muhammed Şemlûl’un *İ‘cazü Resmi ‘l-Kur’an ve İ‘cazü’t-Tilave* isimli eserini kullanmıştır.²³⁸

Tekeli, talebelerini hafızlığı güçlü olan ve talim-tecvid okumuş gönüllüler arasından seçmiştir. Kırâat öğretiminin başlangıcında hocasından öğrendiği gibi talebelerine aşere kriterlerini öğretmek ve okuma alışkanlığı kazandırmak için Kur’an-ı Kerim’in başından Bakara suresi 40. ayete kadar infirâd tarikiyle okutmuştur. İnfirâd tarikiyle okumayı tamamlayan talebelerini tekrar Kur’an’ın başından başlatarak indirac tarikiyle okutmak suretiyle eğitime devam ettirmiştir.

Eskişehir’de kırâat eğitimi faaliyetleri hâlihazırdaki (Mayıs 2024) ders halkasıyla, takrîb bölümüyle şeyhu’l-Kurrâ Yaşar Tekeli riyasetinde sürdürülmektedir.

2.5. Eskişehir’de Kurrâ Hafız Mehmet Sarıcaoğlu’ndan Kırâat Eğitimi Alanlar

2.5.1. 1970-1993 Yılları Arasında Eğitim Alanlar

1968 yılında Mehmet Rüştü Aşıkkutlu’dan kırâat eğitimi alanlar eğitimleri tamamladıktan sonra görev yaptıkları şehirlere dönmüşler ve mihraptaki görevlerine devam etmişlerdir. Bu kursta eğitim gören ve icâzet alan talebeler şu kimselerdir: Abdullah Bayraktar, Ahmet Ziya Engin, Bekir Nazlı, Dursun Kemal Okutan, Hüseyin Kantaroğlu, Hüseyin Sarıcaoğlu, İlyas Yazar, Kemal Gökçe, Kemal Halıcı, Mahmut Sarıcaoğlu, Mehmet Sarıcaoğlu, Mehmet Köksal, Muhammed Halis Emek, Muharrem Arslantürk, Murat Köseoğlu, Nureddin Durmuş, Sadık Fidancı, Safvan Çakıroğlu,

²³⁸ Yaşar Tekeli ile yapılan mülakat (15 Ocak 2024).

Salih Bayraktar, Yusuf Bilgin ve Yusuf Nair'dir.²³⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, aşere-takrib-tayyibe kurslarına resmiyet kazandırma kararı verdiğiğinde Aşıkkutlu'dan kırâat icâzeti verdiği öğrencileri arasından bu ilmi okutabilecek düzeyde olanların isimlerini istemiştir.²⁴⁰ Aşıkkutlu'nun verdiği bu isimler devam eden yıllarda Türkiye'nin farklı bölgelerinde kırâat eğitimi faaliyetlerinin sürdürülmesinde büyük katkı sağlamışlardır. Bu isimlerden birisi de Aşıkkutlu'dan kırâat icâzeti alıp Eskişehir'e dönen Mehmet Sarıcaoğlu olmuştur.

Sarıcaoğlu, Eskişehir'e döndüğünde özverili çalışmaları sonucunda kırâat eğitiminin ilk halkasını oluşturmuş ve bir süre bu kurs devam etmiştir. Sarıcaoğlu'nun başlattığı kursa katılanların eğitimi 1971 muhtırasıyla kesintiye uğramış ve kursiyerler icâzet alabilecek düzeye gelememişlerdir. 1982 yılına kadar Eskişehir'de, yarım kalan bu kursu tamamlamak mümkün olmamıştır.

1982 yılına gelindiğinde Eskişehir'de Sarıcaoğlu riyâsetinde kırâat eğitimi faaliyetleri yeniden başlasa da bu defa öğrenci sayısının yetersizliğinden dolayı kurs sürdürülememiştir. 1986 yılına gelindiğinde Sarıcaoğlu riyâsetinde altı kişi kırâat eğitimi tamamlamıştır. Ancak bu altı kişi takrîb ve tayyibeyi de tamamlayabilmek için 1995 yılını bekleyeceklerdir. Bu bekleyişin gerekçesi, öncekinden farklıdır. Bu defa muhtıra yahut darbeden dolayı bir mecburi ara değil Sarıcaoğlu'nun rahatsızlıkları, ameliyatı, memleketinde kalma zorunluluğu gibi gerekçeler gündemdedir.

1993 yılına gelindiğinde ise Eskişehir'de kırâat eğitimi faaliyetlerinde bir dönüm noktası gerçekleşmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın onay vermesiyle Eskişehir'de kırâat eğitimi faaliyetleri bu tarihte resmiyet kazanmıştır. Böylece kırâat kursları Eskişehir İl Müftülüğü tarafından desteklenmiştir. Bu kurumsal destek, otuz ay süren kursların bitip yenisinin başlamasında çok etkili olmuştur.

2.5.2. 1995 Yılında Mezun Olanlar

Kırâat eğitimi faaliyetlerinin 1993 yılında resmiyet kazanmasından sonra 1986 yılında kırâat-ı aşereyi okuyan talebeler Sarıcaoğlu riyâsetinde takrîb bölümüne başlamışlar ve 5 Ekim 1995 tarihinde icâzet almışlardır. Böylece aşağıda isimleri

²³⁹ Zeki Koçak, *Karahanlılardan Günümüze Din Eğitimi* (Erzurum: Zafer Medya Grup, 2023), 208.

²⁴⁰ Akaslan, "Türkiye'de Kırâat İlmi Eğitim-Öğretimi", 1091.

zikredilen kurrâ hafızlar Eskişehir’de kırâat eğimini tamamıyla bitiren ilk isimler olmuşlardır.

MEHMET SARICAOĞLU’NDA BİRİNCİ DÖNEM (1995 YILI) KIRÂAT EĞİTİMİNİ TAMAMLAYANLAR			
	ADI SOYADI ²⁴¹	DOĞUMU/ÖLÜMÜ	SON GÖREV YERİ ²⁴²
1	Abdullah AKÇAY	1937-2015	Eskişehir Çarşı Camii
2	Ali Osman ORUM	1954-...	Kütahya İl Müftü Yardımcısı
3	Aşır GÖKÇE	1954-...	Eskişehir Osmangazi Yeraltı Camii
4	Burhan DOKUZLAR	1954-2004	Eskişehir Gökmeydan Yatılı Hafızlık Kız Kur’an Kursu
5	Mehmet GÜNAL	1958-...	Eskişehir Ziya Paşa Yatılı Hafızlık Erkek Kur’an Kursu
6	Yaşar TEKELİ	1958-...	Eskişehir Ziya Paşa Yatılı Hafızlık Erkek Kur’an Kursu

2.5.3. 1997 Yılında Mezun Olanlar

Eskişehir’de kırâat eğitimi faaliyetlerinin resmiyet kazanmasıyla birlikte bu halkalara katılım isteği ve oranı da artmıştır. Sarıcaoğlu riyâsetinde 1993 yılı ortalarında yeni bir kırâat-ı aşere eğitim halkası oluşturulmuş ve bu halkaya başlangıcında 20 talebe katılmıştır. Halkaya katılanların muvazzaf din görevlileri oluşu, derslerin altı güne yayılması ve cami görevlisi olan kursiyerlerin namaz vakitlerinde camilerine gidip gelmede sıkıntı yaşamamasından dolayı talebelerin çoğu eğitimi yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. 20 kişi içinden sadece 4 kişi, 1995 yılı Ekim ayında aşere eğitimini tamamlayıp icâzet alabilmişlerdir. 1997 yılı Haziran ayına gelindiğinde ise aşağıda isimleri zikredilen kurrâ hafızlar takrîb ve tayyibe eğitimlerini tamamlayarak Sarıcaoğlu’ndan icâzet almışlardır.

MEHMET SARICAOĞLU’NDA İKİNCİ DÖNEM (1997 YILI) KIRÂAT EĞİTİMİNİ TAMAMLAYANLAR			
	ADI SOYADI	DOĞUMU/ÖLÜMÜ	SON GÖREV YERİ
1	Ahmet AYDEMİR	1957-...	Eskişehir Ziya Paşa Yatılı Hafızlık Erkek Kur’an Kursu
2	Cemal OKKAN	1951-...	Eskişehir Ziya Paşa Yatılı Hafızlık Erkek Kur’an Kursu
3	Halim KUZU	1932-2021	Eskişehir Şeker Mahalle Camii
4	Mahir SATILMIŞ	1945-...	Eskişehir Reşadiye Camii

²⁴¹ Liste oluşturulurken isimlerin alfabetik sırası esas alınmıştır.

²⁴² Liste oluşturulurken Eskişehir Müftülüğü web adresi esas alınmıştır. Yurt dışında görev yapan personellerin yurt içindeki son görev yerleri yazılmıştır. Tepebaşı Müftülüğü, “Tepebaşı İlçe Müftülüğü Personel Listesi” (Erişim 5 Mayıs 2024); Odunpazarı Müftülüğü “Personelimiz” (Erişim 5 Mayıs 2024).

5	Muammer KIRCA	1964-...	İstanbul Gazi Osman Paşa Kur'an Kursu
6	Muharrem UZUNCAALAN	1967-...	Eskişehir Ziya Paşa Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu

2.6. Eskişehir’de Kurrâ Hafız Yaşar Tekeli’den Kırâat Eğitimi Alanlar

2.6.1. 1999 Yılında Mezun Olanlar

Mehmet Sarıcaoğlu riyâsetinde 1996 yılında kırâat-ı aşereye başlayan talebeler 1997 yılında aşere eğitimlerini tamamlamışlardır. Takrîb eğitimi devam ederken Sarıcaoğlu’nun vefat etmesinden dolayı kırâat halkasını Sarıcaoğlu’nun halefi Yaşar Tekeli devralmıştır. Sarıcaoğlu’nun vefatı üzerine takrîb derslerine bir süre Tekeli’yle birlikte Sarıcaoğlu’nun hem çocukluk hem de hafızlık arkadaşı, beraber kırâat okuduğu, aynı zamanda amcazadesi olan İstanbul’da kırâat eğitimi faaliyetlerini sürdüren şeyhu’l-kurrâ Mahmut Sarıcaoğlu (ö.2012) da katılmıştır. Tekeli riyâsetinde devam eden kırâat eğitimi 1999 yılında tamamlanmış ve aşağıda isimleri zikredilen kurrâ hafızlar Tekeli’den icâzet almışlardır.

YAŞAR TEKELİ’DE BİRİNCİ DÖNEM (1999 YILI) KIRÂAT EĞİTİMİNİ TAMAMLAYANLAR			
	ADI SOYADI	DOĞUMU/ÖLÜMÜ	SON GÖREV YERİ
1	Ali SUBAŞ	1964-...	Eskişehir Ziya Paşa Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
2	Halil İbrahim MUT	1958-...	Eskişehir Hacı Seyit Camii
3	Hasan AKKAYA	1969-...	Eskişehir Hacı Hilmi Efendi Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
4	Hayri YILDIZ	1962-...	Eskişehir Ziya Paşa Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
5	İbrahim ABİDİN	1949-...	Eskişehir Dekovil Camii
6	İlhan KÖROĞLU	1965-...	Eskişehir Tülomsaş Abdülhamid Han Camii
7	Mustafa SARICAOĞLU	1967-...	Eskişehir Yeni Bağlar Camii

2.6.2. 2005 Yılında Mezun Olanlar

Eskişehir’de Yaşar Tekeli riyâsetinde devam eden kırâat eğitimi halkalarına 1999 yılında, sistemde değişiklikler yapılarak bir yenisi daha eklenmiştir. 1999 yılında aşere eğitimine başlayan talebeler 2003 yılında kırâat-ı aşere eğitimlerini

tamamlamışlardır. 2003 yılında takrîb eğitimine başlayan talebeler 2005 yılında kırâat eğitimlerini tamamlayarak Tekeli'den icâzet almışlardır.

Kırâat halkasına katılanların din görevlisi oluşu, bunlardan bazılarının cami görevlerini de aksatmadan yerine getirebilmesi zorunluluğu, namaz vakti aralarının yaz-kış mevsimlerinde değişiklik göstermesi, ileri-geri saat uygulamaları gibi sebepler, kursiyerlerin, kursa devam edebilmelerinde zorluklar yaşamalarına sebep olmuştur. Bu sıkıntıların bir kısmı, derslerin saat 09.00-12.00 arasına alınmasıyla aşılmıştır. Bu durumda günde altı saat sürdürülmesi ile otuz ayda bitirilebilen kursun süresi iki katına çıkmıştır. Hem sistemsel değişikliklerden hem de ders saatlerinin kısıtlı olmasından dolayı Yaşar Tekeli riyâsetindeki ikinci kırâat halkasının eğitimi öncekilere kıyasla daha uzun sürede tamamlanabilmiştir.

YAŞAR TEKELİ'DE İKİNCİ DÖNEM (2005 YILI) KIRÂAT EĞİTİMİNİ TAMAMLAYANLAR			
	ADI SOYADI	DOĞUMU/ÖLÜMÜ	SON GÖREV YERİ
1	Cengiz KARA	1967-...	Eskişehir Ziya Paşa Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
2	Ferruh ŞEN	1971-...	DİB Mushafları İnceleme ve Kırâat Kurulu Başkanlığı
3	Hilmi ÜNÜGÜR	1967-...	Eskişehir Ziya Paşa Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
4	Mehmet Ali SEMET	1974-...	Eskişehir Merkez Bölge Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
5	Mustafa BAL	1969-...	Eskişehir Cumhuriyet (Sekiören) Mahalle Camii
6	Mustafa DOĞAN	1969-...	Eskişehir Yalaman Camii

2.6.3. 2007 Yılında Mezun Olanlar

Yaşar Tekeli riyâsetinde üçüncü dönem kırâat eğitimi halkasına katılan talebeler 2003 yılı Mart ayında eğitime başlamış ve 2005 yılı Mayıs ayında kırâat-ı aşereyi tamamlamışlardır. 2005 yılı Kasım ayına gelindiğinde takrîb eğitimine başlayan üçüncü dönem talebeleri 2007 yılı Haziran ayında takrîb eğitimlerini tamamlayarak Tekeli'den icâzet almışlardır. Başlangıçta on kişi olan gruptan sonraları yedi kişi çeşitli sebeplerden dolayı ayrılmış ve kurs sonunda aşağıda isimleri zikredilen üç kurrâ hafız eğitimlerini tamamlayabilmiştir.

YAŞAR TEKELİ'DE ÜÇÜNCÜ DÖNEM (2007 YILI) KIRÂAT EĞİTİMİNİ TAMAMLAYANLAR			
	ADI SOYADI	DOĞUMU/ÖLÜMÜ	SON GÖREV YERİ

1	Selahattin AKARSOY	1968-...	Eskişehir Tiryakizade Süleyman Ağa Camii
2	Şaban KABAĞCI	1971-2016	Eskişehir Kuyubaşı Camii
3	Yahya TERCAN	1966-...	Eskişehir Merkez Bölge Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu

2.6.4. 2009 Yılında Mezun Olanlar

Yaşar Tekeli riyâsetinde devam eden kırâat eğitimi faaliyetlerinde dördüncü grupta olan talebeler 2006 yılında kırâat-ı aşere eğitimine başlamışlardır. 2007 yılında aşere eğitimini tamamlayan talebeler aynı yıl içerisinde takrîb eğitimine başlayıp 2009 yılında tayyibeyi de tamamlamışlardır. Aşağıda isimler zikredilen, dördüncü dönem içerisinde yer alan kurrâ hafızlar 2009 yılında Tekeli'den icâzet almışlardır.

YAŞAR TEKELİ'DE DÖRDÜNCÜ DÖNEM (2009 YILI) KIRÂAT EĞİTİMİNİ TAMAMLAYANLAR			
	ADI SOYADI	DOĞUMU/ÖLÜMÜ	SON GÖREV YERİ
1	Akif AYKANAT	1983-2021	Eskişehir İl Müftülüğü Vaiz
2	Fahrettin SARI	1974-...	Eskişehir Ziya Paşa Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
3	Halit ÖZİÇİ	1975-...	Eskişehir Şirintepe Park Camii
4	İsmail ATİK	1978-...	Eskişehir Merkez Bölge Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
5	Muhammed Sıddık AY	1979-...	Eskişehir Hacı Hilmi Efendi Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
6	Mahmut ATAK	1981-...	Eskişehir Ziya Paşa Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu

2.6.5. 2012 Yılında Mezun Olanlar

Eskişehir'de Yaşar Tekeli riyâsetinde devam eden kırâat eğitimi faaliyetlerinde beşinci dönem talebeleri 2009 yılında eğitimlerine başlayıp 2010 yılına kırâat-ı aşere eğitimlerini tamamlamışlardır. Aynı yıl içerisinde takrîb eğitimine başlayan talebeler 2012 yılında da kırâat eğitimlerini ikmal etmişlerdir. Kırâat eğitimi halkalarının kesintisiz bir şekilde devam ettirilmesi Eskişehir'deki kırâat eğitimi faaliyetlerinin bilinirliğinin artmasına sebep olmuştur. Bu bilinirlik, kırâat eğitimi halkasına katılan talebelerin sayısındaki artışı beraberinde getirmiştir. Aşağıda isimleri zikredilen on dört kurrâ hafız, 2012 yılında Tekeli'den icâzet almışlardır.

YAŞAR TEKELİ'DE BEŞİNCİ DÖNEM (2012 YILI) KIRÂAT EĞİTİMİNİ TAMAMLAYANLAR			
	ADI SOYADI	DOĞUMU/ ÖLÜMÜ	SON GÖREV YERİ
1	Abdullah ERGEN	1967-...	Eskişehir Muttalip Mahallesi Orta Camii
2	Cemalettin YILDIRIM	1975-...	Eskişehir Kuyubaşı Camii
3	Davut BAYSAL	1969-...	Eskişehir Yeni Bağlar Camii
4	Fedai CAN	1967-...	Eskişehir Reşadiye Camii
5	Hüseyin ATICI	1975-...	İstanbul Üsküdar İhsaniye Camii
6	İbrahim BARIŞ	1977-...	Eskişehir Erenköy Ulu Camii
7	Mahmut YÜKSEL	1966-...	Eskişehir Ziya Paşa Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
8	Mehmet YILDIRIM	1977-...	Eskişehir Merkez Bölge Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
9	Mehmet Saim TÜRK BEN	1986-...	İstanbul Bayrampaşa Yeşil Camii Yatılı Erkek Kur'an Kursu
10	Musa AK	1981-...	Eskişehir Havacılar Camii
11	Neşet KAPLAN	1971-...	Eskişehir Çarşı Camii
12	Salih AKTAŞ	1977-...	Eskişehir Merkez Bölge Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
13	Yaşar ÖZKAN	1981-...	Eskişehir Hacı Hilmi Efendi Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
14	Yusuf SOYSAL	1978-...	Eskişehir Merkez Bölge Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu

2.6.6. 2015 Yılında Mezun Olanlar

Eskişehir'de Yaşar Tekeli riyâsetinde devam eden kırâat eğitimi faaliyetlerinde altıncı dönem talebeleri 2012 yılında eğitimlerine başlamışlar ve 2013 yılında kırâat-ı aşere eğitimlerini tamamlamışlardır. Aynı yıl içerisinde kursa ara vermeyen talebeler takrîb eğitimine başlayıp 2015 yılında kırâat eğitimlerini tamamıyla bitirmişlerdir.

Kırâat eğitimi faaliyetlerinin bilinirliğinin artması ve kırâat eğitimi alan din görevlilerine Kur'an kursu öğreticiliği gibi unvanlarda çalışmak için kolaylık sağlanmasıyla birlikte kırâat eğitime katılmak isteyenler için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından birtakım ilave şartlar da istenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından üçer yıllık dönemler halinde planlanan aşere-takrîb kurslarına kursiyer seçiminde aranan şartlar şunlardır:

- Başkanlık merkez veya taşra teşkilatında görevli olmak

b) En az İmam-Hatip Lisesi mezunu olmak. Ancak bu esnada dini yükseköğrenim mezunu olmak, tercih sebebi olarak gösterilmiştir. Bu madde 2014 yılından sonra “dini yükseköğrenim mezunu olmak” şeklinde değiştirilmiştir.

c) Hafız olmak

d) Memuriyette asaleti onaylanmış olmak (Bu madde 2014 yılı ve sonrasında “Başkanlık teşkilatında 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun 4’üncü Maddesi’nin (A) bendi statüsünde kadrolu devlet memuru olarak çalışıyor olmak” şeklinde değiştirilmiştir).

e) Askerlik görevini ifa etmiş olmak

f) Yurtdışında görevli olarak bulunmamak

g) 40 yaşını tamamlamamış olmak.

Bu maddelere 2014 yılından sonra şu maddeler ilave edilmiştir:

h) Başkanlıkça düzenlenen uzun süreli ihtisas kursu kursiyeri ve mezunu olmamak

ı) Son 3 yıl içerisinde kınama ve üzeri disiplin cezası almamış olmak

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 2014 yılında hazırladığı Kırâat (Aşere-Takrîb) Eğitim Programı incelendiğinde bu eğitimin toplam 10 dönem (Aşere 4/Takrîb 6) ve 3600 kredi/saatten (Aşere 1440 kredi/takrîb 2160 kredi) oluştuğu görülmektedir.²⁴³ 2015 yılından itibaren kırâat eğitimine giriş sınavlarını Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından görevlendirilen bir heyet düzenlenmeye başlamıştır. Talebeler 36 ay sürecek olan eğitimin her üç ayından oluşan dönemlerinin sonunda dönem sonu sınavına tabi tutulurlar. 2015 yılında kırâat eğitimine katılmaya hak kazanan talebelere eğitimde oldukları süre içerisinde namaz vakitlerinden muafiyet şartı da getirilmiştir. Üç aylık dönem sonu sınavlarında başarısız olan kursiyerlerin ise kursla ilişkisi kesilir ve kursiyerler yapmış oldukları görevlerine geri dönerler.²⁴⁴

Yukarıda zikredilen usûl ve esaslar ile kursiyerlerde aranan şartlar, aralarında bazı farklarla, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından oluşturulan “Kırâat Eğitim

²⁴³ Komisyon, “Kırâat (Aşere-Takrîb) Eğitim Programı” (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), 1-29.

²⁴⁴ Ulvi Ata, “Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmetiçi Eğitim Kurslarında Kırâat Eğitimi”, *Uluslararası Kırâat Sempozyum* (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 482.

Programları” yayın tarihinden önce de açılan kırâat eğitimi kurslarına kabul edilecek kişilerde aranmaktaydı.²⁴⁵

Aşağıda isimleri zikredilen, altıncı dönem içerisinde yer alan kurrâ hafızlar 2015 yılında Tekeli’den icâzet almışlardır.

YAŞAR TEKELİ’DE ALTINCI DÖNEM (2015 YILI) KIRÂAT EĞİTİMİNİ TAMAMLAYANLAR			
	ADI SOYADI	DOĞUMU/ÖLÜMÜ	SON GÖREV YERİ
1	Ahmet DEMİR	197-...	Eskişehir Kurşunlu Camii
2	Ahmet Salih GÜNEŞ	1983-...	Eskişehir Muttalıp Mahallesi Alhatcı Camii
3	Fatih ERDEM	1981-...	İstanbul Küçükçekmece Tahiroğlu Kur’an Kursu
4	Fırat SATILMIŞ	1982-...	Eskişehir Reşadiye Camii
5	Hikmet ALBAYRAK	1974-...	Eskişehir Hacı Ali Bolak Camii
6	İbrahim ÜNLER	1982-...	Eskişehir Kurşunlu Camii
7	İsmail ALBAYRAK	1973-...	Eskişehir İmam-ı Azam Camii
8	Mehmet DEMİR	1972-...	Eskişehir Eligüzeller Camii
9	Mehmet Mücahit OKKAN	1981-...	Eskişehir Hz. Ömer Camii
10	Mehmet Rüşdi SARICAOĞLU	1981-...	İzmir Evliyazade Akkuş Yatılı Erkek Kur’an Kursu
11	Muharrem YILMAZ	1984-...	Eskişehir Merkez Bölge Yatılı Hafızlık Erkek Kur’an Kursu
12	Mükerrem ÜNLÜ	1984-...	Eskişehir Ulufafer Camii
13	Tahsin PEKER	1982-...	Diyanet Akademisi Bursa Dini İhtisas Merkezi

Eskişehir’de Yaşar Tekeli riyâsetinde devam eden kırâat eğitimi faaliyetlerine 2015 yılı mezuniyetinden sonra Tekeli’nin özel mazeretlerinden dolayı yaklaşık üç sene ara verilmiştir. Bundan dolayı 2018 yılında yapılması planlanan icâzet merasimi 2021 yılına sarkmıştır.

²⁴⁵ 1974 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Ankara’da Abdurrahman Gürses’in riyasetinde açılan kırâat kursu için; Diyanet İşleri Başkanlığı veya Milli Eğitim Bakanlığı’nda görevli olmak, Dini yükseköğrenim görmüş olmak, Tecvid ve Tashih-i Huruf konusunda yeterli olmak, Hafız olmak, Eda ve seda bakımından durumu elverişli olmak, Kırâat kitaplarını anlayabilecek kadar Arapça bilmek ve 45 yaşını geçmemiş olmak gibi şartlar istenmiştir. Koçak, *Karahanlılardan Günümüze Din Eğitimi*, 215.

2.6.7. 2021 Yılında Mezun Olanlar

Eskişehir’de 2015 yılından sonra bir süre ara verilen kırâat eğitimi faaliyetlerine 2018 yılında tekrar başlanmıştır. Yedinci dönem kırâat eğitimi talebeleri 2018 yılında kırâat-ı aşere eğitimine başlamışlardır. 2019 yılına gelindiğinde kırâat-ı aşere eğitimini tamamlayan yedinci dönem kursiyerleri aynı yıl içerisinde takrîb eğitimine başlayıp 2021 yılında kırâat eğitimlerini tamamlamışlardır.

2015 yılında, kırâat eğitimi alan din görevlilerine eğitimde oldukları süre içerisinde namaz vakitlerinden muafiyet getirilmesi kırâat eğitimine katılımın artmasını da sağlamıştır. 2018 yılında kırâat eğitimi faaliyetlerinin Dini İhtisas Merkezlerine taşınmasıyla kırâat eğitimi ders programlarında da değişiklikler yapılmıştır. Bundan sonraki süreçte kırâat eğitimi halkalarında aşere eğitiminde; Kur’an ve Kırâat Tarihi (48)²⁴⁶, Aşere Uygulamaları (648), Aşere Usulü (48), Kırâat Metinleri (96), Kırâat Çözümlemeleri (96), Kırâat-Anlam İlişkisi (96), Arapça (192), Tecvid (36), Kur’an-ı Kerim Meâli (96), Kur’an İmlası (36) ve Dini Musiki (48) dersleri de yapılmıştır.²⁴⁷ Takrîb ve tayyibe kısmında ise Takrîb Usulü (24), Takrîb Uygulamaları (1440), Tayyibe (144), Tevcihu’l-Kırâat (72), Kırâat-Anlam İlişkisi (144), Kur’an’da Vakf ve İbtidâ (24), Arapça (48), Kur’an-ı Kerim Meâli (144) ve Dini Musiki (96) dersleri uygulanmıştır.²⁴⁸

Aşağıda isimleri zikredilen, yedinci dönem içerisinde yer alan kurrâ hafızlar tüm Türkiye’de Kovid 19 salgını dolayısıyla uygulanan pandemi tedbirlerinin geçerli olduğu aylarda da kursa ara vermemişlerdir. 2021 yılında ikmal edilen kursun icâzet merasimi, yine pandemi tedbirlerine riayet edilerek düzenlenmiş ve kursiyer Evren Yıldız’ın karantina uygulamasında olması dolayısıyla 16 kursiyerin katılımıyla yapılabilmektedir.

YAŞAR TEKELİ’DE YEDİNCİ DÖNEM (2021 YILI) KIRÂAT EĞİTİMİNİ TAMAMLAYANLAR			
	ADI SOYADI	DOĞUMU/ÖLÜMÜ	SON GÖREV YERİ
1	Ali Murat AKÇAY	1983-...	Konya Meram Seyrantepe Erkek Kur’an Kursu
2	Evren YILDIZ	1981-...	Eskişehir Yalaman Camii
3	Fatih ÇAMCI	1989-...	Eskişehir Kırmızı Toprak Camii

²⁴⁶ Parantez içerisinde belirtilen rakamlar kırâat eğitiminde uygulanan kredi ve ders saatlerini göstermektedir.

²⁴⁷ Komisyon, “Kırâat (Aşere-Takrîb) Eğitim Programı”, 9.

²⁴⁸ Komisyon, “Kırâat (Aşere-Takrîb) Eğitim Programı”, 20.

4	Halil GÜNAL	1984-...	Eskişehir Rençber Rıza Tarım Camii
5	Harun BÜYÜKKAYA	1977-...	Eskişehir Gümülcine Camii
6	Hasan Basri CENGİZ	1983-...	Eskişehir Hacı Hilmi Efendi Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
7	İbrahim Halil KAÇMAZ	1981-...	Eskişehir Tekke Camii
8	İsmail ÖNER	1984-...	Eskişehir Hacı Sadık Camii
9	Mehmet Fatih TÜRK BEN	1986-...	Eskişehir Göztepe Camii
10	Mesut ULU	1982-...	Eskişehir Hacı Hilmi Efendi Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
11	Nihat ÜNLÜ	1982-...	Eskişehir Çarşı Camii
12	Orhan UZUN	1978-...	Eskişehir Dekovil Camii
13	Osman TUNÇER	1979-...	Eskişehir Ziya Paşa Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
14	Ramazan KARA	1976-...	Eskişehir Hacı Zeynep Camii
15	Soner ŞAHİN	1984-...	Eskişehir Ahmet Yavuzer Camii
16	Yunus TAŞÇI	1986-...	Eskişehir Hacı Hilmi Efendi Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu
17	Yusuf AYDIN	1980-...	Eskişehir Hacı Hilmi Efendi Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu

2.6.8. 2022 Yılında Kırâat-ı Aşere Eğitimini Tamamlayanlar

2018 yılında kırâat eğitimi faaliyetlerinin Dini İhtisas Merkezlerine taşınmasıyla birlikte Eskişehir’de kırâat eğitimi faaliyetleri de Yaşar Tekeli riyâsetinde Eskişehir Eğitim Merkezi çatısı altında devam ettirilmiştir. 2021 yılında kırâat-ı aşere eğitimine başlayan sekizinci dönem kırâat halkası talebeleri 2022 yılında aşere eğitimlerini tamamlamışlardır. Aşağıda isimleri zikredilen kişiler, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılan sınav sonucunda kırâat-ı aşere bitirme belgesi almışlardır.

YAŞAR TEKELİ’DE SEKİZİNCİ DÖNEM (2022 YILI) KIRÂAT-I AŞERE EĞİTİMİNİ TAMAMLAYANLAR			
	ADI SOYADI	DOĞUMU/ÖLÜMÜ	SON GÖREV YERİ
1	Abdurrahman AKALIN	1980-...	Eskişehir Hacı Abdurrahman Özlü Camii
2	Atilla ALTINDAĞ	1978-...	Eskişehir Sami Sipahi Camii

3	Fatih SEVİM	1987-...	Eskişehir Sazova Camii
4	Fedai ENÖNÜ	1972-...	Eskişehir Karapınar Camii
5	Fehmi AKIN	1984-...	Eskişehir Fazilet Camii
6	Hüseyin ALTIN	1984-...	Eskişehir Hacı Hakkı Oğuz Camii
7	Hüseyin DORUK	1987-...	Eskişehir Çamlıca Orta Camii
8	Mehmet Mücahit UNAN	1979-...	Eskişehir Hicret Camii
9	Özcan KÖROĞLU	1977-...	Eskişehir Çolak Sadık Camii
10	Tahsin İNCE	1974-...	Eskişehir Emine Soyer Camii
11	Yasin TERİM	1991-...	Eskişehir Vişnelik Camii

Eskişehir’de kırâat eğitimi faaliyetlerinin son halkasını oluşturup kırâat-ı aşere eğitimini tamamlayan isimlerden Abdurrahman Akalın, Atilla Altındağ, Fatih Sevim, Fehmi Akın, Hüseyin Altın, Hüseyin Doruk, Mücahit Uman, Özcan Köroğlu, Tahsin İnce ve Yasin Terim 2023 yılı Aralık ayında Yaşar Tekeli riyâsetinde takrîb eğitimine başlamışlardır. 2024 yılı Mayıs ayı itibariyle kırâat eğitimi faaliyetleri Tekeli tarafından gayri resmi statüde sürdürülmektedir.

Hali hazırda kırâat eğitimi kurslarına devam eden talebeler için her üç ayda bir imtihan yapılmaya devam edilmekte ve bu imtihanların sonuçları Diyanet İşleri Başkanlığı’na bildirilmektedir. Aşere eğitimini tamamlayan talebeleri imtihan için Mushafları İnceleme ve Kırâat Kurulu’ndan bir komisyon gelmekte ve imtihanda başarılı olan talebelere kırâat-ı aşere bitirme belgesi verilmektedir. Takrîb ve tayyibe eğitimini tamamlayan talebelere yine Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından imtihan yapılmaktadır. İmtihanda başarılı olan talebelere kırâat eğitimini bitirme belgesi verilmekte ve icâzet töreni düzenlenmektedir.

Cumhuriyet Dönemi’nde Eskişehir’de kırâat eğitimini aşere-takrib-tayyibe kurslarını başarıyla bitirip icâzet alanların sayıları, aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Aynı yıllarda Türkiye’nin başka illerinde yürütülen eğitimlere katılanların tam olarak sayıları bilinmediği için bir karşılaştırma yapılması mümkün olmamıştır. Diğer şehirlerdeki faaliyetlerin incelendiği akademik çalışmaların olması durumunda bu kıyaslama yapılabilecektir. Bununla birlikte Eskişehir’deki kırâat eğitiminin canlılığı ve bu kurslara katılıp icâzet alanların sayılarının başka illere kıyasla az olmadığı söylenebilir. Ortaya çıkan bu tablo Mehmet Sarıcaoğlu kadar onun vefatından sonra yedi dönem halinde kurslar düzenleyip sonunda altmış altı kişiye icâzet veren Yaşar Tekeli’nin büyük emek ve gayretleri ile gerçekleşmiştir.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ESKİŞEHİR’DE KİRÂAT EĞİTİMİNİ TAMAMLAYANLAR (2023 YILI SONUNA KADAR)			
	DÖNEMİ	MEZUNİYET YILI	MEZUN SAYISI
Mehmet Sarıcaoğlu Riyasetinde	Birinci Dönem	1995	6
	İkinci Dönem	1997	6
Yaşar Tekeli Riyasetinde	Birinci Dönem	1999	7
	İkinci Dönem	2005	6
	Üçüncü Dönem	2007	3
	Dördüncü Dönem	2009	6
	Beşinci Dönem	2012	14
	Altıncı Dönem	2015	13
	Yedinci Dönem	2021	17
	Sekizinci Dönem	Sadece kırâat-i aşere kursu tamamlandığı için sayıya dâhil edilmemiştir.	
Toplam			12+66=78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİŞEHİR'DE KIRÂAT EĞİTİMİNE KATKILAR

3.1. Eskişehir'deki Kırâat Eğitimine Mekânsal Katkılar

3.1.1. Eskişehir'de Kırâat Eğitiminin Yapıldığı Mekânlar

İslamiyet'i nüzul döneminin ağır şartları altında kabul etmenin güçlü bir irade gerektirdiği ve sonuçlarına katlanmanın hayli zor olduğu dönemde, Hz. Peygamber'in yanından ayrılmayan sahabiler Kur'an-ı Kerim'in nüzulüne şahit olmuşlardır. Hz. Peygamber'in nazil olan ayetleri şifahen topluma tebliğ etmesi, namazlarda ve farklı mekânlarda ayetleri okuması ve ilk fırsatta vahiy kâtiplerine yazdırmasıyla Kur'an-ı Kerim eğitim-öğretimi de başlamıştır.

Kur'an-ı Kerim eğitim-öğretim tarihinin ilk dönemi diyebileceğimiz Mekke Dönemi'nde Müslümanların sayısının az olması ve eğitim-öğretim adına herhangi bir kurumun olmamasından dolayı Kur'an eğitimi başta Hz. Peygamber'in evi olmak üzere bireysel olarak evlerde ve bazı özel mekânlarda yapılmıştır. Hz. Peygamber'in risâlet görevinde açıktan davetin başlaması²⁴⁹ sonucunda Kur'an'ın okunması yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde müşriklerin baskılarına rağmen Kur'an'la insanların buluşması için muhtelif mekân arayışlarına gidilmiştir. Arayışlar neticesinde ilk Müslüman olan sahabilerden Ebû Abdillâh el-Erkam b. Ebi'l-Erkam Abdimenâf b. Esed el-Kureşî (ö.55/675)'nin Safa Tepesi'nde bulunan ve Mekke'ye hac ibadeti için gelenlerin kolayca uğrayabileceği bir konuma sahip olan evi Müslümanlar için ilk toplu eğitimin yapıldığı mekânlardan birisi olmuş ve Kur'an-ı Kerim eğitim-öğretimine o günlerde ciddi katkı sunmuştur.²⁵⁰

Müşriklerin baskı ve saldırıları sonucunda malını, mülkünü, ailesini, akrabalarını ve sevdiklerini bırakarak Medine'ye hicret eden müminler daha özgür bir ortama kavuşmuşlardır. İslam tarihinde farklı bir süreci başlatan Medine Dönemi'nde Kur'an-ı Kerim eğitim-öğretim faaliyetlerinde köklü adımlar atılabilmiş ve toplu bir şekilde Mescid-i Nebevî'de Kur'an eğitimi yapılabilmektedir. Mescid-i Nebevî'nin bitişiğine, yoksul sahabilerin barınması için inşa edilen Suffe alanı Kur'an öğretiminde

²⁴⁹ Hicr, 15/94; Şuarâ, 26/214-215.

²⁵⁰ Ahmed Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınevi, 1976), 59; Ahmed Güner, "Asr-ı Saadette Mescidler/Camiler ve Fonksiyonları", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, ed. Vecdi Akyüz (İstanbul: Beyan Yayınları, 2006), 3/219.

önemli bir yere sahip olmuştur. Suffe, aynı zamanda sonraki dönemlerde Kur'an öğretimi yapılan mekânlara da örnek olmuş ve burada birçok sahabe Hz. Peygamber'den İslam'ın esaslarını öğrenmiş ve sistematik olmayan Kur'an eğitimi almıştır.²⁵¹

Hız. Peygamber'in vefatı sonrasında sahabe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn dönemlerinde Kur'an-ı Kerim eğitim-öğretim faaliyetleri cami-mescit merkezli olarak kesintisiz bir şekilde devam ettirilmiştir. Ortaya çıktığı tarihten itibaren mescitlerde ders halkaları oluşturulmuştur.²⁵² İslam eğitim geleneğinde mescitlerde oluşturulan ders halkalarından birisi de kurrâlar etrafında teşekkül eden Kur'an ve kırâat halkalarıdır. Halkın ilim halkalarına teveccühünün artmasıyla mescitler ilerleyen süreçlerde yüksek seviyede öğretim veren merkezler haline gelmişlerdir. İlk dönemden itibaren Kur'an öğretimine ehemmiyet veren Müslümanlar bu doğrultuda ilerleyen dönemlerde bazı müesseseler geliştirmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim öğretimi alanında İslam tarihinin başlangıcında önemli bir yere sahip olan mescitlerde ders halkalarına ilginin artmasıyla birlikte derslere katılan talebelerin sayısında artış olmuştur. Artıştan dolayı ortaya çıkan ses karmaşaları namaz ibadetinin huşuunu bozmaya başlamış ve yeri geldiğinde namaz kılmaya mâni olmuştur. Bu problemleri çözmek için sadece ilmi tedrisata tahsis edilmesi için medreseler kurulmuştur.²⁵³ Kur'an öğretiminin icra edilmesi için de medreseler kurulmuş ve bu medreselere Dâru'l-Kur'an denilmiştir. Anadolu Selçukluları ve Karamanoğulları'nda bu müesseseler dâru'l-huffâz adını almıştır.²⁵⁴ Osmanlı Dönemi'nde ise kırâat eğitimi tahsili için dâru'l-kurrâlar kurulmuştur. Dâru'l-kurrâlar Kur'an'daki kelimelerin telaffuzu, fonetik farklılıkları, mehârici'l-huruf ve kırâat vecihlerinin detaylı bir şekilde öğretildiği ihtisas medreseleri olmuştur. Bütün bu fonksiyonlarıyla dâru'l-kurrâlar kırâat eğitimi tarihine iz bırakan mekânlar arasına girmiştir.

Hız. Peygamber döneminden itibaren kesintisiz bir şekilde; ev, mescit, hankâh, dergâh, medrese gibi özel mekânlarda ehemmiyetle gerçekleştirilen Kur'an öğretim faaliyetleri, Cumhuriyet Dönemi sonrasında ihtisas merkezleri, Kur'an kursları,

²⁵¹ Güner, "Asr-ı Saadette Mescidler/Camiler ve Fonksiyonları", 3/232.

²⁵² Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, 95-96.

²⁵³ Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, 108-109.

²⁵⁴ Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, 1/69.

camiler ve ilahiyat fakültelerinde sürdürülmüştür. Eskişehir’de Mehmet Sarıcaoğlu riyâsetinde ilk defa 1970 yılında başlayan kırâat eğitimi kursu da Eskişehir Çarşı Camii’nin üst katında yapılmıştır.

Eskişehir merkezde bulunan Çarşı Camii 1925-1929 yılları arasında inşa edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında inşa edilen Çarşı Camii’nin mimarı Arif Hikmet Koyunoğlu’dur (ö.1982). Yapı malzemelerinin ve teknik imkânların kısıtlı olduğu yıllarda inşa edilen Çarşı Camii Erken Cumhuriyet Dönemi yapıları arasındadır. Aynı zamanda Çarşı Camii 1999 yılında “korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları” listesine dâhil edilmiştir.²⁵⁵

Mehmet Sarıcaoğlu, Eskişehir’de 1970 yılında başladığı kırâat eğitimi kurslarını, arada kesintilerle birlikte vefat ettiği 1997 yılına kadar Çarşı Camii’nde devam ettirmiştir. Sarıcaoğlu bu eğitimi Çarşı Camii’nin ikinci katında kuzey cephede bulunan 11 metre karelik küçük bir odada, üzerine bir iki ayet yazabilecek kadar küçük, tebeşirli bir tahtada, bugünkü gibi farklı renklerde kalemler kullanmadan, kısıtlı imkânlarla sürdürmüştür. Sarıcaoğlu’nun vefatı (1997) sonrasında Eskişehir’de kırâat eğitimi kurslarının başına geçen Yaşar Tekeli de kırâat eğitimi kurslarını 2009 yılına kadar Çarşı Camii’nde devam ettirmiştir.

Eskişehir’de kırâat eğitimi kurslarını, bu amaç için tasarlanıp inşa edilmiş özel yahut daha elverişli mekânlarda yapamamaktan kaynaklı bazı sorunlar yaşanmıştır. Hem bu sorunları minimize etmek adına hem de bir farklı mekânda kursları sürdürmek üzere 2009 yılında Çarşı Camii’nden tarihi Kurşunlu Külliyesi’ne taşınmıştır. Yaşar Tekeli riyâsetinde devam eden kırâat eğitimi kurslarının, beşinci döneminin başlangıcı Eskişehir Kurşunlu Külliyesi’nde olmuştur.

16. yüzyıl Osmanlı Dönemi eserlerinden olan Kurşunlu Külliyesi, Osmanlı Devleti vezirlerinden Çoban Mustafa Paşa tarafından 1517-1525 yılları arasında yaptırılmıştır. Kurşunlu Külliyesi’nin mimarının, Mimar Sinan’dan önce mimarbaşı olan, gerçek adı Alaaddin Ali Bey olan Acem Ali’nin olduğu ifade edilmektedir. İçerisinde sekiz bölüm: cami, medrese, sıbyan mektebi, tabhane, imaret, aşevi,

²⁵⁵ Betül Ekimci, “Eskişehir Çarşı Camii”, *Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları X. Poster Sunuşları Bildiri Özetleri Kitabı*, ed. Neslihan Kulözü vd. (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2014), 10.

kervansaray ve şadırvan bulunan Kurşunlu Külliyesi'nin bazı bölümleri günümüzde özgün işlevini kaybetmiş olup farklı alanlarda hizmet vermektedir.²⁵⁶

Eskişehir'de, 2009 yılında başlayan beşinci dönem kırâat eğitimi kursu 2012 yılında Kurşunlu Külliyesi'nde tamamlanmıştır. Altıncı dönem kırâat eğitimi talebeleri 2012 yılında yine Kurşunlu Külliyesi'nde eğitime başlamıştır. İki senelik eğitim sürecinin ardından, mekânın boşaltılmasının talep edilmesinden dolayı altıncı dönem kursiyerleri, eğitimlerini tamamlayamadan 2014 yılında buradan ayrılmak zorunda kalmışlardır. Altıncı dönem talebeleri kalan eğitimlerini Eskişehir İl Müftülüğü hizmet binasında tamamlamışlardır.

2018 yılında başlanan yedinci dönemin kurs mekânı da yine Eskişehir İl Müftülüğü hizmet binası olmuştur. 2020 yılı Mart ayına gelindiğinde tüm Türkiye'de Kovid 19 salgını nedeniyle toplu eğitimlere ara verilmesinden dolayı kırâat eğitimine de bir süre ara verilmek zorunda kalınmıştır. Yaşar Tekeli ve talebeler, gerekli teknik donanımları tamamladıklarında derslere bir yıl kadar online olarak devam etmişlerdir. Türkiye genelinde Kovid 19 salgını kısıtlamalarının hafifletilmesiyle birlikte online dersler bitirilmiş, pandemi tedbirlerine riayet edilerek dersler üç ay boyunca Bursa-Ankara çevre yolu üzerindeki İlahiyat Camii'nde sürdürülmüştür.

İlahiyat Camii, Eskişehir İslami İlimler Vakfı tarafından 1995 yılında tatbikat cami olması amacıyla yaptırılmaya başlanmıştır. Eskişehir İslami İlimler Vakfı Mütevelli Heyetinin çabalarıyla İstanbul mimarlarından Fazıl Konuksever tarafından plan ve projesi hazırlanan İlahiyat Camii Eskişehirli hayırseverlerin de ciddi katkılarıyla 2002 yılında tamamlanmış ve resmen ibadete açılmıştır.

Yedinci dönem talebeleri Yaşar Tekeli'yle birlikte üç ay İlahiyat Camii'nde ders yaptıktan sonra Eskişehir Dini İhtisas Merkezi'nin hizmete girmesiyle bu binanın kendileri için ayrılan dersliğinde eğitimlerini tamamlamışlardır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın muhtelif kadrolarında çalışan personelin; görevlerinde yeterliliklerini ve verimliliklerini arttırmak, kendilerini geliştirmelerine katkıda bulunmak ve en iyi şekilde hizmet etmelerini sağlamak amacıyla dini ihtisas merkezlerinde personele yönelik olarak hizmet içi eğitim kursları ve seminerleri

²⁵⁶ Serap Yılmaz, *Klasik Osmanlı Dönemi Menzil Külliyesi Örneği: Eskişehir Kurşunlu Külliyesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 62-73.

düzenlenmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda 2017 yılında inşaatına başlanılan Eskişehir Dini İhtisas Merkezi 2020 yılında tamamlanmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Diyanet Akademisi'nin kurulması sonucunda kırâat eğitimi faaliyetleri akademi merkezlerinde yapılmaya başlamıştır. Eskişehir'de Yaşar Tekeli riyâsetinde sürdürülen kırâat eğitimi halkalarının sekizincisine katılan talebeler de kırâat-ı aşere eğitimlerine 2021 yılında Eskişehir Dini İhtisas Merkezi'nde başlayıp, 2022 yılında aynı mekânda tamamlamışlardır. Eskişehir kırâat eğitimi zincirinin son halkasını oluşturan talebeler bir süre eğitime ara verdikten sonra 2023 yılında takrîb kısmından devam etmek suretiyle, gayri resmi olarak Odunpazarı Müftülüğü hizmet binasında eğitimlerine başlamışlardır. Halihazırda (2024) kırâat eğitimi faaliyetleri aynı mekânda sürdürülmeye devam etmektedir.

3.1.2. Eskişehir'de Aşere-Takrib-Tayyibe Kursu İcâzet Cemiyetlerinin Düzenlendiği Camiler

İslam tarihinde “icâzet” kelimesi ilk kez hadis alanında “hadis rivayetine sözlü veya yazılı izin vermek, rivayet hakkını devretmek” anlamında kullanılmıştır. İcâzet, ilerleyen dönemlerde hadis alanı dışında da kullanılmaya başlanmış ve bu alanlardaki icâzetleri hadis icâzetlerinden ayırmak için “icâzetü'l-iftâ, icâzetü'l-fikh, icâzetü't-tedris, icâzetü't-tıb, icâzetü'l-ferâiz, icâzetü'l-hisâb, icâzetü'l-hat, ve icâzetü't-tarîk gibi tamlamalar oluşturulmuştur.²⁵⁷

Geleneksel eğitim sistemi içerisinde önemli bir yere sahip olan icâzet cemiyetlerinde alanında gerekli eğitimi almış ve istenilen donanıma sahip olan talebelerin yeterliliği kamuoyuna duyurulmaktadır. Yapılan merasimler aynı zamanda talebelerin başarılarının belgelenmesidir. Kırâat eğitiminde icâzet almaya hak eden talebeler Kur'an lafızlarını usulüne uygun bir şekilde okuyup, kırâat imamlarının Kur'an okuma hususundaki inceliklerini ve farklılıklarını fonetik boyutunu da içine alarak bilme hususunda yeterli seviyeye gelmeleriyle bu hakkı kazanırlar.

Kırâat eğitimlerini başarıyla tamamlayan kurrâ hafızlar için icâzet cemiyetleri düzenlenir. Osmanlı Dönemi'nden itibaren gelişerek belli bir icra formu kazanan icâzet cemiyetleri geleneksel formunu muhafaza ederek günümüze kadar gelmiştir. Kırâat icâzet merasimlerinin kendine has birtakım kuralları vardır. Genellikle öğle

²⁵⁷ Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, 266; Sarı, “İcâzet”.

namazından önce camilerde düzenlenen icâzet cemiyetleri halka açık olarak yapılır. İcâzet cemiyetleri misafir olarak gelen kurrâ hafızların Kur'an-ı Kerim tilavetleriyle başlanır. Kırâat eğitiminin anlam ve önemi hakkında yapılan konuşmalarla cemiyet devam eder. Ardından icâzet almaya hak kazanan kurrâ hafızlar İhlâs, Felak ve Nâs Surelerini kırâat-ı aşereye göre indirâc usulüyle tilavet ederler. Sonrasında icâzet verecek üstat tarafından icâzet alacak talebelerin icâzetnâmeleri okunur. Yapılan duanın ardından merasim sona erer.

Aralarında küçük farklılıklar olmakla birlikte yukarıda özetlenen şekilde düzenlenen kırâat cemiyetleri kırâat eğitimlerini tamamlamış, icâzeti olan kimselerin reisi konumundaki reîsülkurrâlar²⁵⁸ tarafından yönetilir. Mihrabın önüne konulan kürsüye oturan reîsülkurrânın sağında ve solunda hilal şeklinde bir oturma düzeni oluşturulur. Bu esnada yapılan Kur'an tilavetleri reîsülkurrâ tarafından tertip edilmektedir.

Reîsülkurrâ unvanı Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde ilk defa Sultan Ahmed Camii Külliyesi yapıldığında yaklaşık 1620 yılında kullanılmaya başlanmış ve bu göreve ilk defa Evliya Mehmed Efendi (ö.1045/1636) tayin edilmiştir.²⁵⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nda reîsülkurrâ olabilmek için birtakım şartlar getirilmiştir. Bu şartlar şöyledir:

- a) Kırâat-ı takrîbten icâzet almış ve icâzet tarihi itibariyle o asırda mevcut kurrâlar arasında en kıdemlisi olmak
- b) İstanbul'da oturmak
- c) Femi muhsinden kırâat vecihlerinin tamamını öğrenip bitirdiği tasdik edilmiş olmak²⁶⁰

İstanbul dışındaki şehirlerde ise sadece Osmanlı payitahtı olan Bursa ve Edirne'de reîsülkurrâlık makamı oluşturulmuştur. Bu şehirlerde reîsülkurrâlık yapacak kişiler için ismini zikrettiğimiz şehirlerden birisinde oturup, bu şehirde bulunan kurrâlar içerisinde kırâat-ı takrîb vucuhâtının hatminde önde olmak gerekmektedir. İstanbul, Bursa ve Edirne dışındaki şehirlerde reîsülkurrâlık makamı olmayıp

²⁵⁸ Recep Akakuş, "Reîsülkurrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 5 Mart 2024).

²⁵⁹ Abdullah Akyüz, "Osmanlıdan Günümüze Reîsülkurrâlar", *Usul İslam Araştırmalar Dergisi* 36 (2021), 140.

²⁶⁰ Çollak, "Reîsü'l-Kurrâ'lık Müessesesi", 216-217; Akakuş, *Reîsü'l Kurralık*, 39; Akyüz, "Osmanlıdan Günümüze Reîsülkurrâlar", 140.

şeyhülkurrâ unvanında üstatlar bulunmuştur. İstanbul'da reîsülkurrâ olan üstat bütün kurrâların reîsi durumundadır.²⁶¹ Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde reîsülkurrâlık Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kırâat Kurulu'nun gözetiminde bir hizmet birimi olmakla birlikte resmiyet kazanmamıştır. Bu hizmet Osmanlı Dönemi'ndeki ölçülere göre, gelenek tarzında fahri olarak sürdürülmüş ve günümüze kadar gelmiştir.

Türkiye'nin pek çok yerinde olduğu gibi Eskişehir'de kırâat eğitimi faaliyetleri çoğunlukla camilerde sürdürülmüş ve icâzet cemiyetleri de camilerde yapılmıştır. Mehmet Sarıcaoğlu riyâsetinde eğitimlerini başarıyla tamamlayan altı kurrâ hafız için 5 Ekim 1995 tarihinde Çarşı Camii'nde ilk icâzet cemiyeti düzenlenmiştir. Eskişehir'de kırâat eğitimlerini tamamıyla bitiren ilk kırâat talebelerinin icâzet cemiyetlerine reîsülkurrâ olarak Mahmut Sarıcaoğlu (ö.2012) katılmıştır.

Eskişehir'de 1997 yılında kırâat eğitimlerini tamamlayan ikinci ve 1999 yılında eğitimlerini tamamlayan üçüncü dönem talebelerin icâzet cemiyetleri de Çarşı Camii'nde düzenlenmiştir. Bu icâzet cemiyetlerine reîsülkurrâ olarak Mahmut Sarıcaoğlu katılmıştır.

Eskişehir'de 2005 yılına gelindiğinde icâzet cemiyetlerinin dördüncüsü reîsülkurrâ olarak Mahmut Sarıcaoğlu'nun iştirakiyle Mahmut Sami Ramazanoğlu Camii'nde yapılmıştır. 1994 yılında temeli atılan Mahmut Sami Ramazanoğlu Camii 2003 yılında ibadete açılmıştır. 2005 yılında bu camide düzenlenen icâzet cemiyetiyle ilk defa Çarşı Camii'nin dışına çıkmıştır.

Eskişehir'de kırâat eğitimi zincirinin beşinci halkasını oluşturup, 2007 yılında eğitimlerini tamamlayan talebelerin sayısının az olmasından dolayı icâzet cemiyeti düzenlenememiştir. Bu dönemde eğitimlerini tamamlayan talebeler 2009 yılı mezunları için düzenlenen cemiyete dâhil edilmişlerdir. 18 Nisan 2009 tarihinde düzenlenen icâzet cemiyeti için tekrar eski mekân yani Çarşı Camii seçilmiştir. Bu icâzet cemiyetine de reîsülkurrâ olarak Mahmut Sarıcaoğlu katılmıştır.

Eskişehir'de kırâat eğitimi zincirinin yedinci halkasını oluşturan talebeler için 2012 yılında düzenlenen icâzet cemiyetinin mekânı Reşadiye Camii'dir. Reşadiye Camii 1916 yılında Osmanlı padişahı V. Mehmed tarafından inşa ettirilmiştir. Çıkan

²⁶¹ Çollak, "Reîsü'l-Kurrâ'lîk Müessesesi", 216-217; Akakuş, *Reîsü'l Kurralık*, 39; Akyüz, "Osmanlıdan Günümüze Reîsülkurrâlar", 140-141.

bir yangınla kullanılamaz hale gelen Reşadiye Camii 1969 yılında Mimar Cevat Ülger (ö.1977) tarafından yeniden yapılmıştır. Yeni caminin inşaatı, eski yanan bina yıkılmadan yan tarafta başlamış ve 1978 yılında tamamlanarak ve ibadete açılmıştır. Bu tarihten sonra eski cami yıkılmıştır.

Mahmut Sarıcaoğlu, 2012 yılında Reşadiye Camii'nde düzenlenen icâzet cemiyetine yine reîsülkurrâ olarak katılmıştır. Bu cemiyet Mahmut Sarıcaoğlu'nun Eskişehir'de katıldığı son cemiyet olmuştur. Mahmut Sarıcaoğlu, Eskişehir'deki kırâat eğitimi faaliyetleriyle yakinen ilgilenmiş, bu halkalarının devamı noktasında Yaşar Tekeli'ye de daima destek olmuştur.

Eskişehir'de kırâat eğitimi zincirinin sekizinci halkasını oluşturan talebeler için 2015 yılında tekrar Çarşı Camii'nde icâzet cemiyeti düzenlenmiştir. Bu icâzet cemiyetine reîsülkurrâ olarak, 1968 yılında Mehmet Rüştü Aşıkkutlu'da Mehmet Sarıcaoğlu ve Mahmut Sarıcaoğlu'yla birlikte kırâat eğitimini tamamlayan Abdullah Hatipoğlu (ö.2017) katılmıştır.

Eskişehir'de kırâat eğitimi dokuzuncu halkada tamamlayan talebeler için 27 Kasım 2021 tarihinde Reşadiye Camii'nde icâzet cemiyeti düzenlenmiştir. Bu icâzet cemiyetine reîsülkurrâ olarak Mustafa Demirkan katılmıştır.

Bu bilgilerden sonra Eskişehir'de tamamlanan aşere-takrib-tayyibe kurslarının icâzet cemiyetlerinin düzenlendiği camiler tablo halinde şöyle sunulabilir:

Cami Adı	Dönem	Katılan Reîsulkurrâ	Tarih
Çarşı	I.	Mahmut Sarıcaoğlu	5 Ekim 1995
	II.	Mahmut Sarıcaoğlu	1997
	III.	Mahmut Sarıcaoğlu	1999
	VI.	Mahmut Sarıcaoğlu	18 Nisan 2009
	VIII.	Abdullah Hatipoğlu	2015
Reşadiye	VII.	Mahmut Sarıcaoğlu	23 Haziran 2012
	IX.	Mustafa Demirkan	27 Kasım 2021
Mahmut Sami Ramazanoğlu	IV.	Mahmut Sarıcaoğlu	7 Ekim 2005

3.2. Eskişehir’deki Kırâat Eğitimine Kurumsal Katkılar

3.2.1. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Eskişehir’deki Kırâat Eğitimine Katkıları

29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilanından yaklaşık dört ay sonra 3 Mart 1924 tarihinde, itikat ve ibadet alanlarında icrada bulunmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.²⁶² Türkiye’de yeni bir sisteme geçilmesiyle birlikte geçmişte icra edilen birçok eğitim-öğretim programı uygulamadan kaldırılmıştır. Bu eğitimlerden birisi de Cumhuriyet Dönemi’ne kadar dâru’l-kurrâlarda yürütülen kırâat eğitimidir.

Türkiye’de kırâat eğitiminin yeniden tedris edilebilmesi Cumhuriyet’in ilanından 45 yıl sonraya nasip olmuştur. 1968 yılına gelindiğinde dönemin Diyanet İşleri Başkanlığı yetkililerinin girişimleriyle Mehmet Rüştü Aşıkkutlu riyâsetinde resmi olarak kırâat eğitimi yeniden tahsil edilmeye başlanmıştır. 24 Haziran-24 Ekim tarihleri arasında, dört ay gibi kısa bir sürenin sonunda eğitimlerini tamamlayan kurrâ hafızlara Trabzon Of ilçesine bağlı Çifaruksa/Uğurlu beldesinde icâzet cemiyeti düzenlenmiştir.²⁶³

Diyanet İşleri Başkanlığı, Aşıkkutlu’dan icâzet verdiği talebeleri arasından kırâat eğitimi okutabilecek yeterlilikte olanların isimlerini istemiştir. Aşıkkutlu icâzet verdiği talebeleri arasından 11 ismi Diyanet İşleri Başkanlığı’na bildirmiştir.²⁶⁴ Bu isimlerden birisi de Eskişehir’de kırâat eğitimi geleneğinin temelleri atıp, gelişmesine katkı sunan Mehmet Sarıcaoğlu’dur. Diyanet İşleri Başkanlığı ilk defa 1970 yılında Sarıcaoğlu riyâsetinde Eskişehir’de kırâat-ı aşere kursu açılmasını sağlamıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı sonraki süreçte Sarıcaoğlu riyâsetinde Eskişehir’de açılan kırâat eğitimi kurslarının takibini sağlamıştır. Kırâat eğitimlerini başarıyla tamamlayan kurrâ hafızları sınav yapmak için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından sınav komisyonu gönderilmiştir. Eskişehir’de kırâat eğitimi faaliyetleri Diyanet İşleri Başkanlığı yetkilileri tarafından desteklenmiş ve faaliyetlerin devam ettirilmesi teşvik edilmiştir. Bu destek ve teşvik mesajları Eskişehir’de düzenlenen kırâat icâzet

²⁶² Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kuruluşu hakkında bilgi için bk.: Hicret Toprak, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Dinî Kurumsallaşma: Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluşu”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 14/51 (2017), 217-233.

²⁶³ Aşıkkutlu, “Mehmet Rüştü Aşıkkutlu: Hayatı, Şahsi ve İlmi Kişiliği”, 129; Akaslan, “Türkiye’de Kırâat İlmi Eğitim-Öğretimi”, 1090-1091.

²⁶⁴ Akaslan, “Türkiye’de Kırâat İlmi Eğitim-Öğretimi”, 1090-1091.

cemiyetlerinde yetkililer tarafından da dile getirilmiştir. Eskişehir’de düzenlenen bir icâzet cemiyetine katılan Mushafları İnceleme ve Kırâat Kurulu Başkanı Hafız Osman Şahin, 1980’li yıllarda Eskişehir’in camilerinde mukabele okuduğu dönemde kırâat eğitimi geleneğinin varlığından bahsetmektedir.²⁶⁵ Hafız Osman Şahin, Mushafları İnceleme ve Kırâat Kurulu Başkanlığı’na atandığı tarihten itibaren (25.11.2013) Eskişehir’de yapılan kırâat eğitimi faaliyetlerini daima desteklemiş ve kırâat eğitimlerinin devam ettirilmesine, başında bulunduğu kurumun katkısını hep üst düzeyde sunmuştur.

3.2.2. Eskişehir İl Müftülüğünün Kırâat Eğitimine Katkıları

Eskişehir İl Müftülüğü 1930 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın temsilcisi olarak din hizmetlerini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Kurulduğu tarihten itibaren cami içerisinde ve dışında topluma sahih dini bilgiyi ulaştırmak için hizmet eden Eskişehir İl Müftülüğü aynı zamanda çeşitli unvanlarda çalışan personelinin, vatandaşlara daha etkili ve verimli din hizmeti sunabilmesi adına birçok eğitim programı düzenlemiştir.

Eskişehir İl Müftülüğü tarafından personelinin daha verimli din hizmeti sunabilmesi amacıyla düzenlediği kurslardan birisi kırâat eğitimidir. Mehmet Sarıcaoğlu riyâsetinde ilk defa 1970 yılında başlatılan kırâat-ı aşere eğitimi dönemin il müftüsü Ahmet Baltacı tarafından desteklenmiştir. Eskişehir’de kırâat eğitimi faaliyetlerine başlandıktan sonra arada kesintilerle eğitim devam ettirilmiştir. Bu süreçte görevde olan müftüler Nizamettin Şahin (ö.1992), Fahrettin Aşık (ö.2024), Muslihiddin Kartal, Abdullah Ceyhan, Ahmet Akın, Niyazi Ersoy ve Bekir Gerek Eskişehir’de kırâat eğitimi faaliyetlerine katkıda bulunmuşlardır.

Eskişehir’deki kırâat eğitimi faaliyetlerine müftülük mekânsal açıdan da katkılar sunmuştur. Yaşar Tekeli riyâsetinde eğitimlerini tamamlayan altıncı ve yedinci dönem mezunları eğitim sürelerinin bir kısmını Eskişehir İl Müftülüğü binasında geçirmişlerdir. Yine Eskişehir İl Müftülüğü ilk düzenlenen kırâat icâzeti cemiyetinden son düzenlenen cemiyete kadar kırâat icâzeti cemiyetlerinin hepsine maddi ihtiyaçların karşılanması konusunda da katkıda bulunmuştur. 2005 yılında düzenlenen Aşere-

²⁶⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kırâat Kurulu Başkanı Dr. Hafız Osman Şahin ile yapılan mülakat (10 Aralık 2023).

Takrib-Tayyibe kursu icâzet cemiyetine katılın misafirlere yemek ikramı da Türkiye Diyanet Vakfı Eskişehir Şubesi tarafından yapılmıştır.

3.3. Eskişehir’de Kırâat Eğitimine Sivil Katkılar

3.3.1. Eskişehir İslami İlimler Vakfı

İslam medeniyet tarihinde önemli bir yere sahip olan vakıflar toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle kurulmuşlardır. Yardımlaşma ilkesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan vakıflar zamanla daha geniş hizmet alanlarına hitap etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu’nda padişahların, sultanların, vezirlerin ve halkın katkılarıyla, toplumun ihtiyacı olan hemen hemen her alanda vakıflar yaygın hale getirilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı Dönemi’nde ilmi çalışmaları desteklemek amacıyla da vakıflar kurulmuştur.²⁶⁶

Osmanlı Dönemi’nde gerek kırâat üstatlarıyla talebelerinin ücretleri gerekse Kur’an ve kırâat tedrisatı faaliyetlerinin düzenlendiği kurumlar ve mekânlar vakıflar tarafından desteklenmiştir. Devlete hiçbir maddi külfet oluşturmada, dârü’l-kurrâların destek kaynağı vakıflar olmuştur.²⁶⁷ Osmanlı Dönemi’nden miras kalan vakıflar günümüzde de varlıklarını sürdürmektedirler. Toplumun dini ve ilmi ihtiyaçlarını karşılamak üzere hizmet eden vakıflardan birisi de Eskişehir İslami İlimler Vakfı’dır.

Eskişehir İslami İlimler Vakfı 1979 yılında, Kur’an-ı Kerim, hafızlık eğitimi ve imam hatip lisesinde okuyan öğrencilerin barınma ihtiyaçlarını karşılama temel amacıyla kurulmuştur. Vakfın kurucuları arasında Eskişehir’in ileri gelenleri, iş adamları, avukat ve muhasebeciler vardır. Vakıf öncelikle Eskişehir’de Ziyapaşa Caddesi Sehergül Sokak’taki bir arsa üzerinde iki katlı bir Kur’an Kursu binası inşa etmiştir. Bu inşaatın tamamlanması için vakfın yöneticileri, şehrin ileri gelenleri, dönemin müftüsü ve sonradan bu kursta görev yapacak hocalar ciddi gayretler sarf etmişlerdir.²⁶⁸ Kurs binası tamamlandıktan sonra bitişigindeki arsa da satın alınarak buraya da bir öğrenci yurdu binası inşa edilmiştir. Böylece hem Kur’an kursu hem de

²⁶⁶ Vakıflar hakkında bilgi için bk.: Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Tarihi Müesseseleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 280-303.

²⁶⁷ Aydın Kudat, “Osmanlı Dönemi Nükûd Vakıfları Bağlamında Darü’l-Kurrâ ve Kırâat Tedrisatı (Rumeli Nükûd Vakıfları Örneği)”, *Turkish Studies - Comparative Religious Studies* 13/25 (Aralık 2018), 298.

²⁶⁸ Mehmet Günel ile yapılan mülakat (13 Şubat 2024).

öğrenci yurdu binalarıyla vakıf Eskişehir’de dini tahsile ciddi katkıda bulunmuştur. Kurulduğu tarihten bugüne kadar 4500’ü aşkın öğrencinin eğitim aldığı Ziyapaşa Kur’an Kursu’nda 700’den fazla öğrenci hafızlık eğitimini tamamlamış ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın sınavlarında başarılı olarak hafızlık belgesini almıştır.

Eskişehir İslami İlimler Vakfı, Eskişehir’de kırâat eğitimi faaliyetlerine de her türlü desteği sunmuştur. Mehmet ve Mahmut Sarıcaoğlu hocalar başta olmak üzere kırâat eğitimi alan ve veren hocalarının bu süreçte ortaya çıkan ihtiyaçlarına destek olmuştur. Bu desteklerden birisi de Aşere-Takrib-Tayyibe kursu icâzet cemiyetlerine katılan misafirlerin ağırlanması hizmetidir. Son olarak 2021 yılında düzenlenen icâzet cemiyetine katılan davetlilere yönelik ikramlara Eskişehir İslami İlimler Vakfı’nın finans desteği olmuştur.

3.3.2. Eskişehir’deki Kırâat Eğitimine Bireysel Katkılar

3.3.2.1. Eskişehir’de Kırâat Eğitimine Maddi-Manevi Katkı Sunan Kişiler

Eskişehir’de Mehmet Sarıcaoğlu ile temelleri atılıp eğitime başlanılan ve gelenek haline gelen kırâat eğitimi, Sarıcaoğlu Hoca’nın vefatından sonra Yaşar Tekeli tarafından devam ettirilmiştir. Eskişehir’de kırâat eğitime en büyük katkıyı sunan, Eskişehir halkıyla kırâat eğitimini tanıştıran, kırâat eğitimi geleneğinin oluşmasını sağlayan ve Kur’an ve kırâat alanında birçok talebe yetiştiren Mehmet Sarıcaoğlu’dur. Sarıcaoğlu’ndan sonra, 1997 yılında kırâat eğitimi tedrisatının başına geçen Yaşar Tekeli, kırâat eğitimi geleneğini günümüze kadar sürdüren ve birçok kurrâ hafız yetiştiren kişidir. Her iki hoca da kırâat alanında yetkin kişilerin yetişmesi için çoğu zaman kendi imkânlarını sonuna kadar seferber etmişler, gerektiğinde kendi keselerinden desteklerle kırâat eğitimini olabildiğince kesintisiz sürdürmüşlerdir.

İslam eğitim tarihinde hocalık vazifesini üstlenen üstatlar kendilerinden sonra vermiş oldukları eğitimin devam ettirilmesi için talebeleri içerisinde bazıları özel olarak yetiştirmişlerdir. Bu talebeler zamanla ders anlatma konusunda hocaya yardımcı olup kalfalık/asistanlık görevi yapmışlardır. Kırâat eğitimi tedrisatında da üstatlar kendilerinden sonra kırâat eğitimini devam ettirebilecek düzeyde öğrenciler yetiştirmişlerdir. Eskişehir’de kırâat eğitimi geleneğinin sürdürülebilmesi adına Yaşar Tekeli de bazı talebelerini ders anlatabilme hususunda yetiştirmiştir. Bu doğrultuda yedinci dönem kırâat talebelerinin eğitiminde ve sekizinci dönem kırâat-ı aşere eğitiminde Yaşar Tekeli’ye destek olup bu eğitime katkıda bulunan kişi Tahsin

Peker'dir. Bahsi geçen dönemde Kırâat-Anlam İlişkisi dersinde Peker, Yaşar Tekeli'ye kalfalık/asistanlık yapmıştır.

Eğitim faaliyetleri kurumlar tarafından desteklense de bazı harcamalar dışarıdan katkılar sayesinde yapılabilmektedir. Kurumlar tarafından destek olunamayan durumlarda daha iyi bir eğitim sunabilmek adına halktan duyarlı kişilerin bireysel katkılarına başvurulmuştur. Eskişehir'de Sarıcaoğlu'yla başlayıp Tekeli'yle sürdürülen kırâat eğitimi faaliyetlerine birçok duyarlı kişi bireysel imkânlarıyla katkıda bulunmuştur.

Eskişehir'de kırâat eğitimi faaliyetlerine bireysel olarak gerek maddi gerekse manevi açıdan katkıda bulunan isimleri belirlemek üzere Yaşar Tekeli ile yapılan görüşmede bazı isimler öne çıkmıştır. Bunlar Ziyapaşa Kur'an Kursu'nda fahri olarak öğrenci yetiştiren ve hocalık yapan şu isimlerdir: Abdullah Akçay (ö.2015), Ahmet Yaşar Candemir (ö.1991), Bahri Çetin, Hakkı Çiftçi, İsmail Tozluk (ö.2002), Mehmet Ali Şen (ö.2001) ve Tevfik Akçay (ö.1994).

Kırâat eğitimi faaliyetlerine Mehmet Sarıcaoğlu döneminden günümüze kadar bireysel olarak katkı sunan isimlerden birisi de Eskişehir İslami İlimler Vakfı'nın 1984'ten bu yana kesintisiz kırk yıldır Yönetim Kurulu Başkanlığını yapan Yılmaz Çetintaş'tır. Kırâat eğitimi alan hocaların takım elbise başta olmak üzere diğer bazı ihtiyaçları da Çetintaş tarafından karşılanmıştır.

Eskişehir'de kırâat eğitimi faaliyetlerine maddi olarak katkıda bulunan isimlerden bir diğeri Cemalettin Sarar'dır. 1995, 1997 ve 1999 yılında düzenlenen icâzet cemiyetlerine katılan misafirlerin yemek ikramları Sarar şirketler grubu tarafından yapılmıştır. Yine 2012 yılında eğitimlerini tamamlayan talebelere Sarar ailesi maddi olarak destek olmuştur.

Eskişehir'de kırâat eğitimi, şehrin duyarlı büyükleri tarafından hep desteklenmiştir. Bu destekle kurslara katılan hocaların maaşlarının ödenmesi kastedilmemektedir. Bu kişiler diğer kamu görevlileri gibi devlet memurudurlar. Katkı, sıra dışı harcamaların gerektiği durumlarda gündeme gelmiştir. Bu sıra dışı harcamaların başında icâzet merasimlerinin organizesi dolayısıyla oluşacak masraflar gelmektedir. Buraya katılan misafirlere sunulan hediyeler, yol ve konaklama masrafları ile yemek ücretlerinin karşılanması için dışarıdan desteğe ihtiyaç duyulmuştur. Katılan misafirlere yapılacak ikramlar için 2012 yılında kapısı

çalınanlardan birisi de dönemin Tepebaşı Belediye Başkanı Ahmet Ataç'tır. Yine 2012 yılında icâzet alan talebelere Birlik Vakfı Eskişehir Şubesi onursal başkanı Mustafa Keleşoğlu da maddi olarak katkıda bulunmuştur.

Eskişehir'de kırâat eğitimi faaliyetlerine sahibu'l-hayr olarak katkı sunan isimler Yaşar Tekeli ile istişare sonucunda belirlenmiştir. Bu istişare sırasında ismi açıklanmasını istemeyen, unutulmuş ve ismi geçmeyen ama kırâat eğitimi faaliyetlerine katkı veren başka hayır sahipleri de elbette vardır.²⁶⁹ Sonuçta uzun yıllar sürdürülen kırâat eğitiminin bugünlere taşınması elbette el ve gönül birliğiyle mümkün olmuştur.

²⁶⁹ Yaşar Tekeli ile yapılan mülakat (20 Mart 2024).

SONUÇ

Kur'an'daki kelimelerin telaffuzlarını ve bir kısmındaki okunuş farklılıkları konu edinen kırâat ilmi, İslam geleneğinde Kur'an'la ilişkili ilimler arasında sayılmıştır. İslam ilim geleneğinde tefsir müktesebatının ilk örneklerinden itibaren hemen her dönemde yazılan tefsir eserlerinde, kırâat farklılıklarına sırası geldikçe dikkat çekilmiş ve bu farklılıklardan doğabilecek anlam genişlikleri, değişiklikleri ve zenginlikleri dikkate alınmıştır.

Kırâat ilminin doğuşuna sebep olan durumun, lehçe farklılıklarından dolayı Kur'an okumada zorluk çekenlere Hz. Peygamber tarafından yedi harf ruhsatının verilmesi olduğu ifade edilir. Yedi harf ruhsatıyla birlikte ortaya çıkan farklılıklar ciddi sonuçlar doğurabilecek düzeyde değildir. Bunların bir kısmı Arap kabilelerinin konuşmaları arasındaki lehçe farklılıklarıdır. Bir lehçeyi diğerinden ayıran husus ise çoğu zaman ses yahut seslendirme konusundaki ayrışmalardır. Lehçe farklılıklarının tümü, Arap dilinin genel sistemine uymasından dolayı aslında ağız farklılıkları düzeyindedir.

Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber hadislerinde yedi harfin ne olduğuyla ilgili sarıh bir açıklama bulunmaz. Bundan dolayı yedi harfin ne olduğuyla ilgili sahabe döneminde ve sonrasında görüş farklılıkları oluşmuştur. Kırâatlerin ortaya çıkışı ise hicri ikinci asrın ortalarında. Yaşadıkları bölgelerde Kur'an'daki kırâat ihtilafları hakkında diğer insanlardan daha çok bilgiye sahip olan, kırâatlerin sahih olan ve çok sayıda kişi tarafından bilinenleri ile sayıca daha az kişi tarafından bilinenlerini birbirinden ayırıp, sahih kırâatlerin muhafaza edilmesine katkı sağlayan kurrâların çalışmalarının da aynı dönemde yoğunlaştığı görülür.

Hicri üçüncü asırda kırâatler ve bu konudaki rivayetlerin tedvin edilmeye başlanması, kırâat ilminin sistematik hale gelebilmesi açısından katkı sağlayıcı olmuştur. Kırâatlerin ve bunlarla ilgili rivayetlerin sayıca hızla artması da bu döneme rastlar. Sayının gün geçtikçe artması, bu konuda bazı sınırlamalara gidilmesine sebep olmuştur. Kırâatler, isimleriyle meşhur olan kırâat imamlarının sayısı ile sınırlandırılmış, sahih olanlar, olmayanlardan ayırt edilmeye çalışılmıştır. İbn Mücahid ve İbnü'l-Cezeri başta olmak üzere diğer meşhur kırâat âlimlerinin özverili çalışmaları bu dönemde kırâat ilminin sistemleşmesine büyük katkı sağlamıştır.

Kırâat imamı olarak meşhur olan kurrâların yaşadıkları şehirler, zaman içinde kırâat eğitiminin yoğunlaştığı merkezler haline gelmiştir. Medine, Mekke, Basra, Kûfe, Bağdat ve Şam şehirleri bu alanda ön plana çıkmıştır. Fetih hareketleriyle birlikte İslam beldesi haline gelen topraklara da kırâat öğretimi taşınmıştır. Kırâat ilminin Mısır ve Endülüs topraklarına taşınmasından sonra bu ülkelerde yapılan kırâat ilmi faaliyetleri kırâat alanına kayda değer açılımların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde diğer Müslüman coğrafyalardaki yoğunlukta sürdürülen kırâat eğitimi faaliyetlerinde, 798/1396 yılında Yıldırım Beyazıt'ın (ö.805/1403) daveti üzere İbnü'l-Cezerî'nin Bursa'ya gelmesiyle yeni bir evre başlamıştır. Sonraki dönemde de padişahlar, kırâat eğitiminin alt yapısını sağlamlaştırmak amacıyla İslam diyarından âlimleri davet etmiştir. Yine bu doğrultuda rihlelere önem verilmiş ve rihleler desteklenmiştir. Kırâat eğitimi Osmanlı İmparatorluğu'nun âlimlere ve ilmi faaliyetlere verdiği destekten aldığı payla sistemli bir hale getirilmiştir. Dâru'l-kurrâlar bu eğitimin yapılması için özel olarak oluşturulmuş mekânlardır. Böylelikle kırâat eğitimi Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde sorunsuz ve kesintisiz bir şekilde devam ettirilmiştir.

3 Mart 1924'te çıkan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle, kırâat eğitimi faaliyetleri 1968 yılında tekrar başlayacağı güne kadar resmi olarak kesintiye uğramıştır. Mehmet Rüştü Aşıkkutlu riyâsetinde 1968 yılında oluşturulan halkayla birlikte kırâat öğretimi Türkiye'de yeniden canlanmaya başlamış ve yıllar içerisinde kurumsal bir yapıya kavuşmuştur.

Kırâat eğitimi faaliyetlerinin Türkiye Cumhuriyeti'nde 1968 yılında resmi statüde başlamasından iki sene sonra, 1970 yılında Eskişehir'de de başlaması çok dikkat çekicidir. Eskişehir'de birçok Anadolu şehrinden önce kırâat eğitiminin başlamasında en büyük pay, maddi imkânsızlıklardan dolayı memleketi Trabzon'dan Eskişehir'e göç eden Mehmet Sarıcaoğlu'nundur. Onun okutup icâzet verdiği toplam 12 talebe, Eskişehir'de Cumhuriyet Dönemi'nde aşere-takrîb-tayyibe eğitimlerini tamamlayan ilk kuşaktır.

Sarıcaoğlu yetiştirdiği kurrâ hafızlarla Eskişehir'de kırâat eğitimi faaliyetlerinin temelini atmıştır. Mehmet Sarıcaoğlu'nun vefatı sonrasında Eskişehir'de kırâat bayrağını devralan kişi Onun yetiştirip icâzet verdiği ilk altı

öğrencisinden biri olan Yaşar Tekeli'dir. Tekeli'nin aynı halkada yer alan diğer arkadaşlarından farkı, hafızlığını da Sarıcaoğlu'nda ikmal etmesidir.

Eskişehir'de doğup büyüyen ve imam-hatip olarak başladığı meslek hayatını Kur'an kursu öğreticisi olarak tamamlayan Yaşar Tekeli, hayatı boyunca hep Eskişehir'de yaşamıştır. Hem görevde olduğu dönemde hem de emekli olduktan sonra, yetiştirdiği onlarca hafız yanında, tam sayılarını kendisinin de bilmediği pek çok öğrenciye talim ve meharic-i huruf dersleri vermiştir.

Yaşar Tekeli, hocasının vefatından sonra, 1997 yılında Eskişehir'de başladığı kırâat eğitimi faaliyetlerine bugün de devam etmektedir. Kurrâ Hafız Yaşar Tekeli, hocası Sarıcaoğlu'dan Mısır tariki üzere kırâat eğitimi almış ve hocasından öğrendiği gibi kendi verdiği kırâat eğitimi kurslarında Mısır tarikinin Şeyh Ataullah mesleği üzere kırâat derslerini sürdürmüştür. İmkânların kısıtlı olduğu dönemden itibaren toplamda 66 kişiye aşere-takrîb-tayyibe okutup icâzet veren Yaşar Tekeli 2022 yılında kırâat-ı aşere okuttuğu 11 öğrencisine takrîb-tayyibe okutmayı sürdürmektedir. Onun yetiştirdiği kurrâ hafızların çoğu bugün Eskişehir'in merkezinde bulunan camilerde görev yapmaktadır. Yine şehir merkezinde bulunan üç yatılı hafızlık erkek Kur'an kursunun öğretici kadrosundaki hocaların çoğu da onun icâzet verdiği kurrâ hafızlardır.

Eskişehir'de sürdürülen kırâat eğitimi faaliyetlerinde ilk yıllardan itibaren mekân sorunu yaşanmıştır. Kırâat eğitimi faaliyetleri için hususi bir mekânın olmamasından dolayı kırâat talebeleri dönemsel olarak farklı mekânlarda eğitimlerini tamamlamışlardır. Günümüzde bu sorun, Dini İhtisas Merkezi binasının devreye girmesiyle çözülmüştür.

Cumhuriyet Dönemi'nde Eskişehir'de kırâat eğitimini tamamlayan talebeler için üç farklı camide toplam 8 kez icâzet cemiyeti düzenlenmiştir. Bunların beş tanesi Çarşı, iki tanesi Reşadiye, bir tanesi de Mahmut Sami Ramazanoğlu camilerinde yapılmıştır.

Eskişehir'de kırâat eğitimi faaliyetleri Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın taşradaki temsilcisi olan Eskişehir İl Müftülüğü tarafından desteklenmiştir. Ayrıca bugün şehrin neredeyse bütün camilerinde görev yapan hafız personelin çoğunun yetiştiği Ziyapaşa Erkek Kur'an Kursu'nu Eskişehir'e kazandıran Eskişehir İslami İlimler Vakfı da kırâat eğitimi faaliyetlerinin sürdürülmesi için maddi-

manevi olarak katkıda bulunmuştur. Eskişehir’de kırâat eğitimi faaliyetleri 1970’ten itibaren Mehmet Sarıcaoğlu ve Yaşar Tekeli’nin önderliğinde maddi-manevi katkı sunan başka hayır sahibi kişilerin destekleriyle günümüze kadar gelmiştir.

Bu aşamadan sonra müzeleriyle Türkiye’de adından söz ettiren Eskişehir’de bir de kırâat eğitiminin sergileneceği bir müze oluşturulması gündeme getirilebilir. Klasik Osmanlı mimarisinin yansıtılacağı ve Odunpazarı bölgesindeki tarihi alanda kurulacak böyle bir müzenin Türkiye’deki kırâat eğitiminin gelişimine gelecek nesillerin tanıklık etmesi açısından son derece faydalı olacağı öngörülmektedir. Bunun yanında icâzet alan kişilerin çokluğu açısından Türkiye’de dördüncü sırada olan Eskişehir’de yedi dönem aralıksız kırâat okutan Yaşar Tekeli’nin isminin yaşatılacağı müstakil bir Kırâat eğitim merkezinin yapımı da gündeme getirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adana İl Müftülüğü. “Adana’da Aşere Kursu Tamamlandı”. Erişim 23 Aralık 2023.
<https://adana.diyamet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kuru msal&ContentId=2033>
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrut: y.y., 1405/1985.
- Akakuş, Recep. *Tarihsel Boyutuyla Kur'an-ı Kerim Öğretimi ve Reisü'l Kurralık*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2008.
- Akakuş, Recep. “Reisülkurrâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/545-546. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Akalın, Şükrü Halûk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Basım, 2011.
- Akar, Ali. “Lehçe Oluşma Şartları ve Evreleri Bakımından Eski Türkiye Türkçesi”. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* 28 (2010), 15-30.
- Akaslan, Yaşar. “İbnü'l Cezerî'nin Yedi Harf” Meselesi Üzerindeki Fikirleri”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (2018), 265-303.
- Akaslan, Yaşar. “Kırâat İlminde İcâzet Geleneği: Şeyhu'l-Kurrâ Safvan Çakıroğlu Örneği”. *Son Devir Karadenizli Merhum Kurrâlar Sempozyumu*. ed. Hayrettin Öztürk. 57-87. Samsun: Erkam Yayın, 2018.
- Akaslan, Yaşar. “Türkiye’de Kırâat İlmi Eğitim-Öğretimi”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (2018), 1081-1107.
- Akaslan, Yaşar. “Cumhuriyet’ten Günümüze Türkiye’de Aşere-Takrîb-Tayyibe Eğitimi (Ankara Örneği)”. *VI. Uluslararası Din Bilimleri Sempozyumu*. ed. İhsan Çapçioğlu. 157-169. Elazığ: Asos Yayınevi, 2019.
- Akaslan, Yaşar. “Endülüs’ün Kırâat İlmindeki Yeri”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/1 (Mart 2019), 107-139.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 3. Basım, 2021.

- Akdemir, Mustafa Atilla. “Kırâat-Resmu’l-Mushaf İlişkisi”. *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları-IV*. ed. Bedrettin Çetiner. 117-134. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Hamid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve “Zübdetü’l-İrfân” Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Akdemir, Salih. *Kur’an’a Dilbilimsel Yaklaşımlar*. İstanbul: KURAMER Yayınları, 2017.
- Akdemir, Salih. “Kur’an’ın Toplanması ve Kırâatı Meselesi”. *I. Kur’an Sempozyumu*. ed. Mehmet Akif Ersin vd. 25-30. Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994.
- Akpınar, Cemil. “İcâzet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/393-400. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 6. Basım, 2015.
- Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kırâat Âlimleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Akyüz, Abdullah. “Osmanlıdan Günümüze Reîsülkurrâlar”. *Usul İslam Araştırmalar Dergisi* 36 (2021), 133-162.
- Alan, Sevede – Güler, İsmail. “Kureyş Lehçesinin Klasik Arapçaya Etkisi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2007), 327-341.
- Albayrak, Bünyamin – Ünal, Ahmet. “Bir Kırâat Âlimi: İsmail Hakkı Bayrı”. *Diyanet Aylık Dergi* 362 (Şubat 2021), 46-47.
- Alemdar, Yusuf. *İstanbul’da Kur’an Okulları (XV-XVI. Yüzyıllar)*. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Alemdar, Yusuf. *Osmanlı’da Dâru’l-Kurrâ Müessesesi ve Kırâat Öğretimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Alemdar, Yusuf. “Kırâatlerin Çıkış Meselesine Yeni(den) Bir Bakış”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2004), 143-170.

- Alemdar, Yusuf. “Reisü'l-Kurralık Makamı ve Son Reisü'l-Kurra Ahmed Efendi”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2011), 25-40.
- Altıkulaç, Tayyar. *Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 2022.
- Altıkulaç, Tayyar. *Yüce Kitabımız Hz. Kur'an*. Ankara: TDV Yayınları, 18. Basım, 2022.
- Altıkulaç, Tayyar. *Zorlukları Aşarken*. 3. Cilt. İstanbul: İSAM Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbnü'l-Cezeri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/551-557. Ankara: TDV Yayınları, 2023.
- Altıkulaç, Tayyar. “Hüzelî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/69-70. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Âlu İsmail, Nebîl Muhammed İbrahim. *Kırâat İlmi (Doğuşu Gelişmesi ve İslami İlimlere Etkisi)*. çev. Yavuz Fırat. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021.
- Arslan, Durmuş. “Kırâat İlminde İcâzetnâme Geleneği ve Bir İcâzetnâme Örneği”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2003), 291-317.
- Aşıkkutlu, Emin. “Kırâat İlminin Temellendirilmesinde Ahrufü's-seb'a Hadisi”. *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV*. ed. Bedrettin Çetiner. 43-106. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Aşıkkutlu, Emin. “Mehmet Rüştü Âşıkkutlu (Hayatı, Şahsî ve İlmî Kişiliği)”. *M. Rüştü Aşıkkutlu Anısına II. Kur'an ve Kırâati Sempozyumu*. ed. Bedrettin Çetiner. 127-145. İstanbul: Ensar Yayınları, 2003.
- Ata, Ulvi. “Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmetiçi Eğitim Kurslarında Kırâat Eğitimi”. *Tarihten Günümüze Kırâat İlmi*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- Atay, Hüseyin. *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi (Medrese Programları-İcâzetnâmeler-İslahat Hareketleri)*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.

- A'zamî, M. Mustafa. *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'an Tarihi*. çev. Ömer Türker. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- A'zamî, M. Mustafa. "Asr-ı Saadette Yazı ve Vahiy Kâtipleri". çev. Durak Pasmaz. *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*. ed. Vecdi Akyüz. 153-211. İstanbul: Beyan Yayınları, 2006.
- Baltacı, Cahit. *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2. Basım, 2005.
- Başal, Abdülhalim. *Endülüs Kırâat Ekolü (Tarihi, Kaynakları ve Yöntemleri)*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2022.
- Başal, Abdülhalim. *Endülüs'te Kırâat İlmi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ. *Fütûhu'l Büldân*. çev. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- Birişik, Abdülhamit. "Kırâat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/425-432. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Bodur, Mustafa. "Eskişehir'de Bir Kırâat Âlimi: Mehmet Sarıcaoğlu". *Diyanet Aylık Dergi* 306 (Haziran 2016), 76-77.
- Bozkurt, Nahide. *Abbâsîler*. İstanbul: İSAM Yayınları, 10. Basım, 2023.
- Bozkurt, Nebi. "Dârülkurrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/543-545. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-şâhîh*. nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Bulut, Ali vd. *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*. İstanbul: KURAMER Yayınları, 2019.
- Bursa İl Müftülüğü. "Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş Bursa'da Aşere-Takrib ve Tayyibe İcazet Merasimine Katıldı". Erişim 20 Aralık 2023. <https://bursa.diyanet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kuru msal&ContentId=1251>

- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1976.
- Cömert, İsmail. “Düzceli Hacı Hasan Efendi (Hasan Şen) ve Kur’ân Hizmetleri”. *Son Devir Karadenizli Merhum Kurrâlar Sempozyumu*. ed. Hayrettin Öztürk. 166-171. Samsun: Erkam Yayın, 2018.
- Çelebi, Ahmed. *İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi*. çev. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 1976.
- Çelik, Nizamettin. “Seyyid Hâmid B. El-Hâc Abdülfettâh El-Paluvî ve Kırâat İlmindeki Konumu”. *Diyanet İlmî Dergi* 57 (2021), 725-748.
- Çetin, Abdurrahman. *Yedi Harf ve Kırâatler*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2005.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur’an İlimleri ve Kur’an-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Çetin, Osman. “Horasan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/234-241. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Çınar, Yusuf. “Erzurum Ulemasında Kırâat Eğitimin Yeri: Muhammed Halis Emek Örneği”. *Baberti Dergisi* 18 (2023), 76-95.
- Çollak, Fatih. “eş-Şâtıbiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/377-379. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Çollak, Fatih. “Reîsü’l-Kurrâ’lık Müessesesi ve Esâmî-i Kurrâ Defteri”. *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları-IV: Kırâat İlmi ve Problemleri*. Ed. Bedrettin Çetiner. 179-240. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Çollak, Fatih. “Reîsü’l-Kurrâ Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi’nin Hayatı”. *Abdurrahman Gürses Anısına I. Kur’ân ve Kırâati Sempozyumu*. ed. Bedrettin Çetiner. 11-45. İstanbul: Ensar Yayınları, 2006.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: İSAM Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Dağ, Mehmet. “İbn Mücahid’in Kırâat Ekollerini Yedi ile Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım”. *EKEV Akademi Dergisi* 27 (2006), 81-104.

Demirci, Naci. *Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmi Eğitimindeki Yeri*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Derin, Yusuf. *Bir Gönül İnsanı Muttalip'li Hacı Hilmi Efendi*. İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2015.

Dinç, Mehmet. *Cumhuriyet Dönemi'nde Reisü'l Kurrâlık: Gönenli Mehmet Efendi'nin Kırâat İlmine Katkıları*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Diyanet Gazetesi. “Kur’ân-ı Kerîm İhtisas Kursu Açıldı” (15 Şubat 1974), 1. <https://dergi.diyanet.gov.tr/indexarsiv.php>

Diyanet Gazetesi. “İstanbul Eğitim Merkezi'nde Aşere Takrib kursu açıldı” (15 Mayıs 1976), 1. <https://dergi.diyanet.gov.tr/indexarsiv.php>

Diyanet Gazetesi. “Aşere Takrib Tayyibe Kursu İcazet Merasiminde Haseki Eğitim Merkezi Müdürü Mahmut Özakkaş'ın Açış Konuşması” (1 Temmuz 1979), 1. <https://dergi.diyanet.gov.tr/indexarsiv.php>

Diyanet Gazetesi. “İstanbul Haseki Eğitim Merkezi II. Dönem Aşere Takrib Kursu Sona Erdi” (1 Temmuz 1983), 1. <https://dergi.diyanet.gov.tr/indexarsiv.php>

Diyanet Gazetesi. “Diyanet İşleri Başkanlığı'nca 3. Dönem Aşere Takrib Kursu Başlatıldı” (1 Kasım 1983), 1. <https://dergi.diyanet.gov.tr/indexarsiv.php>

Diyanet Gazetesi. “3. Dönem Aşere Takrib Tayyibe Kursu Sona Erdi” (1 Kasım 1986), 1. <https://dergi.diyanet.gov.tr/indexarsiv.php>

Diyanet Gazetesi. “Eskişehir Çarşı Camii İmam-Hatibi Mehmet Sarıcaoğlu ile Bir Sohbet” (Mayıs 1987), 1. <https://dergi.diyanet.gov.tr/indexarsiv.php>

Diyanet Haber. “Adana'da ilk kez açılan 'Aşere Takrib Kursu' tamamlandı”. Erişim 23 Aralık 2023. <https://www.diyanethaber.com.tr/adanada-ilk-kez-acilan-asere-takrib-kursu-tamamlandi>

Diyanet Haber. “Kayseri'de Kurra hafızlar icazetlerini aldı”. Erişim 23 Aralık 2023. <https://www.diyanethaber.com.tr/kayseride-kurra-hafizlar-icazetlerini-aldi>

Diyanet Haber. “Rize Diyanet Akademi Merkezi 4. Dönem Aşere Takrib mezunlarını verdi”. Erişim 24 Aralık 2023. <https://rizeihtisas.diyanet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=14269#:~:text=Akademi%20Merkezi%204>

Diyanet Haber. “Ayasofya’da Aşere Takrib Tayyibe İcazet Merasimi”. Erişim 26.12.2023. <https://www.diyanethaber.com.tr/ayasofyada-asere-takrib-tayyibe-icazet-merasimi>

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Diyarbakır’da "Aşere-i Takrib İcazet Merasimi" düzenlendi”. Erişim 20 Aralık 2023. <https://diyarbakir.diyanet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=1596>

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Kırâat araştırmalarının yapıldığı “araştırma merkezleri”ne ihtiyacımız var”. Erişim 26.12.2023. <https://diyanet.gov.tr/TR/Kurumsal/Detay/25703/kirâat-arastirmalarinin-yapildigi-arastirma-merkezlerine-ihtiyacimiz-var>

Doğru, Halime. *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*. İstanbul: Afa Yayıncılık, 1992.

Ekimci, Betül. “Eskişehir Çarşı Camii”. *Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları X. Poster Sunuşları Bildiri Özetleri Kitabı*. ed. Neslihan Kulözü vd. 10-11. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2014.

Eroğlu, Ali. “İbn Mihrân en-Nisâbüri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/199-200. Ankara: TDV Yayınları, 1999.

Ersöz, Muhammed. *Kur’an’ın Dil Yapısı ve Kur’an Kelimelerinin Terimleşmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Erzurum Ömer Nasuhi Bilmen Dini Yüksek İhtisas Merkezi. “Aşere-Takrib Mezuniyet Merasimi”. Erişim 20 Aralık 2023. <https://erzurumihtisas.diyanet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=376>

Eskişehir Valiliği. “Tarihçe”. Erişim 3 Ocak 2024. <http://www.eskisehir.gov.tr/tarihce>

Evliya Çelebi. *Seyahatname*. çev. Mümin Çevik. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 2011.

- Fırat, Yavuz. “Kırâat İlmi ve Tarikler”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2011), 37-55.
- Gemalmaz, Efrasiyap. “Ağız Bilimi Araştırmaları Üzerine Genellemeler”. *Türk Kültürü Araştırmaları* (1989), 1-12.
- Gezer, Süleyman. *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008.
- Gökdemir, Ahmet. “Anadolu’da Osmanlı Öncesi Kur’ân Kültürü (Tedrîsât/Tilâvet/Kırâat)”. *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7 (2019), 24-47.
- Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı Kırâat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (2019), 91-123.
- Gökdemir, Ahmet. “Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2017), 113-148.
- Gökdemir, Ahmet. “Köprülü Ailesinin Kur’ân Eğitimi ve Kırâatine Katkıları”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2018), 331-355.
- Günaydın, Mehmet. “Reisu’l-Kurrâ Mehmet Rüştü Aşıkkutlu’nun Kur’ân Öğretimine Katkıları ve Dini Görüşleri”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2008), 121-154.
- Güner, Ahmed. “Asr-ı Saadette Mescidler/Camiler ve Fonksiyonları”. *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*. ed. Vecdi Akyüz. 211-256. İstanbul: Beyan Yayınları, 2006.
- Hamidullah, Muhammed. *Kur'an-ı Kerim Tarihi*. çev. Abdülaziz Hatip. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*. çev. Selahattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 6. Basım, 2018.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Maârif, 1388/1969.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 6 Cilt. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.

İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsa. *Kitâbu's-Seb'a fî'l-Kırâat*. thk. Şevki Dayf. Kâhire: Dârü'l-Meârif, ts.

İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fî'l Kırâati'l Aşr*. thk. Ali Muhammed Dabbâ. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İzmir Dini Yüksek İhtisas Merkezi. “I. Dönem Aşere Takrib İcazet Merasimi Duyurusu”. Erişim 23 Aralık 2023. <https://izmirihtisas.diyanet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=321&MenuCategory=Kurumsal>

İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi. “Kırâat Bölümü Mezunlarımız”. Erişim 26.12.2023. <https://istanbulihtisas.diyanet.gov.tr/Sayfalar/ContentsWithImage.aspx?MenuCategory=Kurumsal1&ContentCategory=mezunlarimiz>

İstanbul Müftülüğü. “İstanbul’da "Aşere Takrib İcazet Merasimi" Düzenlendi”. Erişim 26.12.2023. <https://istanbul.diyanet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=2349>

İstanbul Müftülüğü. “Aşere ve Takrib Kursunu Tamamlayan Hafızlar İçin İcazet Merasimi Düzenlendi”. Erişim 26.12.2023. <https://istanbul.diyanet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=2089>

Kablan, Süleyman. “Osmanlı’dan Cumhuriyete Kırâat İlmi”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Ocak 2022), 511-530.

Kara, Necati – Karakaya, Necdet. “Kur’an Dilinin Modern Dilbilime Göre Bir Değerlendirme Denemesi: Kureyş Lehçesi mi Kureyş Ağzı mı?”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/1 (2013), 51-64.

Kara, Ömer. *Tefsir Tetkikleri I*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.

- Kara, Ömer. “İbnü’l-Cezerî: Hayatı ve Eserleri”, *Uluslararası İbnü’l-Cezerî Sempozyumu*. Ankara: DİB Yayınları, 2021.
- Karaçam, İsmail. “Anahatlarıyla Kırâat İlmi ve Tarihi Gelişimi”. *Kur’an ve Kırâati Sempozyumları Kitabı*. ed. Muhammed Aydın. 46-64. Adapazarı: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2006.
- Karaçam, İsmail. *Kur’an-ı Kerim’in Nüzulü ve Kırâati*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1995.
- Karaçam, İsmail. *Kırâat İlminin Kur’an Tefsirindeki Yeri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Karaçam, İsmail. *Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 33. Basım, 2021.
- Kazıcı, Ziya. *İslam Eğitim Tarihi*. İstanbul: Bir Yayıncılık, 1983.
- Kazıcı, Ziya. *İslâm Medeniyeti ve Tarihi Müesseseleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 18. Basım, 2018.
- Keskioğlu, Osman. *Kur’an-ı Kerim Bilgileri*. Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 1989.
- Kırâat Eğitim Merkezi. “Kırâat Eğitim Derneği hizmet binası açılışı”. Erişim 25 Aralık 2023. <https://kırâategitimmerkezi.com/kırâat-egitim-derneği-hizmet-binası-acilisi/>
- Kocaeli Dini Yüksek İhtisas Merkezi. “Aşere-Takrib İcazet Merasimi”. Erişim 24 Aralık 2023. <https://kocaeli ihtisas.diyanet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=412>
- Koç, Ahmet. “Kur’an Eğitimi Tarihinde Örnek Bir Şahsiyet: Hafız Hasan Akkuş”. *IV. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu*. ed. Mustafa Sürün. 463-487. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.
- Koçak, Zeki. *Karahanlılardan Günümüze Din Eğitimi*. Erzurum: Zafer Medya Grup, 2023.
- Koçak, Zeki. *Erzurum’un Yüzleri “Müftü Muhammed Halis Emek”*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2016.

Komisyon. “Kırâat (Aşere-Takrîb) Eğitim Programı”. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.

Konya İl Müftülüğü. “Ali Efendi Darü'l Kurrası Takrib kursu 4. dönem açılışı gerçekleştirildi”. Erişim 20 Aralık 2023. <https://konya.diyanet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=2452>

Koyuncu, Recep – Kılıç, Süleyman. “İbnü'l Cezeri Öncesi Kırâat Ekollerine Genel Bakış”. *Kilitbahir/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (Eylül 2023), 191-218.

Kudat, Aydın. “Osmanlı Dönemi Nükûd Vakıfları Bağlamında Darü'l-Kurrâ ve Kırâat Tedrisatı (Rumeli Nükûd Vakıfları Örneği)”. *Turkish Studies - Comparative Religious Studies* 13/25 (Aralık 2018), 291-304.

Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi*. Ankara: Otto Yayınları, 2. Basım, 2022.

Memurlar.net. “Nevşehir'de Aşere Takrib ve Tayyibe kursu açıldı”. Erişim 24 Aralık 2023. <https://www.memurlar.net/haber/318221/nevsehir-de-asere-takrib-ve-tayyibe-kursu-acildi.html>

Miras, Kamil. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. 8 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2019.

Müftüoğlu, Ömer. *Bugünün Müslümanının Kur'an'la İletişimi*. Ankara: Otto Yayınları, 2. Basım, 2016.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374- 75/1955-56.

Odunpazarı Müftülüğü. “Personelimiz”. Erişim 5 Mayıs 2024. <https://eskisehir.diyanet.gov.tr/odunpazarı/Sayfalar/Contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal2&ContentCategory=personelimiz>

Okçu, Abdülmecit. *Kur'an ve Kırâat*. Erzurum: EKEV Yayınları, 2001.

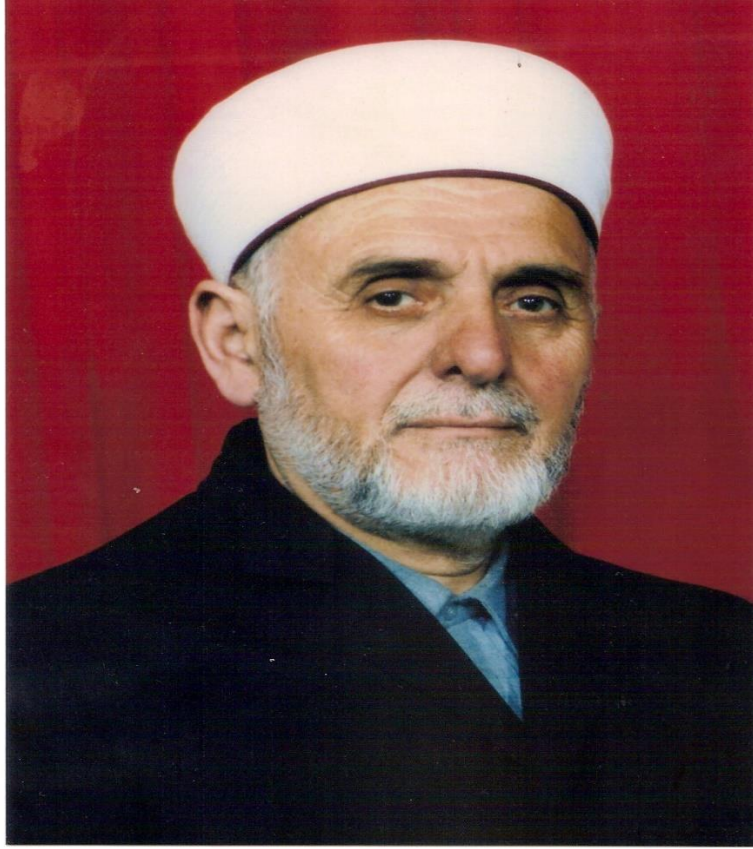
Öğmüş, Harun. “Kur'an'ın Sıhhati Bağlamında Kırâat Farklılıklarının Değerlendirilmesi”. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (Şubat 2010), 5-26.

- Önen, Hacı. “Ebu Amr Ed-Dânî'ye Göre Yedi Harfin Anlamı”. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 11 (Nisan 2014), 56-72.
- Öngel, İbrahim. *Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim Kurslarında Kırâat Eğitimi (İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi Örneği)*. (İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Özdemir, Ahmet – Uzun, Mehmet. “Kastamonulu Kırâat Âlimi Ömer Aköz”. *II. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu*, ed. Cengiz Çuhadar vd. 209-218. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Öztürk, Hayrettin. “Reîsü'l-Kurrâ Mehmet Eren (Asker Hafız) ve Kur'ân Hizmetleri”. *Son Devir Karadenizli Merhum Kurrâlar Sempozyumu*. ed. Hayrettin Öztürk. 108-124. Samsun: Erkam Yayın, 2018.
- Paçacı, Mehmet. *Kur'an'a Giriş*. İSAM Yayınları, 11. Basım, 2021.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Râğıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412/1992.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu'l-gayb: et-Tefsîru'l-kebîr*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1405/1985.
- Salih, Subhi. *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*. çev. M. Said Şimşek. Konya: Hibaş Yayınları, 1986.
- Sarı, Mehmet Ali. “İcâzet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/400-401. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Seydişehirli Mahmut Esad. “Arap Dili”. sad. Zafer Kızıklı, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/4 (2009), 163-178.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1429/2008.
- Şâhin, Abdussabûr. “Kur'an Tarihinde Yedi Harf Meselesi 2”. çev. Tayyar Altıkulaç. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 12/2 (1973), 67-73.

- Şâhin, Abdussabûr. “Kur’an Tarihinde Yedi Harf Meselesi 3”. çev. Tayyar Altıkulaç. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 12/3 (1973), 131-136.
- Şenat, Fatma Asiye. “Endülüslü Kırâat Âlimi Dâni ve ‘Teyisîr’i”. *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 10 (2010), 175-186.
- Şimşek, Said. “Kırâatların Kaynağı Problemi”. *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları-IV: Kırâat İlmi ve Problemleri*. ed. Bedrettin Çetiner. 17-31. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Taberî, Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*. 30 Cilt. Kahire: Dârü’l-Maârif, 1398/1978.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvid Istılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1997.
- Tepebaşı Müftülüğü. “Tepebaşı İlçe Müftülüğü Personel Listesi”. Erişim 5 Mayıs 2024.
<https://eskisehir.diyaret.gov.tr/tepebasi/Sayfalar/Contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal2&ContentCategory=personelimiz>
- Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kırâat İlminin Ta’limi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Tetik, Necati. “Türkiye’de Başlangıcından Günümüze Kadar Kırâat İlminin Öğretiminde Takip Edilen Usul ve Esaslar”. *Kur’ân ve Kırâatı Sempozyumları Kitabı*. ed. Muhammed Aydın. 72-89. Adapazarı: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2006.
- Tetik, Necati. “Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler”. *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları-IV: Kırâat İlmi ve Problemleri*. ed. Bedrettin Çetiner. 147-168. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî. *Sünenü’t-Tirmizî*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Tok, Fatih. *İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe’nin Kur’an Anlayışı*. İstanbul: KURAMER Yayınları, 2017.

- Tok, İlhan. “Akreboğlu” Hafız Osman Nuri Taşkent ve Kur’ân Öğretim Metodolojisi”. *Son Devir Karadenizli Merhum Kurrâlar Sempozyumu*. ed. Hayrettin Öztürk. 156-165. Samsun: Erkam Yayın, 2018.
- Toprak, Hicret. “Türkiye Cumhuriyeti’nde Dinî Kurumsallaşma: Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluşu”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 14/51 (2017), 217-233.
- Ünal, Mehmet. *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019.
- Watt, W. Montgomery. *Kur’an’a Giriş*. çev. Süleyman Kalkan. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1998.
- Yılmaz, Serap. *Klasik Osmanlı Dönemi Menzil Külliyesi Örneği: Eskişehir Kurşunlu Külliyesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Yiğit, İsmail. *Emevîler*. İstanbul: İSAM Yayınları, 7. Basım, 2021.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezeri ve Tayyibetü’n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.
- Zehebî. *Ma’rifetü’l-kurrâi’l-kibâr ale’t-tabakâti ve’l-esâr*. nşr. Tayyar Altıkulaç. 4 Cilt. İstanbul: İSAM Yayınları, 1415/1995.
- Zemahşerî. Cârullah Ebü’l-Kasım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hağa’iki gavâmizi’t-tenzîl ve uyûni’l-eḳavîl fî vücûhi’t-te’vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kitab, ts.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü’l-irfân fî ulûmi’l-Kur’ân*. 2 Cilt. b.y.: Matbaatü İsa’l-Bâbi’l-Halebî ve Şürakâh, ts.

EKLER

Kurrâ Hafız Mehmet Sarıcaoglu

Eskişehir ilk dönem kırâat talebeleri

Eskişehir Ziya Paşa Kur'an Kursu – 1979

Reşadiye Camii Hafızlık İcâzet Cemiyeti – 1981

Çarşı Camii Hafızlık İcâzet Cemiyeti – 1986

Çarşı Camii Aşere-Takrîb İcâzet Cemiyeti – 1995

Çarşı Camii Aşere-Takrîb İcâzet Cemiyeti – 1995

Mehmet Sarıcaoglu'nda Birinci Dönem (1995 Yılı) Kırâat Eğitimi Tamamlayanlar

Mehmet Sarıcaoğlu'nda İkinci Dönem (1997 Yılı) Kırâat Eğitimi Tamamlayanlar (ayaktakiler)

Çarşı Camii Aşere-Takrîb İcâzet Cemiyeti – 1997

**Yaşar Tekeli’de Birinci Dönem (1999 Yılı) Kırâat Eğitimi Tamamlayanlar
(Kırâat Eğitimi Bitirme Sınavı – Eskişehir İl Müftülüğü)**

Çarşı Camii Aşere-Takrîb İcâzet Cemiyeti – 1999

**Yaşar Tekeli’de İkinci Dönem (2005 Yılı) Kırâat Eğitimi Tamamlayanlar
(ayaktakiler)**

Eskişehir İl Müftülüğünde Yapılan Aşere-Takrîb İmtihanı – 8 Haziran 2005

**Yaşar Tekeli’de Üçüncü Dönem (2007 Yılı) Kırâat Eğitimi Tamamlayanlar
(Çarşı Camii Kırâat Eğitimi Ders Odası)**

Yaşar Tekeli’de Dördüncü Dönem (2009 Yılı) Kırâat Eğitimi Tamamlayanlar

Çarşı Camii Aşere-Takrîb İcâzet Cemiyeti – 2009

Yaşar Tekeli’de Beşinci Dönem (2012 Yılı) Kırâat Eğitimi Tamamlayanlar

Reşadiye Camii Aşere-Takrîb İcâzet Cemiyeti – 2012

Kurrâ Hafız Mahmut Sarıcaoğlu

Yaşar Tekeli’de Altıncı Dönem (2015 Yılı) Kırâat Eğitimi Tamamlayanlar

Yaşar Tekeli’de Yedinci Dönem (2021 Yılı) Kırâat Eğitimi Tamamlayanlar
(Eskişehir Dini İhtisas Merkezi - Tüm Türkiye’de Kovid 19 Salgını
Dolayısıyla Uygulanan Pandemi Tedbirlerinin Geçerli Olduğu Aylarda
Yapılan Ders)

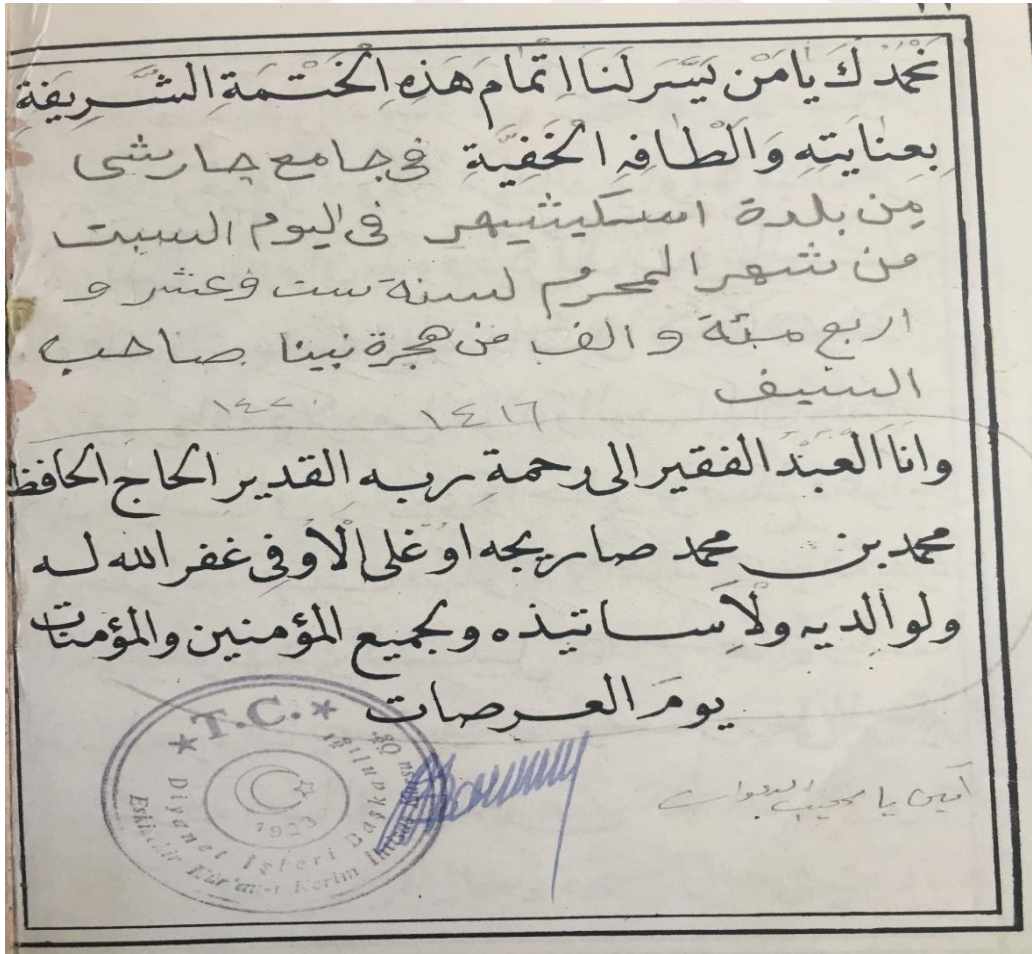
Yaşar Tekeli’de Yedinci Dönem (2021 Yılı) Kırâat Eğitimi Tamamlayanlar

Reşadiye Camii Aşere-Takrîb İcâzet Cemiyeti – 2021

Kurrâ Hafız Yaşar Tekeli

Kurrâ Hafız Yaşar Tekeli'nin İcâzetnâmesinin son sayfası

Eskişehir İl Müftülüğü arşivinde bulunan aşere-takrîb mezunları dosyası

ÖĞRENCİ KÜTÜK DEFTERİ				Sayfa No: 1		
Nüfus Bilgileri	Soyadı	TEKEİ		Soyadı	DOKUZCAR	
	Adı	Yasur		Adı	Burhan	
	T.C. Kimlik No.	[REDACTED]		T.C. Kimlik No.	[REDACTED]	
	Baba Adı	Ömer		Baba Adı	İsmail	
	Ana Adı	Hayat		Ana Adı	Gülbede	
	Doğum Yeri ve Tarihi	Muttalıp-01.10.1958		Doğum Yeri ve Tarihi	Eskişehir-01.11.1954	
	İl ve İlçesi	Eskişehir		İl ve İlçesi	Eskişehir	
	Mahalle/Köy	Muttalıp		Mahalle/Köy	Karacabey Pınarı	
	Cilt No.	[REDACTED]		Cilt No.	[REDACTED]	
	Aile Sıra No.	[REDACTED]		Aile Sıra No.	[REDACTED]	
Okul Kayıt-Kabul Durumu	Verildiği Yer	Eskişehir Mektep	Verildiği Yer	Eskişehir Mektep		
	Kayıt No.	25540	Kayıt No.	[REDACTED]		
	Veriliş Nedeni ve Tarihi	06.11.2002	Veriliş Nedeni ve Tarihi	Yatılıca 07.02.1981		
	Kan Gurubu		Kan Gurubu			
	Geldiği Okulun Adı		Geldiği Okulun Adı			
	Sınıfı		Sınıfı			
	Getirdiği Öğrenim Belgesinin Türü		Getirdiği Öğrenim Belgesinin Türü			
	Öğrenim Belgesinin Tarihi ve Numarası	Sicili: 1974-3662	Öğrenim Belgesinin Tarihi ve Numarası	Sicili: 1978-2286		
	Kabul Edildiği Sınıf ve Tarihi	Görev Yeri: Ziraatçı K.K. Öğretmeni	Kabul Edildiği Sınıf ve Tarihi	Görev Yeri: Ziraatçı K.K. Öğretmeni		
	Alan/Dalı		Alan/Dalı			
Okuldan Ayrılma Durumu	Sinavla veya Sinavsız Aldığı		Sinavla veya Sinavsız Aldığı			
	Yatılı, Burslu veya Gündüzlü Olduğu		Yatılı, Burslu veya Gündüzlü Olduğu			
	Sınıfı	1. DÖNEM	Sınıfı	1. DÖNEM		
	Aldığı Öğrenim Belgesinin Türü	AŞERE TAKRİB TAYYİBE	Aldığı Öğrenim Belgesinin Türü	AŞERE TAKRİB TAYYİBE		
	Öğrenim Belgesinin Tarihi ve Numarası	25.06.1995	Öğrenim Belgesinin Tarihi ve Numarası	25.06.1995		
	Dosya İsteyen Okul/Kurum Adı		Dosya İsteyen Okul/Kurum Adı			
	Dosya İsteme Yazısının Tarihi ve Sayısı		Dosya İsteme Yazısının Tarihi ve Sayısı			
	Dosya Gönderme Yazısının Tarihi ve Sayısı		Dosya Gönderme Yazısının Tarihi ve Sayısı			
	Müdür Yardımcısı İmza					

Eskişehir İl Müftülüğü Aşere-Takrîb Mezunları Kütük Defteri, sayfa 1

